

OHK - Geografija

III

B 21

GEOGR. OBZORNIK

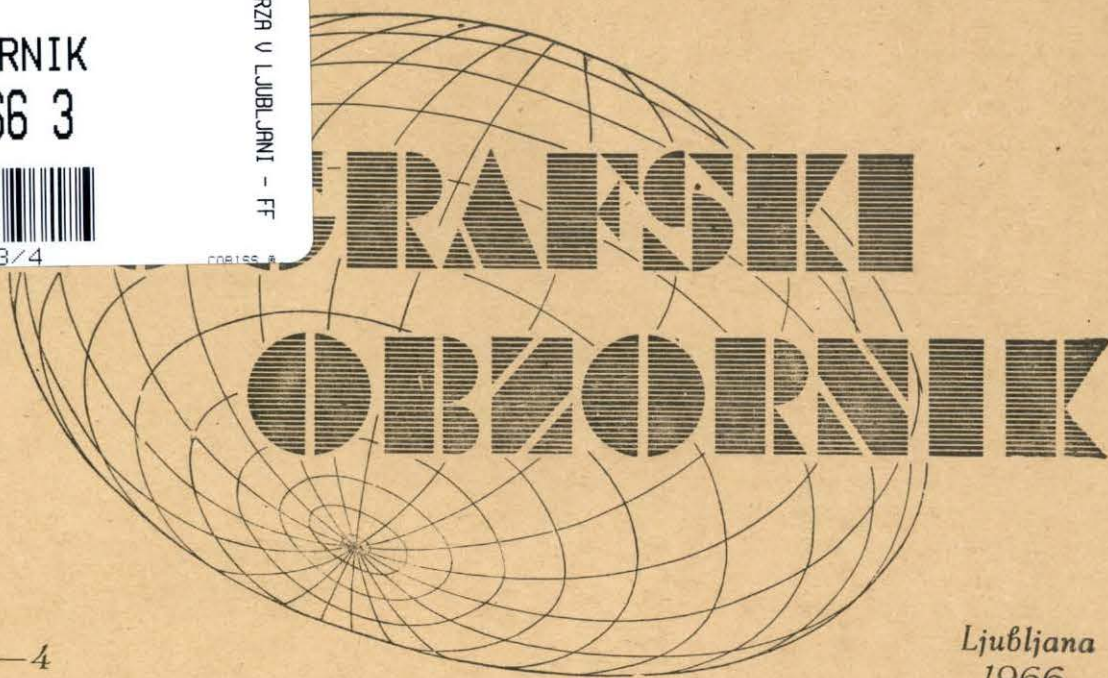
/1966 3

91

49094900536 3/4

UNIVERZA V LJUBLJANI - FF

Leto XIII.

Številka 3-4

Ljubljana
1966

NOVOGORIŠKA ŠTEVILKA

VSEBINA

A. Lah, Profesorju Meliku v slovo 61

CLANKI (referati z novogoriškega zborovanja):

A. Lah, Nekateri aktualni problemi sodobne geografije 63

Š. Cigoj, Aktualni družbenogeografski problemi Goriške 70

R. Slejko, Razvoj gospodarstva v novogoriški občini 76

F. Bernot, Klimatske poteze Nove Gorice in spodnjega dela Vipavske doline (2 diagrama) 85

S. Koglot, Nekaj turističnogeografskih potez Posočja 90

J. Lojk, Novogoriška šolska regija (Karta) 94

D. Radinja, Geografska problematika hidroenergetskega izkoriščanja Soške doline (Karta) 98

P. Habič, Hidrografske probleme Visokega krasa med Idrijo in Vipavo (Karta) 104

D. Radinja, Morfogenetska problematika matičnega Krasa (Karta) 108

S. Trošt, Depopulacija Zgornjega Posočja 114

H. Uršič, Spremembe v kobariški mikroregiji 119

M. Natek, Nekateri sodobni demogeografski pojavi v Sloveniji 121

M. Zgonik, Geografske vaje in praktične naloge v šoli 125

Sklepi 7. zborovanja slovenskih geografov v Novi Gorici 131

DRUŠTVENE VESTI:

Sedmo zborovanje slovenskih geografov — F. Bernot 133

Geografski seminar v Ljubljani — M. R. 133

Slika na naslovni strani:

Moderna arhitektura — značilnost Nove Gorice

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo. Izhaja štirikrat letno. Izdaja Geografsko društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredniški odbor: dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Kokole, dr. Avguštin Lah, T. Oblak, Mara Radinja. Urednik Mara Radinja, Ljubljana, Grintovška 1. Upravnik Cita Marjetič.

Letna naročnina 600 dinarjev. Posamezna številka za naročnike 150 dinarjev. Naročajte in vplačujte na naslov: „Geografski obzornik“, Ljubljana, Aškerčeva cesta 12. Stev. tek. rač.: 503-8-378.

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami.

Tiskala: Tiskarna šolskih delavnic tehniških šol v Ljubljani.

IV B 21/1966

49094900536

PROFESORJU MELIKU V SLOVO

Slovensko geografsko društvo, v imenu katerega se poslavljam od najuglednejšega slovenskega in tudi jugoslovanskega geografa — raziskovalca, znanstvenika, misleca, učitelja, ljubitelja narave

nika. Od januarja 1928 do februarja 1957, polnih 29 let je društvu predsedoval, pa tudi zadnjih devet let smo ga kljub častnemu predsedništvu šteli za aktivnega in zelo vplivnega sodelavca, ki

in občudovalca ljudske ustvarjalnosti, je smrt zaslužnega člana, njegovega dolgoletnega predsednika in častnega predsednika profesorja Antona Melika, globoko prizadela. Več kot 40 let je sodeloval v društvu. Oktobra 1925, ko je geografsko društvo po novih pravilih začelo uresničevati širok društveni program, so ga izvolili za podpredsed-

je ob vsakem razgovoru prispeval tehtno misel in dobro pobudo.

Melikovo publicistično delo se je začelo leta 1919, prvi zemljepisni pregled Jugoslavije pa je objavil leta 1921. V društvenem glasilu Geografskem vestniku, ki je začel izhajati leta 1925, je sodeloval kot avtor in sourednik od leta 1927 in

bil odtlej urednik ali član uredniškega odbora vse do smrti. Bibliografija profesorja Melika je izredno bogata, saj šteje okoli 40 knjig in samostojnih separatov ter veliko število razprav, člankov, prikazov in ocen. Malo je mož, ki so imeli tako bogato duhovno življenje. Čeprav je profesor Melik snoval in delal do svojega zadnjega večera in pustil na mizi gradivo za prihodnji dan, je njegovo delo bogat in zaokrožen opus, katerega sinteza je „Slovenija“ v dveh delih in v petih zajetnih knjigah. To delo je, kot je sam zapisal ob drugi izdaji prve knjige, „osamosvojitve od tujega varuštva, osnova ter navodilo za lastno proučevanje, težnja, da si napravimo postopno, z lastnimi silami znanstveno podobo o naši zemlji ter o vsem, kar je geografskega na njej“. Ogromno je bilo truda, podrobnega ter načrtnega proučevanja in to v okoliščinah, ki so bile mnogo manj ugodne od današnjih, ko je pretaknil vsak košček naše domovine, da je zbral in sistemiziral gradivo ter sestavil to veliko delo, uvrščeno med zelo ugledne stvaritve naše narodne, kulturne in znanstvene tvornosti.

Ob tem delu se je okoli njega razvijal pedagoško znanstveni krog slovenskih geografov, ki po odnosu do proučevanja domovine in po konceptu enotne kompleksne geografije kaže svojsko slovensko geografsko šolo. Profesor ni bil v tem krogu le najaktivnejši, temveč tudi najboljši mentor in usmerjevalec. Melikova filozofija, ki se izraža v njegovih delih, je umirjena in izglajena, kot je mirna gladina Ljubljaniče pri njegovi rodni Črni vasi, v njej pa se, kot v zeleni vodi te reke, zrcalijo podobe o naravi in ljudeh, o njihovem trdem življenju in kljubovanju vsemu, kar je neskladnega in nenaravnega. Akademik Melik je svoje bogato znanstveno življenje posvetil predvsem svoji domovini.

Njegovo vseskozi napredno, bogato strokovno in znanstveno delo izpričujeta izredno širino duha in nazora. Zato ni ostal le geograf v ozkem strokovnem smislu in raziskovalec, temveč je bil učitelj in mentor tolikim geografom, ki se ga danes z najglobljim spoštovanjem spominjajo v Pomurju in po vsej Štajerski, na Gorenjskem in

v Ljubljani, s katero je tako zavzeto živel, na Dolenjskem, Notranjskem in v Slovenskem primorju. Melika je njegova široka kultura dvignila med ugledne družbene delavce. Kot ljudski poslanec in predsednik republiškega sveta za šolstvo se je uveljavil v političnem in kulturnem življenju naše domovine. Tudi njegova geografija je veda o življenju in odnosih med ljudmi in naravo, ki razkriva neizprosne zakonitosti teh odnosov, da bi človek čimbolj doumel bistvo narave in življenja ter ga bogatil.

Ledeniki, jezera, kraške jame in polja, porečja in povodnji, gospodarska izraba tal in kategorije zemljišč, gospodarski rajoni, populacijski problemi in sestava prebivalstva, mlini, kozolci, železnice, luke, naselja in mesta, upravna središča, etnične in državne meje — to je zanimalo Melika, ne samo, da bi sam spoznal, „kar je geografskega na tej zemlji“, temveč je to v svojem geografskem opusu posredoval drugim. Barje, Ljubljaniča in Pivka, Soča, Trnovski gozd, Julijske Alpe, Bohinj, Kras, Dolenjska, Slovensko primorje in Istra, Slovenska Koroška, Slovenija v celoti, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Samac — Sarajevo, Beograd — Zagreb, Dobolj — Banja luka, Jugoslavija, Trst, Gorica, Ljubljana, Celovec, Maribor, ameriška Slovenija — to so imena pokrajin in mest iz naslovov Melikovih del in vsakemu od teh je podaril kak dan, teden, mesec ali leto od svojega plodnega življenja. Vsega se je razdal in hvaležni smo mu za to. Ta zemlja, ki jo je tako ljubil in v kateri bo počival, ga bo ohranila v spominu z vsem spoštovanjem.

Ko bi mogli, bi se zdajle poklonili bori s sončnih alpskih pobočij, bori s Krasa, bori z Barja v slovo Antonu Meliku, spoštovanemu akademiku in profesorju, ki je ljubil naravo, njeno lepoto in bogastva, njene ljudi in stvaritve ter jih dostojanstveno predstavil ne samo nam, temveč vsemu svetu.

Slava Antonu Meliku!

Ob krsti na Zalah, 11. junija 1966

AVGUSTIN LAH

Nekateri aktualni problemi sodobne geografije

Vprašanja, o katerih bom govoril, niso le vprašanja geografske znanosti, čeprav moramo govoriti o pojmovanju geografskega okolja in o različnem razlaganju smotrov ali nalog tako kompleksa geografskih ved kakor njegovih posameznih vej. Ta vprašanja so sicer deloma filozofske narave in splošna, vendar iz njih izhajamo k obravnavanju razvoja geografije pri nas kot ene od znanstvenih disciplin, k obravnavanju razvoja raziskovalnega dela na tem področju, k nalogam geografije v izobraževalnem procesu in oblikah širokega informiranja prebivalstva o dogajanjih v sodobnem svetu. Ob vsem tem moramo konkretno zaznamovati vsaj naše glavne naloge pri proučevanju odnosov med naravo in družbo, pri vrednotenju naravnih in družbenih činiteljev, ki delujejo v geografskem okolju in vplivajo na naš razvoj, kar se vse kaže tudi pri določanju metodologije in elementov programiranja razvoja. Zavedati se moramo pomembnosti našega prispevka k oblikovanju svetovnega nazora in izobraževanju mlade generacije ter določiti naš odnos in prispevek k proučevanju dinamičnih procesov sodobnega in še posebej našega družbenega razvoja.

Geografija ima že tradicionalno družbeno karakteristiko, saj se raziskovalci kontinentov in posameznih dežel niso zanimali samo za podobo zemeljskega površja, temveč za ljudstva, ki živijo v raznih deželah, za njihov način življenja (za organizacijo, proizvodnjo, prehrano, navade ipd.), za naravna bogastva in možnosti za njihovo izkoriščanje. Pustimo ob strani, da so skušali tudi geografijo izkoristiti za utemeljevanje imperialističnih in kolonialističnih teženj, ker to niso bili interesi znanosti, temveč političnih koncepcij vladajočih krogov razredne družbe. V devetdesetih letih preteklega stoletja je izšla prva antropogeografija,¹ ki pomeni začetek sistematičnega geografskega proučevanja družbe in materialnih osnov za njen razvoj. Takšno usmeritev geografije je vzpodbujalo prizadeto zanimanje družbe za spoznavanje naravnih dejavnikov, da bi tako odkrili pogoje in možnosti za življenje in delo ljudi. Zavaljo takšnih smotrov, nalog in rezultatov moramo šteti geografijo za družbeno vedo, čeprav so njeno jedro še vedno predstavljale naravoslovne discipline (fizična geografija). Razvoj v moderno geografijo se tedaj ne kaže v neodvisnem razvijanju dveh disciplin, fizične in družbene geografije, temveč je — v okviru kompleksnih smotrov — geografska znanost razvijala poglobljeno in specializirano proučevanje prav tako, kakor se je povezovala z drugimi družbenimi vedami — na primer s sociologijo, z ekonomskimi vedami, z apliciranimi biološkimi vedami, kot je agronomija ipd. Tako so se oblikovale speciali-

zirane discipline v geografiji, katerih metodologija jim z vidika kompleksne znanosti omogoča proučevanje določenih elementov, dejavnikov, procesov in zakonitosti, vendar le vse skupaj omogočajo objektivno spoznavanje odnosov med naravo in družbo in onim iz geografskega okolja. V tem je pravi pomen kompleksne geografije, ki proučuje dva različna dela istega procesa med družbo in naravo zato, da bi ga mogli čimbolj obvladovati.

Zato pozorno spremljamo razpravo o razvoju in smotrih geografije, ki traja že nekaj let med sovjetskimi geografi in filozofi. O njej nas je zlasti v Geografskem vestniku izčrpno informiral prof. dr. Pešič, imamo pa tudi direktne stike s sovjetskimi geografi. Po oktobrski revoluciji so v Sovjetski zvezi kritizirali deterministične pozicije v antropogeografiji in razvili, kot pravi O. A. Konstantinov² — dvočlensko geografijo. Iz tričlenske antropogeografije (narava — prebivalstvo — gospodarstvo) so izločili fizično geografijo in ekonomsko geografijo. Prvo so zelo tesno povezali z naravoslovnimi, drugo pa z ekonomskimi vedami in tako so v praksi razvili dve ločeni geografski disciplini, pa tudi geografi se ločijo na fizične in ekonomske. Seveda je ekonomska geografija pri proučevanju proizvodnih sil morala obravnavati tudi prebivalstvo, vendar so ostale vrzeli in sedaj ugotavljajo, da je treba bolj razvijati tudi demogeografijo in politično geografijo. Sovjetski geografi so objavili v zadnjih letih vrsto del s teh področij, saj to terja tudi aktivno sodelovanje te velike socialistične dežele v mednarodnem dogajanju in pri preobrazbi sodobnega sveta.

Ločitev fizične in ekonomske geografije ni dala zaželenih rezultatov in je pustila precejšnje vrzeli; to priča že omenjena razprava sovjetskih geografov. Velik napredek in ugled sovjetske znanosti pa kaže, da na področju geografske znanosti — vsaj na področju družbene geografije — niso dosegli enakega napredka. Resnična znanost ne sme biti vkovana v sheme, če hoče proučevati dialektično celoto procesov in pojavov. Engels je v kritiki nemške klasične filozofije posebej poudaril, da moramo svet obravnavati kot kompleks procesov in ne kot kompleks dovršenih stvari. Delitev geografije na dve ločeni disciplini temu gotovo ni ustrezala, če rezultati raziskovanj niso temeljili na vsestranski proučitvi vseh elementov in dejavnikov. Zato niso mogli razčistiti vrste vprašanj, med temi celo osnovnih — kaj je geografsko okolje, kaj je sploh predmet proučevanja geografije, katera znanost raziskuje naravo in katera družbo. V kristalizira-

² O. A. Konstantinov, Ob tridesetletnici oddelka ekonomske geografije, Izvestija vsesojuznega geografskega občestva, 1965, Tom 97, III—IV, str. 108—109.

¹ F. Ratzel, Antropogeografija I, 1882.

nju še vedno polarizirajočih si stališč v sovjetski geografiji pa se vsekakor oblikujejo tudi odgovori na navedena vprašanja. Ta diskusija vodi k poglobljenim raziskovanjem vseh problemov in to je prav gotovo odlična pot za razvoj znanosti. Še posebno, ker ga podpira tudi praksa, ki terja določene rešitve. Dandanes ne usmerjajo samo v socialistični, temveč celo v kapitalistični družbi razvoj gospodarstva in drugih družbenih dejavnosti s planiranjem, geografsko proučevanje pa je podlaga dobremu planiranju. Končno je od napredka geografske znanosti odvisna tudi geografija v izobraževalnem procesu.

Ob teh premišljevanjih kaže povedati, ne da bi poudarjali kakšno posebno zaslugo naše geografije, da je ves ta čas ohranila svoj kompleksni značaj, čeprav smo tudi pri nas napredovali predvsem na določenih področjih. Tako ni bilo zavoljo koncepta ali usmerjenosti, temveč zavoljo razpoložljivih sredstev in obsega nalog, ki so se jih lahko lotevali maloštevilni znanstveniki in strokovnjaki. Večji napredek je zaradi povečanega števila geografov in med njimi znanstvenih delavcev ter zaradi razvoja metodologije raziskovalnega dela bilo mogoče doseči sploh šele po osvoboditvi. Naši ugledni geografi so bili kot mentorji zavzeti s pedagoškim delom in tudi njihovo znanstveno delo je bilo predvsem vezano na to. Vendar smo ob tem dobili najpomembnejša znanstvena dela pri proučevanju naše ožje domovine, hkrati pa smo se povezovali v akcije za proučevanje širšega jugoslovanskega prostora in dogajanj v svetu. V naši družbi so tudi posvečali več pozornosti in sredstev novo razvijajočim se disciplinam in raziskovalnim institucijam, zlasti še tistim, ki so neposredno usmerjene v razvijanje tehnike in tehnologije ter proizvodnje. Geografi smo sicer sodelovali pri ocenjevanju pogojev in smotrov za razmeščanje razvijajočih se proizvodjalnih sil, vendar premalo dejavno, kar dokazuje tudi vrsta primerov iz naše gospodarske prakse in ni bilo odvisno samo od geografov. Morda bi lahko o značilnosti naše usmeritve pri znanstvenem delu lahko upoštevali še to, da naša skupnost ni mogla posvečati dovolj sredstev razvoju vseh gospodarskih panog. Kmetijstvo kot primarna gospodarska panoga še ni doživelo večje preobrazbe niti ga še ne proučujemo dovolj načrtno. Tu je zelo obsežno, pa tudi važno torišče našega raziskovalnega dela. Velika socialna preobrazba je vzpodbudila napredek v demogeografiji, v proučevanju transformacije slovenske in jugoslovanske pokrajine, v proučevanju naselij in mest; povsod tod je naša geografija že dala svoj prispevek in se sama razvila.

Zelo pomembno vprašanje sodobne geografije je odnos te discipline do drugih, predvsem sorodnih znanstvenih disciplin in do znanosti vobče. Marsikje geografijo pojmujejo še v stilu starega šolskega zemljepisa kot deskriptivno vedo, ki našteva gore in reke, opisuje mesta, ljudi in države. Takšna je bila

geografija zavoljo nekdanjega, pri nas v glavnem že preživelega šolskega sistema, družbenih ali političnih interesov, ki so prevladovali v preteklosti, ter končno seveda tudi kot zrcalo stopnje razvoja. Šolska geografija pa ima vselej posebne smotre in naloge — uvajati učence v spoznavanje geografskega okolja. Naštevanju ali opisovanju elementov in pojavov se ni mogoče docela izogniti, kakor ni mogoče prez opeke graditi klasičnih stavb, saj je naloga šolske geografije razložiti podobo tega okolja in navajati učence k opazovanju in samostojnemu ocenjevanju. Moderna geografija je za precejšnjo stopnico na višjem nivoju: razkriva procese in zakonitosti v naravi, v družbi in odnosih med naravo in družbo ter jih razlaga. Buržoazna šolska geografija je iz nazorskih razlogov pri tem ostala na nivoju opazovanja in razlage faktorjev in procesov, morda celo bolj fizičnih kot družbenih, večinoma pa ne razkriva vseh vzrokov in posledic in predvsem ne odgovarja dosledno ali znanstveno na vprašanje zakaj. Prava znanost pa mora odgovarjati na vsa vprašanja. Zato je bil pristašem materialističnega svetovnega nazora, ki skušajo razložiti vse procese in dogajanja ter odkriti znanstveno resnico, prejšnji okvir preozek. Zal je pogosto preozek okvir za geografski pouk v šoli še danes. Vendar geografija v socialistični šoli ni več deskriptivna veda, ker ji že čas ne dopušča, da bi bila enciklopedična, temveč mora uvajati učence v spoznavanje procesov v naravi in družbi, mora jih učiti misliti, sklepati, primerjati, ocenjevati. Podatke imamo na voljo v statističnih priročnikih in atlasih. Danes govorimo v šoli prav tako o transformaciji pokrajine, kakor o vseh dejavnikih in o razvoju družbe. Naša sodobna geografija ne prikazuje domovine in tujih dežel v stilu preživelih buržoaznih interesov, temveč jo razkriva v interesu naprednih družbenih sil, ki usmerjajo njen razvoj, razkriva resnico o razvitem in nerazvitem svetu, o nasprotjih v njem, o nevarnih pojavih in oblikah sodobnega neokolonializma, o osvobodilnih gibanjih, o razvoju prizadevanj za zagotovitev neodvisnih nacionalnih ekonomij, o novih odnosih splošne mednarodne povezanosti glede napredka znanosti in tehnike, razvoja proizvodjalnih sil in kulturnih vplivov. Vse to in pomen tega, žal, pre pogosto premalo cenijo celo v naši družbeni skupnosti. Zato ji geografi še vedno dajejo predvsem značaj koristnega splošnoizobraževalnega predmeta, ki ima že svojo tradicijo in izobrazbeni pomen, zanemarjajo ali spregledujejo pa njegov moderni koncept marksistične vzgoje, ki lahko k razvoju otroka, zlasti pa mladostnika, neizmerno pripomore. Zanimanje mladine za sodobna dogajanja je izredno veliko, možnosti za uresničenje teh njihovih interesov pa je še znatno premalo. Tudi izpopolnjevanju učiteljev geografije v tej smeri nismo še namenili dovolj prizadevanj in sredstev. Zato smo slovenski geografi na posvetovanju o fizični geografiji decembra 1965 sklenili poslati prosvetnim organom pismeno opozorilo, v katerem

ugotavljamo, da našo mladino preskopo seznanjamo z našo stvarnostjo in jo premalo učimo o naši domovini. Pedagoški svet Slovenije tega našega stališča, ki ga sicer ni zavrnil, ni posredoval Skupščini SR Slovenije, ko jo je seznanjal s problemi izobraževanja v osnovni šoli v zvezi z učnimi načrti.

Toda niso se spremenile razmere samo v tem pogledu in razvijala se ni samo geografija. Sočasno, ko se je razvijala po eni strani fizična, ob njej pa še bolj družbena geografija — ne mislim sedaj na imena, kot so antropogeografija ali ekonomska geografija, so se razvijale sociologija, demogeografija in številne aplikirane naravoslovne in družboslovne vede, ki so sorodne geografiji ali ki jim je sorodna geografija. Moderna sociologija, na primer, proučuje mnoge iste pojave in procese kakor družbena geografija. Niti najmanj ne mislim, da je prišel čas za razmejevanje dveh disciplin, kajti vsaka obravnava svoje področje in probleme na svoj način, čeprav sta geografsko okolje in družba v njem ena sama znanost v celoti pa tudi samo ena oblika družbene zavesti. Gre tedaj lahko le za sodelovanje, za nujno kooperacijo in vsklajevanje metod, s katerimi raziskujemo pojave, procese in faktorje, da bi razkrili vse zakonitosti. Pojavi niso namreč samo v družbi, temveč so tudi v prostoru in naravi ter hkrati člen v odnosih med družbo in naravo. Zato geografija proučuje poleg pokrajine tudi nekatera družbena dogajanja v prostoru in v povezanosti s faktorji v naravi. Transformacija agrarne pokrajine, na primer, ni le proces socialne preobrazbe in migracij prebivalstva, gradnje ali opuščanja ter spreminjanja funkcije naselij, temveč hkrati sprememba v proizvodnji in načinu izkoriščanja zemlje, v novih razmerjih med gospodarskimi panogami in dejavnostmi, novimi viri dohodkov prebivalstva in njihovo uporabo za nadaljnjo transformacijo, v spremenjeni podobi ne samo kulturne pokrajine temveč navad, tradicij in življenja ljudi. Dostikrat se pri proučevanju teh procesov ustavimo le pri nekaterih pojavih, zlasti pri pojavih v družbi, vselej pa ti procesi pomenijo ne le spremembe v pokrajini, temveč tudi nove karakteristike naravnih dejavnikov. Zaradi smotrnega delovanja družbenih dejavnikov je marsikje v kratkem obdobju propadel obsežen del kulturne pokrajine, ki so jo stoletja s trdim delom ustvarjale neštete generacije. Skoda zaradi erozije je marsikje večja od vrednosti pridelka, za katerega se peha določen del prebivalstva in v nekem smislu vsaka skupnost s takšnimi ali drugačnimi sredstvi za proizvodnjo in z vsemi napori znanosti vred. Ni slučaj, da na našem planetu živi 90% svetovnega prebivalstva v dolini rek in nižinah do 400 m nad morjem. To ni zgolj zavoljo aklimatizacije, temveč zavoljo ustvarjanja vseh možnosti za delo, za pridobivanje življenjskih virov in pogojev, ki pa terjajo povezovanje, dinamično cir-

kulacijo blaga in promet ljudi, ne pa izolacijo. Kako malokrat obravnavamo pomen vode za življenje! Naj omenim samo en primer iz Jugoslavije. Naš nižinski panonski del, ki obsega 26% državne površine in je gosto naseljen z mnogimi mesti, industrijo, komunikacijami in z drugimi elementi kulturne pokrajine, je zbiralno področje za vodo 70% ozemlja Jugoslavije. Za osuševanje nižin in rečnih dolin imamo tam več kakor 41.000 kilometrov kanalov in 204 črpalne postaje z močjo 51.000 KM. Mnogo je tudi kanalov in črpalnih postaj za namakanje. Vsako leto vode poplavijo po nekaj stotisoč hektarov rodovitne zemlje in naredijo veliko škodo. Tedaj smo navadno obveščeni o delu tega problema. Pred poplavami stalno varujemo v Jugoslaviji 2335 naselij, ki imajo 650.000 hiš, 3524 km železniških prog ali dobro četrtino in 9900 km cest. Voda ogroža 4.278.000 ha zemlje, od katere je orne zemlje 2.681.000 ha ali 35% vse orne površine Jugoslavije. Ob tem nismo naši časa, da bi vsaj podobno nakazali probleme z vodo na drugem obsežnem, goratem in kraškem delu Jugoslavije. Suša in preobilica vode ali poplave so zelo močan faktor v naši kmetijski proizvodnji in v življenju milijonov ljudi. Vsako leto vložimo za gradnjo hidrogradbenih objektov najmanj toliko, kolikor damo za ono industrijskih zgradb. Velika sredstva so potrebna tudi za komunalno urejanje zemljišč, na katerih rastejo nove mestne četrti ali naselja.

Kadar govorimo o slabih kmetijskih pridelkih, ne upoštevamo dovolj, da na to vplivajo številni faktorji — nepravilna količina vlage v tleh, tip prsti, nepravilno gnojenje, počasno uvajanje novih sort, razdrobljena proizvodnja, individualna ročna obdelava ali vprega, slaba organizacija dela in pomanjkanje stvarnega planiranja ali proučevanja vplivov vseh teh faktorjev. Izkoriščam ta primer, da prikažem, kaj vse bi bilo treba proučiti in raziskati, da bi naše ideje o kooperaciji, o veliki proizvodnji žita, o olajšanju težav v plačilni bilanci, o transformaciji pokrajine in preobrazbi prebivalstva postale realnost. Poleg agronomov in ekonomistov, ki proučujejo še mnogo drugih vidikov iz drugih zornih kotov, bo potrebno sodelovanje pri reševanju tako pomembnih problemov našega časa in gospodarstva še z mnogimi drugimi raziskovalci in znanstveniki, tudi s sociologi, geografi in z družbenopolitičnimi delavci. Katere so v tem primeru naše naloge, ni težko dognati.

V takšni luči se kaže, kako pomembno je sodelovanje strokovnjakov in znanstvenikov z raznih področij in razvijanja teamskega dela. Nasprotno pa se pri nas večasih bojimo, ali bo ta ali oni segel na drugo področje, in naša struktura raziskovalnih organizacij, ki so strogo specializirane in razdeljene na majhne enote, tudi najbrže ne ustreza povsem tem potrebam. To, kar bodo sociologi, ekonomisti in drugi proučevali z vidika družbe ali ekonomije,

bomo geografi proučevali z vidika odnosov med naravo in družbo, kompleksno, s primerjanjem procesov v naravi in družbi, z ocenjevanjem deleža posameznih in vseh dejavnikov skupaj. Zavoljo tega bi kazalo vsaj primerjalno graditi metodologijo različnih raziskovanj od empiričnega opazovanja do znanstvene obdelave in sklepanja, kajti tako bomo lahko opredelili tudi naše zahteve do javnih služb in statistike ali evidence. To nas bo tudi usmerjalo, da bomo v raziskovalnem delu obrnjeni k sodobnim procesom. Potem se nam ne bo treba opravičevati, da v naših razpravah zahajamo tudi v zgodovino, čeprav zgodovina prav tako ni sama preteklost zase, temveč rezultat delovanja družbenih sil in prepletenih faktorjev v objektivnih pogojih geografskega okolja v preteklosti. Marksist, dialektik, pa mora pri ocenjevanju sedanosti izhajati iz preteklosti, da lahko končno dela tudi perspektivno projekcijo.

Ko nizamo takole probleme sodobne geografije, seveda ne moremo mimo ocene pogojev za raziskovalno delo. Slovenske geografske raziskovalne institucije — instituta za geografijo SAZU in univerze (FF) ter institut SAZU za raziskovanje krasa, so vezane na pedagoške in znanstvene matične ustanove, ne pa na gospodarstvo. Dr. Radinja je v svojem zapisu s posvetovanja o fizični geografiji³ opozoril na njihovo specializacijo. Utemeljujejo jo sredstva in možnosti namestitve relativno majhnega števila raziskovalcev pa s tem tudi programske kapacitete teh organizacij. Njihova dejavnost je posvečena tako razvijanju znanstvene in teoretične misli, še posebno na univerzi zavoljo pedagoških nalog, kakor raziskovanju sodobnih procesov s praktičnimi smotri. To drugo karakterizira predvsem potreba po zagotavljanju sredstev za znanstveno delo, ki jih je pri nas še v splošnem znatno premalo. Zato verjetno nobeni naši temi ni mogoče očitati, da je na programu samo zaradi znanstvenih ambicij, temveč z njo posegamo v bolj ali manj dominantne probleme. Prevladujejo vsekakor še regionalna proučevanja. Žal tu ni prostora za širši opis te dejavnosti, prav gotovo pa ima svojo utemeljitev dejstvo, da so našim geografom zaupali tudi zelo pomembne teme in raziskave. Tako se pri nas vodi delo — ob sodelovanju geografov iz vse države — za izdelavo zveznega nacionalnega atlasa, ki je v vsakem pogledu osnovno znanstveno delo v zakladnici del vsake skupnosti. Takšnih nalog se ne lotevajo samo bogate in razvite dežele, temveč tudi nerazvite, čeprav v režiji tujih strokovnjakov, ker je podlaga za načrtovanje razvoja nacionalne ekonomije. Mi samo želimo, da bi za to delo dali primerna sredstva in ob njem mogli pokazati, kaj zmore sodobna geografska znanost. Vsaj bežno je treba poudariti, kako zelo nam manjka, da takšnega dela nimamo niti za našo ožjo domovino in da bi morali zbrati sredstva, da bi se lotili tudi te naloge. Ne mislim, da

³ D. Radinja, Nekaj misli s posveta o prirodni geografiji, Geografski obzornik XIII, št. 1/1966, str. 28.

je to izključna naloga geografov, čeprav gre za atlas, kajti takšno delo lahko nastane samo ob širokem sodelovanju raziskovalcev in znanstvenikov iz različnih disciplin, mi pa bomo z našimi metodami, predvsem s kartografsko, skušali predočiti dognanja vsem uporabnikom. Zdaj, ko gospodarska reforma dosledno terja čim bolj objektivno upoštevanje vseh faktorjev, ki vplivajo na razvoj in razmestitev proizvodjalnih sil, na razvoj naselij in mest, komunikacij, turizma in drugih dejavnosti, takšnega dela ne moremo pregrešati. Končno naj tudi omenim, da se geografi vključujejo še v druge raziskave in da sodelujejo v raznih drugih raziskovalnih in načrtovalnih organizacijah.

S tem pa sem zašel že med probleme druge narave, ki jih je tudi potrebno omeniti. Doslej smo govorili o znanstvenem in raziskovalnem delu ter o organizacijah, ki jim je to naloga, spregovoriti pa je treba tudi o pomenu in nalogah Geografskega društva Slovenije, ki se tu predstavlja kot organizator tega že 7. in v nekem smislu tradicionalnega zborovanja po osvoboditvi ter s tolikšnim številom udeležencev, čeprav šteje društvo 500 članov iz vrst strokovnih, znanstvenih in pedagoških delavcev ter povezuje tudi slušatelje geografije. Kljub takšni manifestaciji pa je društvo vendarle pred zelo resnimi problemi. V vsakem društvu združujejo člane določeni interesi in cilji, pri nas pač strokovni in znanstveni prav tako kakor pedagoški. Dve poglobljeni sekciji v društvu sta znanstvena sekcija in sekcija za geografski pouk. Programska usmeritev je poglobljena karakteristika vsake organizacije, uresničevanje programa pa je odvisno od dejavnosti članov ali društvenih organov in naposled tudi od sredstev. Nobene tajne ne bom odkril, če povem, da gledajo v naših družbenih organih še bolj kritično na dejavnost znanstvenih društev, pa seveda tudi na naše društvo. To seveda lahko sklepamo tudi iz tega, da so prenehali finančno podpirati redno društveno delo, temveč je mogoče dobiti minimalna sredstva le za konkretne naloge ali akcije. Mislim, da je prejšnje razglabljanje o problemih naše geografije vendarle plastično prikazalo, da nas kljub strokovnim in pedagoškim interesom ne karakterizira niti zaprtost, še manj pa cehovstvo. Nasprotno, treba je povedati, da je v tem društvu — naša pravica je tu govoriti le o našem društvu — veliko entuziazma in družbene prizadetosti. Tako izdaja naše društvo dve publikaciji, eno znanstvene narave — Geografski vestnik, drugo pedagoško — Geografski obzornik. Zaradi znanih razmer moramo izdajati obe publikaciji v samozaložbi, kar vsakemu poznavalcu razmer že dovolj pove. Te publikacije imajo svojo tradicijo in Obzornik od prejšnjega zborovanja plačujejo in naročajo vsi člani GDS. Poleg sklada za založništvo so člani glavno jamstvo za izhajanje teh publikacij, saj nam celo šole odpovedujejo naročila, ker so v stiski s sredstvi. To dokazuje, da mora danes napreden strokovnjak in znanstvenik ne glede na

dohodke sam skrbeti za svoje izpopolnjevanje. Geografsko društvo pošilja veliko teh revij v tujino in filozofska fakulteta dobiva v zameno tujo literaturo, brez katere bi ostali odrezani od sveta in napredka geografske znanosti v svetu. Geografi nam sporočajo s šol vseh stopenj, tudi visokih, da so jim njihove knjižnice odpovedale revije ali dobavo knjig iz tujine. To gotovo ni dobro za njihov razvoj, pa tudi ne za skupnost, v kateri vse bolj poudarjamo potrebo po razvoju znanstvene misli in po splošnem napredku. Družbeni pomen našega društva je gotovo tudi v tem, da vpliva na svoje člane, da jih informira, usmerja in organizira k skupnim akcijam, da omogoča izmenjavo mnenj in izkušenj. Naloga geografskega društva je tudi organizirati stike z drugimi organizacijami doma in na tujem. Predvsem stiki s strokovnimi in znanstvenimi ali pedagoškimi institucijami in društvi na tujem, na zahodu in vzhodu nam pričajo, da jih tam imajo za koristne in da bo najbrže pomen takega društva pri nas podoben. Iz tujine se ne bodo obračali na naše občine, naj jim pošljejo sodelavce ali sobesednike, pač pa se obračajo na znanstvene ustanove, na univerzo in znanstveno društvo. Žal mora društvo v zadnjih letih vse take ponudbe odklanjati, in če priznamo, naredimo to včasih kar molče. Če bo družba odrekla tem društvom podporo, se odrekla tudi njihovi dejavnosti in ugledu, ki pa le ni brezpomemben. Nobena organizacija pri nas, niti najbolj množične družbenopolitične organizacije z visoko članarino, ne pokrivajo stroškov svoje dejavnosti samo s članarino. Mi zdaj Obzornik vzdržujemo tudi z oglasi, toda to je res meja naših interesov, kajti da bi hodili za dejavnost znanstvenih društev prosit za dotacijo po športnih in gospodarskih organizacijah, najbrže ne bo volje. In tedaj utegnejo biti posledice prav takšne, kakršnih se bojimo — individualno iskanje možnosti vključitve v delo in zaslužka, včasih celo družbena neaktualnost takega dela in naposled povečevanje cehovstva. Geografsko društvo ni za takšno pot in priporoča družbenim oz. prosvetnim organom, da se prouče ta problem.

To pa ni le vprašanje našega geografskega društva pri nas, temveč geografije v Jugoslaviji sploh. Že na dveh zveznih kongresih smo se pehali geografi za to, da bi mogli sodelovati v zveznih raziskovalnih akcijah in da bi imeli ustrezno komisijo pri svetu za koordinacijo znanstvenih dejavnosti. Prej smo takšno komisijo že imeli, pa so jo ukinili. Ostale pa so številne komisije, za posamezne discipline celo po več, katerih zasnova nam ni povsem razumljiva glede na odnos do geografije. Zveza geografskih društev Jugoslavije in posamezna društva, tudi naše, so proti temu protestirala. Žal je uspeh teh protestov vztrajanje na administrativni odločitvi, namesto da bi upoštevali predloge organizacij, ki jim v obdobju deatizacije in pospeševanja raziskovalnega ter znanstvenega dela ni vseeno, ali so ob strani ali ne. Dela nam sicer nihče ne brani, toda

vseeno mislimo, da je koristno tudi sodelovanje pri njegovi organizaciji.

Slovenski geografi se vključujemo, vsaj po maloštevilnih predstavnikih, tudi v mednarodno organizacijo znanstvenega dela in s tem v mednarodno delitev dela vobče, o kateri je zadnje čase dovolj govora. Tako sodelujemo naše ustanove in znanstveni delavci s poljsko akademijo znanosti in s podkomisijo za proučevanje izrabe zemlje v vzhodni Evropi. Na tem področju smo celo izmenjali ekipe in sodelovali pri razvijanju koordinirane metodologije. Prav tako sodelujemo z mednarodno komisijo za izrabo zemlje na zahodu. Naš dopisni član sodeluje s komisijo za agrarno gospodarsko tipologijo. Prav tako sodeluje naš ugledni predstavnik v mednarodni komisiji za regionalizacijo. Dela komisije za aplikativno geografijo, v kateri sodelujejo vse srednjeevropske dežele, so se v Pragi udeležili štirje naši predstavniki. Naš predstavnik sodeluje tudi v mednarodni komisiji za geografsko terminologijo, so pa še drugi stiki s strokovnimi in znanstvenimi organizacijami v tujini. Seveda pritegujejo k takim oblikam najbolj ugledne znanstvenike, vendar ne brez zveze z geografskim društvom. Institut za geografijo pri univerzi ima stike s sorodnimi organizacijami pri številnih univerzah, zlasti s socialističnimi deželami. Prav tako vzdržujejo stike z znanstvenimi organizacijami in akademijami SAZU in njene enote. Pri vsem tem seveda imamo vabil za sodelovanje več kakor možnosti. Sodelujemo bolj z mednarodnimi organizacijami, manj pa razvijamo dvostranske odnose. Sodelovanje v mednarodnem merilu na agrarnogeografskem področju odpira sedaj tudi upanje, da se bomo lotili široke raziskave doma in da bo na tem področju mogoče pričakovati ustrezen razvoj. Rezultati tega dela pa so tudi številna predavanja v tujini, razne publikacije in pojavljanje naših avtorjev v tujih revijah, popularizacija naše znanosti in organizacija skupnih oblik raziskovalnega dela.

Naposled mi dovolite, da nekaj misli posvetim tudi namenu našega zborovanja v Novi Gorici. Geografi iz Slovenskega primorja so predlagali na velenjskem zborovanju, ki je bilo posvečeno razvoju Šaleške kotline oziroma Savinjske doline z obrobjem in Kozjanskega, naj bi to naše zborovanje posvetili proučevanju goriške pokrajine ter opozorili na razvoj in naloge na tem področju. Vsi smo se strinjali s tem zavoljo tega, ker smo tu geografi še zelo malo proučevali. Razvoj Nove Gorice, novogoriške in sosednjih občin terja načrtno analizo dogajanja v pokrajini. Tako so naročili urbanistični načrt in zanj potrebne geografske študije, h katerim pa imajo domačini dokaj pripomb in predlogov. Skoraj ne moremo dvomiti o njihovi utemeljenosti, čeravno ne izhajajo iz globljih analiz, zato pa iz prakse družbenega razvoja in poznavanja interesov prebivalcev. Ti pa so zelo važen indikator teženj, dostikrat bolj kakor socialna struktura, ker so navadno pred njenim

razvojem. Po drugi strani moremo šteti te študije bolj za poskus oblikovanja kriterijev za opredelitev vplivnih območij, kakor za kompleksne in sistematične razprave. Ta primer kaže, da se je treba lotevati takšnih važnih problemov dovolj široko in pri tem upoštevati vse kriterije, vse naravne in družbene činitelje, ki lahko vplivajo na gradnjo mest in naselij, na razvijanje njihovih funkcij in vplivov na okolico.

Zbiranje gradiva za nekatere referate na tem zborovanju pa je pokazalo še eno podobno dejstvo. Namreč splošno pomanjkanje sistematike in celo odgovornosti za registriranje pojavov in njihovih analiz v naših delovnih organizacijah in upravnih službah, čeprav imamo za to specializirane oddelke, kvalificirane strokovnjake, evidenco in statistiko ter neštete službe in sisteme poročanja. Navadno moramo za pogobljene študije začeti prav znova — od empiričnega opazovanja do snovanja metodologije, to pa terja veliko dela in stroškov, tega pa se moramo po sili razmer, a na škodo kakovosti in primernih ocen, celo ogibati.

Vse to je vplivalo na oblikovanje programa tega zborovanja. Zato smo vanj uvrstili več referatov, ki obravnavajo razmere v pokrajini iz različnih geografskih in širših družbenih vidikov. Problemi nimajo samo pokrajinskega značaja, temveč so kompleksni po svoji strukturi in vplivih. Tu jih karakterizira stičišče dveh narodov in dveh družbenih skupnosti, kjer se razvija izredno obsežen turizem in promet blaga. Koliko se je spremenilo od tistih časov, ko smo mnogi med partizani z obronkov istrskih brd in Krasa zagledali tisto lepo pomlad 1945 prvič naše morje, slovensko obalo, reko Sočo, na novo osvobojeno slovensko pokrajino, njena mesta in ljudi, ki so imeli za seboj dolgo borbo in so nas sprejemali z obema rokama! Iz njih je dihala izredna toplina, pa tudi poziv, naj temu delu zemlje posvetimo vso pozornost. Skušali smo sprostiti ustvarjalne sile, in ljudje so na tej zemlji naredili zares veliko. Zdaj so prišli do stopnje, ki terja sistematično proučevanje vseh možnosti in činiteljev, da bi zgradili načrtno in primerno visoki stopnji napredka v znanosti in tehniki. Zato si z odgovornostjo prizadevamo usmeriti napore za uresničenje teh smotrov.

Posočje, Goriško ali Goriško primorje, kakorkoli že imenujemo ta del naše domovine, po naravnih značilnostih ni enotna pokrajina. Ravnina je naravno odprta proti lagunskemu pasu, v severni smeri pa prehaja v alpski svet. Tudi klimatske razmere so temu podobne. V osredju pokrajine, na stičišču Soške in Vipavske doline s širšo goriško ravnino, je njen najbolj obljudeni in gospodarsko razviti predel, poln življenja in ustvarjalnega nemira. Kakor se Soča pretaka skozi zelo raznovrstne pokrajinske enote — od visokogorskega in predalpskega sveta, kraškega sveta in flišnih gričev do širokega nižavja, se družbeni tokovi podobno prerivajo od skupnih izhodišč in razlik med dvema narodoma

in ekonomijama, med družbenimi in kulturnimi vplivi zahoda in srednje Evrope z onimi z vzhoda in juga, med interesi za ohranitev prvotne naravne pokrajine in onimi za njeno nadaljnjo preureditev. Dialektika nas uči, da so nasprotja izvirne sile razvoja, in podoba je tudi tu takšna. Skupni interesi dveh narodov so premagali politično negativne težnje in odnose v preteklosti, kajti zmagale so sile miru, sožitja in napredka, te pa kot družbeni faktorji opredeljujejo tudi odločitve ljudi in njihovih skupnosti. In ti interesi karakterizirajo oblike skupnega sodelovanja, ki ne dobivajo izraza le v izredno močnih turističnih in blagovnih tokovih čez mejo in tostran nje, ampak terjajo tudi skupne akcije in graditev objektov. Tako je tudi s sodelovanjem in razdelitvijo dela ob izhodu na morje in v svet, ki zadeva položaj in napredek dveh pristanišč ob Tržaškem in Koprskem zalivu. Vsako od teh zalaga do srednje Evrope svojo komunikacijsko mrežo z velikimi količinami blaga za izvoz in uvoz. Ti dve paralelni reki blaga nista brez medsebojnih vplivov, zlasti ne v pogojih spodbujanega vključevanja v mednarodno delitev dela, kajti obe sta mednarodnega pomena. Ta od Trsta v Avstrijo, Nemčijo in druge dežele, kakor naša od Kopra čez slovensko ozemlje proti Dunaju, Pragi, Budimpešti in v notranjost naše države.

Alpski masiv, ki od Azurne obale do Podonavja zakriva k morju odprti svet, ob katerem se ustavljajo in mešajo tako naravni, klimatski, družbeni in drugi vplivi, v sodobnem času ni nepremostljiva prepreka za menjavo blaga, za turistični promet in vsestransko sodelovanje. Tehnika je naredila ta prehod zmogljiv. Vendar se vzdolž Alp v smeri zahod — vzhod kažejo tudi podobno usmerjeni družbeni tokovi. Tako se vijejo turistične magistrale in kolone, tako so potovali ljudje od rimskih do današnjih časov. In ob teh poteh je gostota stalne naseljenosti (200 do 300 pr/km²), razvoj komunikacij, mest, sekundarnih in terciarnih dejavnosti posebno močan. V preteklosti so jih ovirale v razvoju razmejitve s svojimi nenaravnimi vplivi. Zdaj so se omajale, in preje navedeni faktorji spodbujajo nove napore ljudi in njihovih skupnosti za uravnavanje teh tokov. Zato štejemo za povsem naravne pobude, kot je na primer gradnja modernih cest, kakršno predlagajo od Palmnove do Ljubljane, ali redno organizirano sodelovanje med mesti, za kar bi tudi mogli naštetii celo vrsto primerov, med njimi nedvomno zelo posrečeno med Gorico in Novo Gorico. Te pobude se bodo nadaljevale s skupnimi energovodi, z industrijsko kooperacijo ali surovinsko oskrbo, turističnimi aranžmaji, kulturno kooperacijo in vplivi. Vse to je napredno in koristno, zato mora dobiti ustrezno mesto v raziskovalnem in znanstvenem delu. Upamo, da je prav načrtno snovanje Nove Gorice v preteklih letih že vsadilo spoznanje o tej potrebi.

Razprava o projektu za gradnjo HE Trnovo je bila tudi zanimiva tako z vidika

načina razprave, kakor glede izmenjave stališč teoretikov in praktikov, zagovornikov različnih interesov in možnosti. Pokazala je, da nekateri faktorji veliko odločneje posegajo v dogajanje, če drugih ni. Razvoja Nove Gorice in občin na Goriškem si ni mogoče zamisliti na osnovi terciarnih, temveč vsekakor predvsem na osnovi sekundarnih in primarnih gospodarskih panog. Torej z razvojem industrije in kmetijstva. Surovin v tej pokrajini ni veliko, zlasti rud ni. Je pa še razmeroma slabo izkoriščen energetski vir Soče, ki je lahko podlaga razvoju predelovalne industrije in nadaljnji urbanizaciji. Se bolj spodbuja energetsko izkoriščanje Soče potreba po vodni energiji na obeh straneh meje. Zdaj je na ljudeh, njihovi sposobnosti, prizadetosti in organizaciji, da s pomočjo znanosti razvijajo gospodarstvo, ki bo ustrezalo vsem interesom, tudi principom razvoja modernih mest, naselij ali komunikacij in da ne bo na škodo turizma, ki se opira na srečno naravo bolj kot na gostinske ali druge usluge ali kulturne spomenike. Vse to je treba proučiti z naravnega in družbenega vidika. Občinska skupščina Nova Gorica se tega očitno zaveda, saj so nas povabili, naj bi s tem zborovanjem začeli intenzivnejša proučevanja nekaterih delov pokrajine in važnih gibanj v njej.

Goriško kmetijstvo ima v ravninskem delu mediteranske poteze in bi moglo biti za oskrbo slovenskega trga pomembno. V njem pa se dogajajo organske spremembe, ki v prehodni fazi poudarjajo potrebo po hitri modernizaciji. Računati moramo tudi z italijanskim kmetijskim in potrošnim trgom. Ta pa različno vpliva na razvoj kmetijskih strok. Značaj teh vplivov ni skladen z značajem razvoja kmetijske proizvodnje: spremembe na trgu so pogostne in kontrastne, pa včasih bolj begajo proizvajalce, kakor bi spodbujale na dolgoročne usmeritve. V poljedelstvu se dajo prilagajati proizvodni načrti glede enoletnih kultur, pa še to se vedno ne posreči. Glavne stroke na Goriškem, sadjarstvo, vinogradništvo in živinoreja, pa terjajo dolgoročno trdnost in specializacijo. Menimo, da so ta vprašanja prav tako vredna pozornosti, kakor tudi razvoj industrije in turizma.

Toda ne smemo se posvečati le družbenim tokovom in faktorjem v pokrajini. Raznorodnost narave Goriškega že sama po sebi terja posebno skrbno proučevanje procesov, ki jih spodbujajo naravni faktorji in jih lahko spremenijo tudi družbeni posegi v naravo. Tak je problem z vodo na kraškem in flišnem svetu za potrebe gospodar-

stva in za pitno vodo ter s talnimi vodnimi razmerami, ki terjajo marsikje osuševanje in obrambo pred poplavami, drugje konstantno namakanje. Spomnimo se ob tej priliki naše prve širše akcije za regulacijo Lijaka pod robom Trnovskega gozda ali na melioracijo areala, na katerem se razvija Nova Gorica. Menim, da je v tej pokrajini še precej površin, ki so potrebne melioriranja. Pomembni surovinski viri so glina, apnenec, lapor in pesek. Tudi tu so odprte še mnoge raziskovalne naloge. Pomisliti moramo na nevarnosti zemeljskih in snežnih plazov, na podore in melišča. Z razvijanjem turizma naj se ne odpirajo le razprave o maksimalnem iskanju možnosti, da bi deželo prepredli z mravljišči turistov, z žičnicami in hoteli, temveč je treba skrbeti za varnost turistov in varstvo narave prav tako kakor za njihovo udobje in prelivanje dohodkov. Če izkoriščamo Sočo in gozdove v ta ali oni namen, moramo vselej videti vse koristi in interese prizadetih. Energetsko izkoriščana Soča more in mora ostati še naprej ribolovna in turistično zanimiva voda, kakor je gradnja gozdnih cest smotrna ne le za izkoriščanje gozdov temveč enako za razvoj turizma, zlasti še avtomobilskega, ki ne odneha pred žičnicami.

S tem bi rad opozoril še na nekaj. Po novem so investitorji predvsem delovne organizacije. Vsaka gradnja mora imeti gozdarja, ki mora v prvi vrsti — zaradi družbenih instrumentov — ocenjevati, kako se bo vložen dinar povrnil in obrestoval. Toda vsaka investicija zadeva več interesov, kajti učinkuje kompleksno in posledice so dostikrat širše od tistih, ki smo jih preje napovedovali. Zato je pred projektiranjem vselej potrebno širše raziskovalno delo za vsako večjo akcijo ali gradnjo, ki je dovolj široko zasnovano z vidika širokih družbenih interesov, ki vidi med naravo in družbo celoto procesov, ki nas zanimajo. Razkriva naj skupne interese in možne kooperante. Pravilna presoja lahko prepreči, da bi nam regulacije v enem delu povzročile hudournu pretakanje vode v drugem delu. Razvoj gospodarskih organizacij ne bi oviral razvoja naselij, oziroma bodo ta upoštevala, da se lahko razvijajo samo ob prilaganju na okolico in zaledje.

Vse to priča, da lahko na Goriškem najdemo hranljive vire za ustvarjalno delo. S temi primeri sem želel samo opozoriti na značaj našega zborovanja, katerega primarni smoter je proučevanje goriške pokrajine, prav tako pa tudi aplicirati nekatera izhodišča v prvem delu poročila na praktične primere.

Aktualni družbenogeografski problemi Goriške

Družbenogeografska problematika Goriške je tako pestra in bogata, da v tem referatu ni bilo mogoče zajeti in orisati vseh vprašanj. Zato sem se posvetil predvsem razvoju Nove Gorice in njenega prebivalstva, razvoju medobčinskega sodelovanja v raznih oblikah kot karakteristike povezovanja celotne regije ter razvoju maloobmejnega prometa kot karakteristike svojskega položaja naše pokrajine.

I.

NEKATERE ZNAČILNOSTI RASTI NOVE GORICE

Ob obravnavanju družbenogeografskih problemov Goriške ni mogoče prezreti dejstva, da je eden najbolj zanimivih nastanek in razvoj Nove Gorice. Od prvih zasnov pa do danes je bilo napisanih sorazmeroma malo razprav in študij tako o družbenih, geografskih kot o urbanističnih problemih tega mladega mesta. Ko pravim sorazmeroma malo, ne mislim s tem zanemariti pomena nekaterih osnovnih študij o Novi Gorici,¹ temveč izražam le željo, da bi z raziskovalnim in znanstvenim delom intenzivneje nadaljevali, saj bo le to omogočilo čim smotrnejše reševanje vprašanja razvoja tako pomembnega urbanističnega središča Goriške.

Zamisel o gradnji Nove Gorice kot središču pokrajine namesto izgubljene, z mejo odtrgane Gorice, je ob pravilnem upoštevanju zgodovinskih, geografskih in družbeno političnih zakonitosti doživela morda še nepopolno, a vendar izredno življenjsko in stvarno uresničitev. Ni bilo malo ljudi tostran meje, a še več onstran meje, ki so idejo o gradnji Nove Gorice sprejemali kot prenatrjeno politično parolo. Družbeni razvoj v tem delu naše domovine pa je v borih 17 letih izpričal drugačno resničnost.

V ilustracijo tega naj navedem samo nekaj pogledov o Novi Gorici, ki so bili pred kratkim zapisani v „Iniziativi isontini“, glasilu Centra za proučevanje političnih, ekonomskih in družbenih vprašanj „SEN. ANTONIO RIZZATTI“ v italijanski Gorici.² Pasquale De Simone pravi o Novi Gorici v članku pod naslovom „Živa resničnost“ naslednje:

„Bodimo odkriti: dolgo časa smo se prepričevali, da Nova Gorica ne bo mogla biti nič drugega kot nepomembna realnost, zato ker je njeno rojstvo pripisati bolj političnim momentom kot pa

objektivnim družbeno ekonomskim potrebam. Tudi v letih izboljšanja odnosov na meji smo bili še vedno prepričani, da je Nova Gorica izredno skromna realizacija neke zamisli, ki ni vredna posebne pozornosti.

Končno smo se znašli pred dejstvom! Nova Gorica ni postala samo pomemben element v kontekstu naravnih in ekonomskih komponent, ki so gravitirale na Gorico, marveč je postala simbol originalnih urbanističnih konceptov. Spoznali smo, da Nova Gorica ni improvizirano in neurejeno mestno naselje, marveč organsko in moderno urejen urbanistični organizem.“

In dalje: „Nova Gorica je danes eksemplaričen model novega mesta — uresničeni sen arhitektov.“ (To je samo smiselni prevod odlomka omenjenega članka.)

— Te izjave skoraj ni potrebno komentirati. Prav gotovo bi še lahko navedli vrsto podrobnih, ki potrjujejo smotrnost in umestnost gradnje Nove Gorice, istočasno pa vzbujajo interes za poglobljeno in intenzivnejše raziskovanje te mestne aglomeracije.

Položaj Goriške po razmejitvi med Italijo in Jugoslavijo ali po tako imenovani „priključitvi“, je bil kot na dlani. Zgodovinsko, geografsko, gospodarsko in politično izredno enotna pokrajina je izgubila svoje središče — Gorico. Ta izguba je bila toliko težja, ker zaradi skoraj 500-letne navezanosti na to središče nobeno mestece v Goriški regiji ni bilo sposobno prevzeti za daljšo dobo funkcije resničnega upravno-političnega in kulturno-gospodarskega centra zelo obsežnega in zahtevnega vplivnega območja Goriške. Zato je popolnoma razumljiva zamisel o graditvi novega mesta. Čeprav je bil do dokončne odločitve potreben zelo kratek čas, saj so Novo Gorico začeli graditi že leta 1948, torej niti leto dni po razmejitvi, odločitev o tem vendar ni bila lahka. Znano je, da je bilo več variant o tem, kako naj bi se rešilo vprašanje novega središča. Čeprav nekoliko maloštevilne, vendar so bile dovolj glasne zahteve, da enotno središče Goriške ni potrebno, in naj to funkcijo prevzamejo ostala obstoječa mesta na naselja. Nekoliko širšo podporo je dobila ideja, naj se v novo središče razvije bodisi Solkan ali Sempeter. Ker so upravičeno pripisovali novemu mestu večjo vlogo in perspektivo razvoja osrednje močnejše mestne aglomeracije, ni obveljala nobena od omenjenih variant. Zmagala je torej ideja o graditvi novega mestnega centra. Kljub temu, da je bilo ob tem več predlogov o lokaciji, je goriško (solkansko) polje vendarle obetalo najboljši razvoj. Karakterizira ga izredno ugodna lega za razvoj prometa in položaj važnih elementov tega razvoja kot so Solkan, Sempeter in druga naselja v bližini. Za takšno odločitev je torej bil usodnega vpliva stik prirodno geografskih in

¹ — Dr. Igor Vrišer: „Nastanek in razvoj Nove Gorice“ (Geografski vestnik, 1959).

— Urbanistični inštitut Ljubljana: „Vplivna območja občin Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin“.

— Sociološka analiza Nove Gorice.

² „Iniziativa isontina“ — leto VI., st. 20, str. 8.

ekonomsko geografskih regij kakor tudi njih prometnih poti.

Gradnja Nove Gorice ni potekala tako, kot je bilo predvideno. Pogoste spremembe v politično teritorialnih razmejitvah in v investicijski politiki so bile vzrok, da so gospodarske, negospodarske in komunalne funkcije mesta ostale še dolgo nerazvite, in prav zaradi tega mesto v prvih letih ni moglo prevzeti predvidene vloge. Pomanjkanje stanovanj in poslovnih prostorov je zaviralo hitrejšo rast prebivalstva. Dr. Vrišer je v svojem članku „O nastanku in razvoju Nove Gorice“ (Geografski vestnik 1959) to fazo rasti mesta takole orisal: „Gorica se je postopoma znašla v začaranem krogu: premajhno število prebivalstva je oviralo razvoj gospodarstva in negospodarskih funkcij; nerazvito gospodarstvo pa ni dajalo dovolj sredstev za gradnjo stanovanj in objektov družbenega standarda, zaradi česar prebivalstvo ni naraščalo.“ Nato nadaljuje: „Seveda so razen naštetih činiteljev še drugi zavirali normalni razvoj. Podrobna analiza vseh teh činiteljev nam pokaže, da so podobno kot povsod v nerazvitih področjih za uspešno premagovanje stagnacije nujno potrebne vsestranske investicije.“

Poglejmo torej, kako se je gibalo prebivalstvo in kakšne probleme je doživljala stanovanjska izgradnja v Novi Gorici. Opozoriti moramo, da razen dveh urbanskih jeder, Solkana in Nove Gorice, spadajo pod mestno naselje Nova Gorica še Pristava, Rožna dolina in pretežno kmečko naselje Kromberk.

K r a j	1948	1953	1956	1966
Nova Gorica	2537	4742	5398	9082
Pristava	925*	373	367	300
Rožna dolina	434	583	632	786
Kromberk	722	629	629	737
Skupaj				
Nova Gorica	4618	6327	7026	10905
Index porasta	151,8	208,0	231,0	358,6

* (Podatki zajemajo za leta 1948 število vseh prebivalcev, ob razmejitvi pa je bil kraj razdeljen).

Zelo uspešna so prizadevanja, da bi urbanistično povežali v mestno aglomeracijo tudi Šempeter, ki šteje 2538 prebivalcev. Lahko torej rečemo, da šteje Nova Gorica z naselji Pristava, Rožna dolina, Kromberk in Šempeter 13.443 prebivalcev.

Če zanemarimo podatke o naravnem prirastku prebivalstva, ki je minimalen, in podrobneje pogledamo, od kod sorazmeroma velik porast prebivalstva, bomo ugotovili zelo intenzivno priseljevanje v Novo Gorico.

V goriški regiji so zelo pestri selitveni tokovi. V migracijah na področju vseh občin goriške pokrajine je napomembnejši tok preseljevanja v občino in mesto Nova Gorica. Močne so tudi selitve iz kraja v kraj na območju posamezne občine. Večinoma gre tudi za koncentracijo prebivalstva v centre. Taka koncentracija je še po-

sebno izrazita v občini Gorica. Poudariti velja, da so močni selitveni tokovi v tej občini predvsem iz Banjšic, Trnovskega, Soške doline, a največ selitev je bilo v mestno središče iz bližnjih krajev na vzhodu mesta.

Selitve v razdobju od leta 1959 do 1961 v Novo Gorico nam dajejo tole sliko: od celotnega števila priseljenih je 52% iz občin Ajdovščina, Idrija, Sežana in Tolmin; z drugih področij Slovenije 26,7% in iz drugih republik 12,5%. V Novo Gorico se priselijo največ prebivalcev iz občin Ajdovščina in Tolmin. Ko obravnavamo odselitve, je zanimivo tudi, kolikšen delež od vseh odseljenih iz posameznih občin odhaja v Novo Gorico ali v ostale kraje novogoriške občine. Podatki za isto obdobje so tile:

Občina	Vsi odseljeni	Odseljeni v Novo Gorico	Odseljeni v ostale kraje občine
Ajdovščina	487	56 (11,5%)	70 (14,4%)
Idrija	286	28 (9,8%)	13 (4,5%)
Sežana	513	24 (4,7%)	21 (4,1%)
Tolmin	474	44 (9,3%)	55 (11,6%)

Ostale selitve so usmerjene na druga področja v Sloveniji.

Čeprav nimamo točnejših prognoz razvoja industrije, terciarnih dejavnosti in stanovanjske gradnje v Novi Gorici, si lahko dovolimo vsaj približno ocenitev naraščanja prebivalstva. Po dosedanjem gibanju naravnega prirastka prebivalstva in trendi selitev naj bi se število prebivalcev v obdobju od 1961 do 1991 v občini Ajdovščina zmanjšalo od 21.392 na 17.038, v občini Idrija od 17.774 na 14.572 in v občini Tolmin od 23.503 na 17.774. Nasprotno pa naj bi se v občini Nova Gorica število prebivalstva povečalo od 46.483 v letu 1961 na 61.193 v letu 1991. Večji del prirastka prebivalstva v novogoriški občini pa bo nedvomno prav v samem mestnem naselju Nova Gorica. To je nedvomno ne le zelo zanimiv, temveč za vsa proučevanja zelo važen sklep.

Pred zaključkom je izdelava urbanističnega načrta Nove Gorice, ki predvideva, da bi se v daljši perspektivi število prebivalcev v mestu potrojilo. Mesto naj bi se razvilo do 30 ali 35.000 prebivalcev.

Zaradi zanimivosti si pogledjmo še na kratko fenomen selitev v Novo Gorico po kvalifikacijski strukturi. V Novo Gorico so se doslej priseljevali v večji meri zaposleni prebivalci z višjo ali visoko izobrazbo. Sociološka anketa³ Nove Gorice je pokazala, da se je kar 75% tistih prebivalcev, ki imajo višjo ali visoko izobrazbo, priselilo iz krajev izven občine. Med tistimi, ki imajo srednje šole, se jih je priselilo 51%, med tistimi, ki imajo osnovno šolo pa le 37%. Potrebe po manj kvalificirani delovni sili v Novi Gorici je krila in še sedaj krije v glavnem migracija iz krajev v občini, manj pa iz ostalih občin. Od vseh, ki imajo

³ Sociološka analiza.

samo osnovno šolo, se jih je priselilo v Novo Gorico iz krajev izven bivšega okraja Koper samo 13%. Ljudi s to izobrazbo je največ prišlo iz krajev novogoriške občine (36%), nato iz občine Tolmin (11%), iz Idrije (11%), iz Ajdovščine in Postojne (9%). Večina je torej prišla iz krajev, ki jih zajema širše vplivno območje Nove Gorice.

V zadnjem obdobju, to je od leta 1964 pa do danes, se je preselilo manj ljudi z osnovnošolsko izobrazbo (36%) kot pa s srednješolsko (40%). V tem obdobju je med vsemi priseljenci kar 24% ljudi z višjo ali visoko izobrazbo: torej vsak četrti, ki se je priselil v Novo Gorico, je imel višjo šolo ali fakulteto.

Čas priselitve	I z o b r a z b a		
	osnovna	srednja	višja, visoka
pred 1955	65%	27%	2%
od 1956 do 1960	55%	35%	10%
od 1961 do 1963	44%	39%	17%
od 1964 do 1965	36%	40%	24%
se ni preselil	54%	42%	4%
S k u p a j ⁴	54%*	35%*	11%*

* (Skupni procent pomeni procent od števila anketiranih).

Zanimiva je tudi starostna struktura prebivalcev Nove Gorice. Podatke o tej strukturi je potrebno proučevati, ker je to mesto v resnici mesto mladih družin in ljudi. V Novo Gorico se priseljujejo v glavnem le aktivni prebivalci.

Starost (razpon)	Moški		Zenske		Skupaj	Struktura
	Št.	%	Št.	%		
od 0 do 7	712	52,4	646	43,6	1358	12,4
od 8 do 25	1518	48,6	1604	51,4	3122	28,6
od 26 do 45	1998	48,7	2100	51,3	4098	37,6
od 46 do 65	889	50,4	874	49,6	1763	16,2
nad 65	217	38,4	347	61,6	564	5,2
S k u p a j	5334	48,9	5571	51,1	10905	100

Te podatke smo zbrali na osnovi dokumentacije iz popisnega gradiva matične službe za vse prebivalce mesta.

Povprečna starost Novogoričanov je 31 let.

Poglejmo si še starostno strukturo aktivnega prebivalstva v Novi Gorici (za novi del mesta) in v Solkanu po anketi v Sociološki analizi.

Starostno obdobje	Struktura prebivalcev Solkana	Struktura prebivalcev Nove Gorice	Celotna struktura
	%	%	
od 18 do 25 let	8%	12%	11%
od 26 do 35 let	25%	29%	28%
od 36 do 45 let	24%	36%	35%
od 46 do 55 let	20%	11%	13%
nad 55 let	23%	12%	15%

⁴ Iz elaborata o vplivnih območjih in iz Sociološke analize Nove Gorice.

Očitna je razlika med razmeroma pomlajeno strukturo prebivalcev Nove Gorice v primerjavi s prebivalstvom v Solkanu. V Novi Gorici živi kar 88% aktivnih prebivalcev, ki so stari od 18 do 55 let. V Solkanu je v istem razponu starosti 77% ljudi. Najpogostejša starost Novogoričanov, če ne upoštevamo otrok in mladine do 18. leta, je med 36 in 45 letom.

S prej analiziranim porastom števila prebivalcev je seveda tesno povezana stanovanjska gradnja, ki je v prvih letih razvoja mesta kazala dokaj nevzpodbuden tempo. Centralizirani sistem stanovanjske gradnje ni in ni mogel prispevati k pomembnejšemu razmahu. Šele nekoliko večja samostojnost delovnih in teritorialno-političnih skupnosti je bistveno pripomogla k hitrejši stanovanjski gradnji in gradnji poslovnih prostorov.

Danes imamo na področju Nove Gorice (v ožjem območju mesta Nova Gorica in Solkan) v družbenem sektorju 1624 stanovanjskih enot s 84.379 m² stanovanjske površine. V zasebnem sektorju (po oceni) pa 813 enot s 43.902 m² stanovanjske površine. Skupaj torej družbeni in zasebni sektor: 2437 stanovanjskih enot s 128.281 kvadratnih metrov stanovanjske površine. Povprečna stanovanjska površina na prebivalca znaša 14 m², kar je dokaj ugodno in kaže določeni standard. Po podatkih in oceni Stanovanjskega podjetja v Novi Gorici je vrednost skupnega stanovanjskega fonda 10,5 milijard starih dinarjev.

V letih pred gospodarsko reformo smo zgradili tudi po 300 stanovanj letno, v letih 1965 in 1966 pa se giblje število stanovanj samo od 150 do 180. V teh številkah so zajeta samo stanovanja v družbenem sektorju. Viden je torej precejšen padec družbene stanovanjske gradnje, nasprotno pa doživljamo vse večji razmah zasebne stanovanjske gradnje.

II.

VLOGA MEDOBČINSKEGA SODELOVANJA IN KULTURNO PROSVETNIH, UPRAVNO ADMINISTRATIVNIH IN SOCIALNO ZDRAVSTVENIH INSTITUCIJ V POVEZOVANJU GORIŠKE REGIJE

Poleg geografskih činiteljev, ki opredeljujejo Novo Gorico kot središče Goriške, igrajo odločilno vlogo povezovanja mesta s širšim vplivnim območjem, medobčinsko sodelovanje ter številne kulturno prosvetne, upravno administrativne in socialno zdravstvene institucije, ki imajo sedež v Novi Gorici. Na videz formalno dejstvo je v resnici odločilnega pomena za vlogo in perspektivo Nove Gorice. Zato ni brez utemeljitve premisa, da bi brez tega Nova Gorica ogromno izgubila in da ne bi predstavljala danes tega, kar v resnici je za celotno regijo. Medobčinske službe in ustanove, ki so pomembne za širše območje, z neverjetno življenjsko silo rušijo medobčinske meje, ki bi v nasprotnem slučaju lahko bile vzrok toge razkosanosti regije in ovira za uspešno

zadovoljevanje družbeno gospodarskih, kulturno zdravstvenih in drugih potreb najvišje stopnje vseh prebivalcev tega področja.

Ni moj namen, da bi podrobneje opisoval funkcijo vseh služb in institucij, več pozornosti naj zaslužijo le nekatere od teh.

Za pri kvalifikacijski strukturi prebivalstva smo poudarili svojsko izobrazbeno strukturo prebivalstva v Novi Gorici. Ni težko sklepati, da vsi prebivalci pripisujejo izreden pomen razvoju šolstva in da je to eden glavnih faktorjev povezo- vanja širše regije. Kaže se v združevanju inter- resov prebivalstva in v dnevni migraciji mladine, kakor v vplivih teh šol na okolico.

Kljub temu, da deluje v Tolminu učiteljska gimnazija in v Ajdovščini Srednja ekonomska šola, prerašča Nova Gorica s tem v pomembno središče šol druge stopnje, v katere so vključeni dijaki z vsega območja. V Novi Gorici delujejo te šole: verificirana gimnazija, srednja ekonom- ska šola, srednja šola za zdravstvene delavce, srednja šola pohištvne stroke, šolski center za blagovni promet, šolski center pohištvne stroke, elektro kovinarski šolski center in administrativna šola. V načrtu je ustanovitev srednje tehnične šole za elektro in kovinarsko stroko. Omenjene šole obiskuje 1511 učencev, iz česar je razvidna sorazmeroma velika kapaciteta, a vendar še ne takšna, kakršna bi lahko zadovoljila vse potrebe.

V teh šolah je 132 učencev iz Ajdovščine, 113 iz Tolmina, 49 iz Idrije in kar 362 učencev iz ostalih občin širšega območja. Iz mesta Nova Gorica poseča samo te šole II. stopnje dobrih 8% prebivalcev.

V Novi Gorici delujejo tudi kulturne ustanove, ki imajo izključno medobčinski značaj — goriško gledališče, študijska knjižnica, goriški muzej in zavod za spomeniško varstvo.

Goriško gledališče deluje na polprofesionalni osnovi in je v resnici preraslo s svojim delova- njem meje matične občine. S skoraj sto predsta- vami letno v veliki meri zadovoljuje kulturno gledališke potrebe prebivalstva.

Študijska knjižnica nima tako pogostega stika s prebivalci širšega območja, pomeni pa s svojim knjižnim fondom 41.000 knjig veliko kulturno bogastvo Goriškega.

Najmlajša ustanova je Zavod za spomeniško varstvo. Ne pretiravam, če trdim, da je v krat- kem obdobju delovanja na izreden način opravi- čil svoj obstoj. Splošno znano je, da je bila Go- riška glede na spomeniško varstvo dolgo let naj- bolj zanemarjeno področje v Sloveniji. Ob bo- gastvu, ki ga srečamo malodane na vsakem ko- raku, niso storili ničesar za njegovo zaščito. Čeprav primanjkuje sredstev, je bilo zavarovanih in rastaviranih več spomenikov, organizirana arheološka izkopavanja, zbrana dokumentacija in tako naprej.

Goriški muzej je edina muzealna ustanova v pokrajini. Poleg osrednjih prostorov v Kromber-

ški graščini ima muzej svoje zbirke še v Tolminu, na Vrsnem in v Trenti.

Posebno kulturno doživetje je prav gotovo prva številka revije „Goriška srečanja“. Revija ima predvsem namen obravnavati politična, go- spodarska, kulturna in splošna družbena vpraša- nja, ki vznikajo na Goriškem. „Goriška srečanja“ so pomemben medij, ki bo izpopolnil občutno vrzel v tradiciji revialnega življenja na Goriškem v preteklosti in omogočil poglobljeno razpravo in dogovarjanje o tehtnih problemih naše sedanjosti.

Osrednji problem Nove Gorice in s tem širšega območja je nedvomno pomanjkanje modernih in funkcionalnih prostorov za kulturno umetniško dejavnost. V tem je Nova Gorica resnično ne- bogljena. Mnogo načrtov za reševanje tega resnič- no težkega vprašanja, žal, ni bilo uresničenih. Prav v zadnjem času se ponovno začena temeljita razprava o tem in vse kaže, da bo mogoče storiti v doglednem času le korak naprej.

Vprašanje zdravstva ali točneje bolnice na Goriškem je tudi eno najbolj perečih vprašanj.

Razmejitev leta 1947 je najhujše prizadela zdravstveno službo. Celotno območje je ostalo praktično brez ene same bolniške postelje. Spričo tega je bilo potrebno hitro in brez odlašanja spre- jeti ustrezne rešitve. Leta 1947 so v Vipavi usta- novili bolnišnico z dvema oddelkoma: kirurgijo in internim oddelkom. V Ajdovščini pa je bil že tedaj oddelek za infekcijske bolezni. Leta 1956 se je bolnišnica za kostne bolezni v Sempetru prese- lila v Valdoltro. Zgradbo v Sempetru so preure- dili in v njej odprli splošno bolnico z nekaj no- vimi oddelki; ločena pa sta bila še vedno interni oddelek v Vipavi in infekcijski v Ajdovščini. Leta 1965 se je z nekaterimi adaptacijami drugih stavb v Sempetru posrečilo improvizirano združiti tam ločene oddelke in odpreti še nekaj novih.

V današnjih pogojih ima bolnišnica z vsemi oddelki skupaj 454 bolniških postelj, kar pa je občutno premalo. Po bolniških kapacitetah šem- peterske bolnice pridejo na 1000 prebivalcev gra- vitacijskega območja komaj štiri bolniške poste- lje, medtem ko znaša povprečje v Sloveniji šest bolniških postelj na 1000 prebivalcev. Goriška je torej v tem pogledu v obupnem položaju.

Leta 1960 so začeli razmišljati o gradnji nove bolnišnice. Gradnja se je začela v letu 1964 in se še nadaljuje. Nova bolnišnica naj bi imela 440 novih postelj, kar bi občutno izboljšalo položaj v stacionarnem zdravljenju goriškega prebivalstva. Celotna investicija po cenah pred gospodarsko reformo naj bi znašala 3.2 milijarde starih dinar-jev. Spremenjeni pogoji kreditiranja občutno ovirajo normalni tempo gradnje. Samo razumeva- nju delovnih kolektivov in posameznikov je treba pripisati ugodno dejstvo, da se gradnja vendarle nadaljuje.

Namenoma smo se dalj časa zadržali ob neka- terih ustanovah, ki igrajo na tem področju po- membno povezovalno vlogo in nudijo možnosti skupnega reševanja najbolj perečih družbenih problemov.

III.

MALOOBMEJNI PROMET KOT DRUŽBENO EKONOMSKI FENOMEN

Z novo razmejitvijo med Italijo in Jugoslavijo je bil odrezan od zaledja največji del trgovine na debelo in drobno, industrije in uslužnostne obrti. Na njem je ostala le manjša lokalna industrija in obsežno kmetijsko področje, ki je s tem izgubilo svoje potrošno središče. Nova razmejitev je omejila, v določenem pogledu pa celo onemogočila prometne zveze, ki vodijo iz srednje Evrope prek glavnih trgovskih in prometnih središč Trsta, Tržiča in Gorice proti zahodu in na mediteransko področje. Paralizirana sta bila promet in ekonomski razvoj na obeh straneh meje, zlasti pa še na področju, ki je bilo priključeno Jugoslaviji. Nastali položaj je torej nujno terjati od obeh držav čim hitrejšo reševanje perćih gospodarskih in drugih vprašanj. Podpisana sta bila dva lokalna sporazuma:

— Goriški lokalni sporazum (3. II. 1949);

— Tržaški lokalni sporazum (31. III. 1955).

Goriški regionalni sporazum je nastal v obdobju največje mednarodne napetosti in nezaupanja, kar se je nedvomno tudi kazalo v odnosih med Jugoslavijo in Italijo. Ti odnosi so bili še obremenjeni s posledicami vojne in nerešenimi teritorialnimi vprašanji. Državi sta s tem sporazumom zagotovili gospodarske stike in blagovno izmenjavo med območji, ki jih je delila meja. Vendar možnosti za izmenjavo blaga so omejevale nekatere gospodarske težave. Gospodarski sistem pri nas ni stimuliral izvoza blaga in storitev v tujini. Ta sporazum je omogočil nekatere izkušnje in nadaljnje aranžmaje ter postopno liberalizacijo obmejne izmenjave blaga. Goriški sporazum je že do leta 1955 obsegal 32 skupin artiklov v jugoslovanskem izvozu in 16 v uvozu. (Vrednost 1,2 milijarde Lir). V letu 1955 je pričel veljati obnovljeni sporazum v močno razširjenem obsegu in v skoraj podvojeni vrednosti.

V relativno kratkem obdobju smo dosegli nad vse pozitivne rezultate, ki nedvomno presega pričakovane okvire. Iz sporazumov o blagovni zamenjavi se je razrastel v neslutnih dimenzijah tudi osebni maloobmejni promet (Videmski sporazum 1955). Obmejni osebni promet je postopoma izgubil značaj vzdrževanja sorodstvenih in prijateljskih vezi med prebivalstvom na obeh straneh meje. Vedno bolj je dobival in dobiva izrazito ekonomsko turistični smisel in pomen. Geografski položaj Trsta, Gorice in drugih krajev ter njihova tradicija usmerjajo prebivalstvo s tega in tudi širšega območja proti Jugoslaviji.

V letu 1965 je bilo kar 1.760.676 prehodov na meji goriške in tolminske občine. Toda podatki za prvo četrtletje 1966. leta kažejo velik porast, saj je bilo v tem času že 751.156 prehodov. Po oceni bi bilo v letu 1966 2.500.000 prehodov.

Obmejni osebni promet dobiva vse globljo vsebino s tem, da je prišlo na obmejnih območjih do živih in neposrednih stikov ne le med posa-

mezniki, ampak tudi med družbeno političnimi, športnimi, kulturnimi, predvsem pa med lokalnimi organi oblasti z obeh strani meje. To omogoča neposredno in konkretno reševanje problemov, za katere so zainteresirani državljani na obeh straneh. Z neposrednimi stiki so organi lokalnih oblasti zelo ugodno in v obojestransko zadovoljstvo rešili vrsto problemov, kot so vprašanja iz področja komunalnih zadev, arondacij itd. Ti pozitivni primeri izredno ugodno vplivajo na krepitev medsebojnega zblizanja in zaupanja. Vse to pa ustreza našemu konceptu vloge komune. Odprtost meje in tako vzajemno in vsestransko sodelovanje lokalnih organov in tudi drugih individualnih in organiziranih činiteljev na meji nedvomno odpira večje možnosti sodelovanja tudi na nivoju republike in federacije.

Oglejmo si le bežno nekatere praktične aspekte tvorne izmenjave mnenj na meji. V medsebojnih razgovorih so predvsem aktualna naslednja vprašanja:

a) Reaktiviranje železniškega tranzitnega tovarnega prometa z Italijo na progi Nova Gorica—Gorica. Trenutno se odvija na tem odseku proge samo promet blaga med Jugoslavijo in Italijo in še ta v zelo omejenem obsegu. Jugoslovanske železnice se trudijo že od leta 1961, da bi se ukini administrativna omejitev usmerjanja tranzitnega tovarnega prometa po tej progi. Vsi napor lokalnih oblasti so usmerjeni v rešitev tega problema. Konkretnih rezultatov pa še ni.

b) Cestna povezava z Brdi po južnem pobočju Sabotina. Edina cestna zveza z Brdi po našem ozemlju gre po Soški dolini do Plav in okrog Sabotina — 420 m visoko čez Vrhovlje. Smartno, ki je nekako težišče tega območja, ima do Nove Gorice 22 km, Dobrovo 25 km, Medana 27 km in Vipolže 30 km. Zaradi teh razdalj imajo Brda slabše pogoje za gospodarjenje in družbeno udeleževanje, manjšo možnost za zaposlovanje, za kulturne dejavnosti, izobraževanje in zdravstveno zaščito. Vse te objektivne težave izredno močno vplivajo na življenjski standard in položaj tamkajšnjega prebivalstva. Ni potrebno poudariti, da tudi Nova Gorica čuti izredno odtrganost Brd kot svojega sadjarsko-vinogradniškega in turističnega zaledja.

Koncesija italijanskih oblasti bi dala odlično možnost, da bi zgradili novo cesto iz Nove Gorice čez Sočo pod Solkanom, po južnem pobočju Sabotina, čez koto 210, ki bi skrajšala relacijo z Brdi v povprečju za 8 do 9 km, za južna Brda pa celo 18 km. Omenjena cestna povezava bi bila dolga 8,7 km, od katerih bi odpadlo 5,8 km na novo gradnjo. Cesta naj bi po obstojećih variantah potekala 1,6 km po italijanskem teritoriju. Načrtlen sporazum med jugoslovansko in italijansko vlado so v Beogradu že dosegli ob obisku italijanskega premiera Mora. Pripravlja se dokumentacija, a vendar je čutiti v pripravah rahel zastoj.

c) Zgraditev ceste Palmanova—Ljubljana. Na mnogih posvetovanjih s sosedi na lokalnem in višjih nivojih je bilo pogosto na dnevnem redu

vprašanje graditve odseka avto ceste Palmanova—Ljubljana, ki bi vodila od državne meje pri Gorici do Kalc. Interesi italijanske Gorice se krijejo s širšimi interesi, da se poveže jugoslovansko in italijansko cestno omrežje po najkrajši razdalji in s tem vzpostavi moderna cestna zveza med jugozahodno in vzhodno Evropo. Ze sedanji obseg cestno tovornega prometa na meji pri Novi Gorici kaže na to, da je ta smer izrednega pomena, saj prekorači mejo povprečno vsak dan 40 avto vlakov, kar je dobra polovica celotnega cestnega tovora, ki se dnevno izmenja med obema državama. Tega tovora bi bilo še več, ko bi se še del tovora in prometa med zahodno, centralno in severno Evropo ter vzhodom preusmeril na moderna cestišča severne Italije in od tam po omenjeni novi cestni povezavi proti Ljubljani in naprej. Če bi zgradili še avto cesto Gradec—Ljubljana in Celovec—Ljubljana, kar ni neuresničljivo, se bo tudi del prometa iz Avstrije izognil dolgi in preobremenjeni cesti čez Trbiž ter se preusmeril preko Ljubljane in Gorice v Italijo in naprej. Ni potrebno utemeljevati, kako zelo koristna bi bila taka zveza.

Skupnost cestnih podjetij SRS pripravlja dokumentacijo za odsek avto ceste od meje do Kalc, ki bi bil za 24 km krajši od današnje ceste prek Razdrtega. Zahteva po sorazmeroma velikih investicijskih naložbah in nekatera mnenja, ki tej varianti nasprotujejo, bodo verjetno držala to vprašanje še dalj časa odprto.

d) Vprašanje mejnega prehoda na Erjavčevi cesti v Novi Gorici. Na ožjem mestnem območju Nove Gorice ni nobenega mejnega prehoda, ki bi jo neposredno povezoval z Gorico, čeprav se obe mesti dobesedno naslanjata drugo na drugo. To vprašanje obravnavajo skoraj na vseh posvetih in razgovorih, vendar do sedaj ni našlo ugodne rešitve. To pa v glavnem ovira nujnost neznatnega spreminjanja državne meje, kar je za obe strani zelo delikatna zadeva.

e) Poglabitev cestišča v železniškem podvozu na obmejnem prehodu Rožna dolina v Novi Gorici. Tik pred mejo poteka cesta z Italijo na jugoslovanski strani skozi železniški podvoz, ki ima le 3,55 m svetle višine, namesto predpisanih 4,50 m ali vsaj 4,20 m, kolikor je izjemoma mogoče tolerirati. Na videz je to droben tehnični problem, v resnici pa izredno pereč. Na ta prehod prihajajo vozila, ki s tovorom često presegajo omenjeno višino in jih je treba raztovarjati ali pa usmeriti pod carinskim nadzorstvom na mejni prehod v Sempeter. Za to pa je potrebno vsakokratno sporazumevanje. Da bi odpravili to nevšečnost, so jo večkrat že pretresali, vendar brez uspeha. Očitno je, da italijanske oblasti zavlačujejo to rešitev, ker je vprašanje tesno povezano s preusmeritvijo tovornega prometa na periferijska mesta in s tem jasno na bodočo cesto Palmanova—Ljubljana.

f) Razširitev obsega Videmskega sporazuma. V medsebojnih razgovorih neprestano prihajajo do izraza konkretni predlogi za razširitev obsega,

ki ga teritorialno opredeljuje Videmski sporazum, oziroma za povečanje števila prehodov in razširitev pravic gibanja tako na tem kot na onem ozemlju. V tem pričakujemo ugodne spremembe.

Z namenom, da bi ilustriral vsebino razgovorov med organi ene in druge strani meje, predvsem pa da bi dokazal, koliko skupnih nerešenih problemov imamo, ki zahtevajo čim hitrejše rešitve, sem se dlje zadržal na teh konkretnih vprašanjih, ki so sama po sebi izredno zanimiva in pomembna za širši jugoslovanski družbeni in gospodarski prostor.

Analiza ekonomskih aspektov maloobmejnega prometa bi morala biti predmet posebne študije. Zato naj navedemo le nekatere elemente, ki nam bodo omogočili vsaj skromno predstavo problema.

Bolj kot kakšen drug podatek je za nas izredno važen tisti o odkupljenih devizah na našem območju. Ne samo zaradi tega, ker je celotno jugoslovansko gospodarstvo usmerjeno v pridobivanje tujih plačilnih sredstev, marveč zato, ker je iz tega podatka mogoče razbrati naraščanje števila prehodov, večjo potrošnjo in povečan interes za vse vrste uslug pri nas.

Poglejmo si nekaj podatkov o tem:

v 000 S din po menjalnem kurzu				
Leto	1963	1964	1965	1966
				I. četrtletje
S din	618.000	789.000	2.061.000	1.290.300*
Index	100	127.6	333,5	650

Ne da bi ob tem upoštevali vrednost izvoza in uvoza po Goriškem sporazumu, ki sega že v desetine milijard, nam številke o odkupu tuje valute zelo zgovorno pričajo o velikem ekonomskem pomenu maloobmejnega prometa. Prognoza za leto 1966 znaša 4,447,000.000 S din.

Po gospodarski reformi in sprejetju novega menjalnega tečaja je pri naših občanih občutno padel interes za nakup blaga v sosednji državi. Ne samo zaradi tega dejstva, marveč po primerjavi kupne moči in standarda prebivalcev na obeh straneh meje je mogoče brez zmote trditi, da kurz za naše državljane ni ugoden. To nam nalaga še večje dolžnosti. Predvsem, da okrepimo naše gospodarstvo, da bomo z rentabilnejšo proizvodnjo dvignili osebne dohodke zaposlenih in tako povečali kupno moč naših prebivalcev doma in na italijanskem trgu, saj smo vzpostavili maloobmejni promet z določenim namenom obojestranskih koristi.

Iz vsega povedanega o maloobmejnem prometu in stikih med sosednjima pokrajinama bi lahko povzeli nekaj sklepnih misli:

— Perspektiva maloobmejnega prometa ni in ne more biti samo lokalni problem, marveč slovenski in jugoslovanski hkrati. Postaja vedno pomembnejši činitelj v širšem družbenem in gospodarskem prostoru.

— V obmejnem prometu je značilno močnejše

povpraševanje kot ponudba in prav to terja hitrejše prilagajanje novo nastalemu položaju. To prilagajanje lahko vidimo v izboljšanju asortimenta blaga, v povečanju gostinskih, turističnih in trgovskih zmogljivosti, v kakovostnejši proizvodnji naših podjetij itd.

— Z novim položajem se odpirajo nove možnosti poslovno-tehničnega sodelovanja, kooperacije in specializacije.

— Odprta meja nudi tudi možnosti hitrejšega razvoja kmetijstva. Povpraševanje po kmetijskih pridelkih je vedno večje in je zato potrebno vzbuditi interes kmetijskih delovnih organizacij in zasebnih kmetovalcev za intenzivnejšo in kvalitetnejšo proizvodnjo.

— Omenjene možnosti razvoja maloobmejnega prometa pospešujejo sočasno intenzivnejše stike političnih, ekonomskih in oblastnih činiteljev, kar je v skladu s konkretnim uveljavljanjem splošnega načela ustvarjalnega sožitja med državami in med narodi.

— In končno: tak razvoj vseh odnosov na meji pomeni tudi uveljavljanje naših stališč do narodnih manjšin. Vsaka krepitev stikov in s tem gospodarskega in političnega sodelovanja pogojujeta hkrati vključevanje naše manjšine v Italiji v ta dogajanja in krepijo zavest njihove nacionalne pripadnosti.

Zal moram k temu dodati ugotovitev, da teh dejstev niso še povsod sprejeli z razumevanjem in podporo. Še vedno je mnogo razprav v nekaterih družbenih krogih in mogoče je zaslediti celo „analize“, ki skušajo zmanjšati pomen ekonomskega in družbenega sodelovanja. Gre celo za ocene, kot da so določeni aspekti maloobmejnega prometa deformacija v ekonomskih odnosih, da gre za določene ekonomske privilegije na račun naše skupnosti itd. Vendar je razvoj tega fenomena dovolj zgovoren, da bo take ocene izredno hitro in dokončno ovrgel.

Za zaključek naj povzamem le skope, a važne ugotovitve o hitri organski rasti Nove Gorice in

njeni funkciji. Novogoriška občina pomeni ob drugih občinah važen faktor razvoja, ki je soodgovoren za nadaljnji uspešni razvoj vseh elementov medobčinskega sodelovanja. Problemi razmejnitve so dobili v pogojih uspešnega gospodarskega in sploh družbenega razvoja povsem novo karakteristiko ter izražajo nove odnose in bistveni napredek. Zato posvečamo stikom med občinami in pokrajino ter ljudmi onstran meje veliko pozornosti. Tako postaja Nova Gorica ne le središče novega življenja in element nove socialistične skupnosti, temveč kamen v zgradbi novih odnosov med deželami in nove perspektive mirnega sožitja narodov.

VIRI IN GRADIVO

- Anton Melik: „Slovensko Primorje“ (Ljubljana 1960).
Anton Melik: „Gorica“ (Geografske osnove mestnega naselja, Ljubljana 1946).
Igor Vrišer: „Nastanek in razvoj Nove Gorice“ (Geografija novo nastajajočega mesta, Geografski vestnik, Ljubljana, XXXI — 1959).
Roman Savnik: „Gorica in Goriško“ (Kongres geografa Jugoslavije, I., Zagreb 1950).
Urbanistični institut — Ljubljana: „Vplivna območja občin Nova Gorica, Ajdovščina, Tolmin, Idrija in Sežana (delno)“.
Oddelek za družbene raziskave DU v Novi Gorici: „Sociološka analiza Nove Gorice“.
Uprava carina SFRJ, Beograd: „Ekonomski problemi malograničnog prometa“ (Beograd, maja 1965).
Pasquale De Simone: „Una realtà viva“ (Iniziativa isontina — leto VI., št. 20 — Gorizia) 1964.
Celso Macor: „Isonzo, finalmente fiume di pace“ (Iniziativa isontina — leto VII., št. 23 — Gorizia) 1965.
Občinska skupščina Nova Gorica: Plani družbenega razvoja občine, leto 1963, 1964 in 1965.
Bilten skupščine občine Nova Gorica št. 20.
Centralni komite ZK Slovenije: „Ekonomski aspekti maloobmejnega prometa“.

R. Slejko

Razvoj gospodarstva v novogoriški občini

I

GORISKA OBCINA IN NJENI NARAVNI POGOJI ZA GOSPODARSTVO

Novogoriška občina obsega Goriška Brda, Spodnjo Vipavsko, Banjsko in Trnovsko planoto, zahodni del Krasa, Soško dolino od Nove Gorice do Mosta na Soči, Kambreško pogorje ter vzhodni del Goriške ravnine. To ozemlje je jedro Posočja in nekdanje Goriške dežele. Tu se stikata Soška in Vipavska dolina, ki prehajata nato v Goriško in dalje v Furlansko ravnino. Obe dolini pomenita važen naravni prehod iz alpskega sveta k morju ter iz Severne Italije v Ljubljansko kotlino in da-

lje v Podonavje. Območje občine obsega 60.468 hektarov površine, na kateri živi 48.544 prebivalcev; povprečna gostota znaša 80 lj/km². Občinsko ozemlje meji na Z na Italijo, na S na občino Tolmin, na SV na občino Idrija, na V na občino Ajdovščina in na J na občino Sežana.

Trnovska planota je pokrita z listnatimi in iglastimi gozdovi, ki so veliko bogastvo in vir surovin za lesno industrijo. V višinskih predelih Banjske planote in Kambreškega pogorja so dobri pogoji za razvoj živinoreje, predvsem z intenzivno obdelavo zanemarjenih in neaktiviranih krmnih površin. V nižinskem predelu, kjer je približno 40% plodnih njivskih površin, so dobri pogoji za

razvoj intenzivnega poljedelstva, sadjarstva in vinogradništva. Goriška Brda in gričevnati deli Vipavske so po strukturi tal in razgibanosti reliefa posebnost ter omogočajo uspešen razvoj vinogradništva in sadjarstva. Na Krasu so manj plodne suhe goličave, ki jih postopoma zaraščajo s pogozdovanjem. Rudnih bogastev ni. Do sedaj te industrija gradbenega materiala izkorišča nekatere rudnine (lapor, glina, apnenec). Soča s pritoki ima ugodne pogoje za izkoriščanje vodne energije; na njej že obstajata dve HE in je v bodočnosti predvidena gradnja novih.

II

GOSPODARSKI RAZVOJ OBCINE

Kot mejno ozemlje, kjer so se križali interesi raznih narodov in držav, je Srednje Posočje ohranilo vseskozi pečat gospodarsko nerazvite pokrajine. To gospodarsko zaostalost so še pospešila vojna opustošenja. Močno je zavrla razvoj prva svetovna vojna, ko je prek tega ozemlja potekala fronta in povzročila ogromno razdejanje. Po drugi svetovni vojni je mirovna pogodba presekala nekdanjo gospodarsko celoto Srednjega Posočja na dvoje z nesmiselno državno mejo, tako da je nastala na eni strani mestna aglomeracija stare Gorice, na drugi pa obširno in bogato agrarno zaledje brez mestnega centra.

V 19. stoletju so se industrijski in obrtni obrati razvijali v glavnem v mestu Gorica. Na območju sedanje novogoriške občine je obstajala samo gradbena, mizarska in kovaška obrt. Izredno ugodne razmere za izkoriščanje vodne energije ter odlična kvaliteta in velike zaloge laporja za proizvodnjo cementa so med obema vojnama omogočile postavitev nekoliko močnejših industrijskih objektov ob srednjem toku Soče. Obnova porušeni krajev po prvi svetovni vojni je priključila k življenju nekatere obrate industrije gradbenega materiala. Pri zaposlitvi pa so imeli prednost priseljenci, ki naj bi prispevali k naglemu potujčevanju dežele. Na podeželju se je ponekod obdržala še polfevdalna ureditev, kmetijska gospodarstva pa so bila majhna in razdrobljena, tako da lastnikom niso mogla zagotoviti življenjskega obstoja. Agrarna prenaseljenost in slabo razvito gospodarstvo sta bila vzrok, da so se prebivalci množično izseljevali.

Gospodarstvo na ozemlju sedanje novogoriške občine je bilo ob priključitvi k FLRJ leta 1947 močno zaostalo, in lahko rečemo, da je bilo popolnoma na tleh. Večina industrijskih podjetij ni obratovala zaradi pomanjkanja strokovnega kadra ali pa zastarelih naprav. Naselja so bila zaradi divjanja okupatorja močno poškodovana. Depopulacija je odtegovala zlasti mlado in zdravo delovno silo, ki je iskala zaposlitve drugod. Morali smo naglo ukrepati, da bi postavili osnove za gospodarski napredek in tako zavrla izseljevanje.

Nova ljudska oblast ter kolikor toliko oblikovani kolektivni cementarne v Anhovem in nekateri

manjši so dali pobudo za čimprejšnjo usposobitev tovarniških naprav in tako omogočili hitro obnovo že obstoječih obrtniških in industrijskih kapacitet ter snovanje novih. Obnovili in razširili so opelkarne v Spodnji Vipavski; cementarna v Anhovem in apnenica v Solkanu sta začeli delovati s polno kapaciteto; iz privatne mehanične delavnice se je razvila livarna in kasnejše industrija strojev „GOSTOL“; na tradiciji solkanskega mizarstva in surovinske baze na Trnovskem gozdu so postavili novo moderno tovarno pohištva; v Mirnu se je iz starega usnjarstva, strojarstva in čevljarstva razvila tovarna čevljev in usnja; na vsem območju so naglo rasle nove delavnice, ki so preraščale v obrtna in pozneje industrijska podjetja. Sorazmerno največja vlaganja in najhitrejši tempo razvoja proizvodjalnih sil opazamo takoj po letu 1947 in v letih 1959—61. Poudariti je treba važno dejstvo, da so glavni vir investicijskih sredstev bila lastna sredstva podjetij (85%) in samo 15% najetih kreditov. Večji del investicij je šel za nabavo nove strojne opreme, le manjši del v gradbene objekte. V obdobju 1958—65 smo vložili v gospodarstvo 22,9 milijard din investicij, medtem ko so znašale negospodarske investicije v istem času 11,3 milijard din (razmerje 67:33). Od večjih rekonstrukcij so omembe vredne: rekonstrukcija in modernizacija cementarne v Anhovem (1961), tovarne pohištva v Novi Gorici (1962), Solkanske industrije apna, „GOSTOLA“, „VOZILA-GORICA“, „ISTOKA“ ter tovarne čevljev v Mirnu. Na novo pa so zgradili in razširili tudi tovarno avtoelektričnih izdelkov „ISKRA“ v Sempetru.

Veliko se je investiralo tudi v družbeni sektor kmetijstva; večji del teh sredstev je šel za gradnjo vinske kleti na Dobrovem, živinskih hlevov, skladišč, odkupnih postaj, rastlinjakov, v obnovo sadjarskih in vinogradniških nasadov v Brdih, Biljskih gričih, na Mirenskem polju, za odkup zemljišč ter za nabavo mehanizacije.

Na celotno gospodarstvo je ugodno vplivala leta 1961 združitev štirih manjših občin v sedanjo novogoriško občino; tako je ozemlje občine postalo zaokrožena gospodarska celota.

Vse rekonstrukcije in pospešena vlaganja so omogočila, da se je narodni dohodek dvigal od leta 1958 do 1965 letno povprečno za 23,4% in je porasel od 5,8 na 25,5 milijarde S din ali na prebivalca od 126 tisoč na 525 tisoč S din v preteklem letu.

Čeprav novogoriško področje nima posebnih naravnih bogastev, ki bi bila osnova za industrijski razvoj in se uvršča med industrijsko manj razvita področja, je industrija vendarle postala najmočnejša panoga gospodarstva in njena vloga iz leta v leto narašča. Delež narodnega dohodka, ki ga ustvarja industrija, se je povečal od 40% leta 1958 na 51% v letu 1965, delež narodnega dohodka iz kmetijstva pa se je v istem obdobju zmanjšal od 37% na 17%.

Število vseh zaposlenih se je v tem obdobju povečalo od 10.145 na 14.766, to je za 45% ali

za 4621 oseb, toda največ v industriji — od 3402 na 6324 ali za dve tretjini (63%) omenjenega povečanja. Vse to priča, da se novogoriška občina sistematično industrializira. Zato se je tudi spremenila socialna struktura prebivalstva: leta 1953 je bilo kmečkega prebivalstva 52,6%, leta 1965 pa le še 26%, kar je celo nekoliko pod republiškim povprečjem.

III

INDUSTRIJA KOT GLAVNA PANOGA

Novogoriška občina ni industrijska pokrajina, čeprav je industrija pglavitna gospodarska panoga. Pomembnejših je kar sedem industrijskih strok; če jih naštevamo po številu zaposlenih, pa so te le:

1. industrija gradbenega materiala
33 % zaposlenih in 30,5 % DBP
2. kovinska industrija
21,6 % zaposlenih in 16 % DBP
3. lesna industrija
19 % zaposlenih in 22 % DBP
4. elektroindustrija
11,6 % zaposlenih in 20 % DBP
5. industrija usnja in obutve
7 % zaposlenih in 6,4 % DBP
6. tekstilna industrija
5,6 % zaposlenih in 3,5 % DBP
7. kemična industrija
2,2 % zaposlenih in 1,6 % DBP

Soča s pritoki je za Goriško primorje dragocen energetski vir, ki ima kar petino izrabljive slovenske hidroenergije. Soške elektrarne, ki združujejo 8 HE, od teh dve veliki — HE Doblar (33 MW) in HE Plave (15 MW), sedaj izkoriščajo le 16% vodne energije Soče. Zato je v načrtu gradnja novih, predvsem akumulacijskih elektrarn — HE Trnovo (127 MW), HE Avče (120 MW), HE Kamno (68 MW) in HE Solkan (20 MW). Potrebo po njih vse bolj nakazuje razvoj industrije in drugih panog, pa tudi urbanizacija. Ob tem se je v javnosti odprla dilema: graditi elektrarne in razvijati gospodarstvo, ali pa se opreti na turizem in njegove vire dohodkov in ohraniti naravno pokrajino čim manj spremenjeno. Prvo rešitev bolj pogojujejo interesi prebivalstva, kajti razvoj turizma tudi ne bo mogoč samo v prirodnem ambientu, temveč bo celo sam prinesel spremembe v pokrajino, ki lahko pomenijo prav tako umeten poseg. Nasprotno, graditev elektrarn le ne izključuje možnosti turističnega razvoja. Vprašanje ima več aspektov; upam, da jih bodo referenti v svojih referatih podrobneje razčlenili.

Kovinskih rud na ozemlju naše občine ni. Tu je našla izreden naravni vir le industrija gradbenega materiala, ki daje delo tretjini vseh zaposlenih v občini. „Tovarna cementa in salonita 15. september“ v Anhovem izdeluje cement in cementne izdelke, v Solkanu je industrija apna,

v Volčji dragi in drugih sosednjih krajih pa so opekarne. Anhovska cementarna ima blizu 1700 zaposlenih, njeni proizvodi pa pomenijo 27% celotne industrijske proizvodnje. Cementa izdelajo okoli 180.000, salonitnih izdelkov pa 110.000 ton. Kapaciteta tovarne je velika tudi v slovenskem merilu, z rekonstrukcijo pa nameravajo povečati proizvodnjo salonitnih izdelkov za eno tretjino. Tako bo mogoče izvoz še povečati. Tudi solkanska proizvodnja apna s 46.000 tonami živega in hidriranega apna je med največjimi v Sloveniji (25 odstotkov rep. proizvodnje). Njene proizvode odkupuje industrija v Rušah in na Jesenicah, deloma pa drobna potrošnja.

„Goriške opekarne“ izkoriščajo glino na Spodnjem Vipavskem v obratih Renče in Bilje ter proizvajajo letno približno 30 milijonov kosov opeke, s katero zalagajo v glavnem goriško in koprsko področje, majhen del pa izvozijo v sosednjo Italijo. Proizvodnja je bila do sedaj bolj ekstenzivnega značaja in usmerjena na preveliko število artiklov (približno 30). V zadnjih letih so uvedli znatne izboljšave (mazut namesto premoga, sodobnejši interni transport in modernejši stroji).

Lesna industrija temelji predvsem na tradiciji nekdanjega solkanskega mizarstva, na delovni sili, tržišču in deloma na surovinskih virih Trnovskega gozda. Glavni podjetji sta „Tovarna pohištva Meblo Nova Gorica“ in mizarstvo „Istok“ v Mirnu. Tovarna pohištva je najmodernejša tovarna te vrste v državi. Okoli nje so na območju občine zrasli manjši in večji obrati za predelavo lesa, ki dopolnjujejo proizvodnjo tovarne ali z njo kooperirajo in postopoma preraščajo v specializirane obrate. Taki obrati so v Čepovanu, na Trnovem in v Braniku. Tovarna izdeluje predvsem „švedsko pohištvo“ (spalnice, dnevne sobe, kavče, fotelje) v velikih serijah. V bodoče namerava še bolj razširiti kooperacijo ter preiti na izdelavo specializiranega stilnega pohištva v majhnih serijah za zahtevnejše kupce in predvsem za izvoz. Izvažajo nad 25% proizvodnje, največ v Francijo in ZR Nemčijo, odpira pa se tudi afriško in latinskoameriško tržišče. Izvoz širijo tudi v Italijo, ki je glede pohištva zelo zahtevno tržišče. V lesni industriji so dosegli uspehe predvsem zaradi dobre organizacije in priprave dela, hitrejšo rast proizvodnje pa zavirajo težave pri uvozu reprodukcijskega materiala.

Kovinska industrija je nastala iz nekoč skromnih obrtniških podjetij. Goriške strojne tovarne in livarne „GOSTOL“ se s svojimi kvalitetnimi proizvodi (pekarski in slaščičarski stroji, mesoreznice, stroji za proizvodnjo sladoleda, stroji za obdelavo odlitkov, za krojenje teksila in obdelavo lesa) iz leta v leto vedno bolj uveljavljajo.

Podjetje „Vozila-Gorica“ proizvaja tovarne in specialne prikolice, cisterne za prevoz tekočin: pri tem je doseglo važen uspeh s tem, da je osvojilo trodelni kotalni sistem. Izvažajo jih predvsem na Kubo, v vzhodnoevropske države ter v Avstrijo in ZR Nemčijo.

„PPVS“ prerašča vse bolj iz remontne dejavnosti v kooperanta podjetja „Vozila - Gorica“ (prikolice).

Podjetje „Zica“ v Kanalu, ki so ga ustanovili šele leta 1961, se je že zelo razvilo in izdeluje moderno žično embalažo za transport mleka, sadnih sokov, vina in mineralne vode. Viden uspeh je doseglo zlasti v proizvodnji palet in so ravno pri tem artiklu izgledi za njen bodoči uspeh najboljši.

Elektroindustrijo zastopa obrat kranjske „Iskre“ v Šempetru. Razvil se je iz skromnih osnov v drugo najmočnejše industrijsko podjetje v občini, in ustvarja 20% vsega DBP-a v industriji. Predvidevajo, da bo do leta 1970 vrednost DBP-a narasla od sedanjih 7,3 milijard na 20 milijard S din in s tem bo šempetrska „Iskra“ prvo industrijsko podjetje v občini. Je kooperant jugoslovanske avtomobilske industrije (Crvena Zastava, TAM, Tomos) in izdeluje avtoelektrični pribor (zaganjalnike, diname, vžigalne tuljave in tako naprej).

Slabše razvita je industrija obutve in obutve, ki je osredotočena v Mirnu. Nekdanja „Tovarna usnja Miren“ je danes obrat tovarne „KONUS“ iz Slovenskih Konjic: specializira se v proizvodnji in obdelavi kožuhovine ter jo izvažajo v sosedno Italijo, kjer je po njej veliko povpraševanje. „Tovarna čevljev Jadran Ciciban Miren“ izdeluje otroško in moško obutve; glavne odjemalce ima v Srbiji in v vzhodnoevropskih državah. Nizka tehnična opremljenost, starost ali pa izrabljenost osnovnih sredstev onemogočajo boljše proizvodne uspehe.

Tekstilno industrijo predstavljata le dve manjši podjetji: „Tekstilna tovarna Okroglica“ v Volčji dragi se bavi s proizvodnjo tiskanih bombažnih tkanin za brisače. Podjetje „Oblačila Ideal“ v Novi Gorici pa izdeluje moško in žensko konfekcijo ter jo deloma izvažajo v ZR Nemčijo in Svico.

Med industrijo predelave plastičnih mas sodi leta 1956 ustanovljeno podjetje „Poligalant“ v Volčji dragi. Ukvarja se z izdelavo akrilatnega zobovja, polietilenske embalaže, tehničnih artiklov za elektroindustrijo in s predelavo trdega polivinila v razne artikle. V bodoče bo razvijalo zlasti zobni oddelek, tako da bo v celoti zadovoljilo potrebe jugoslovanskega trga po akrilatnih zobeh.

Za zaključek še nekaj splošnih pripomb glede industrije:

— osnovna sredstva so izrabljena in zastarela (izrabljenost 51%),

— kadrovska zasedba se je v zadnjih letih znatno izboljšala, toda še vedno manjka strokovnega kadra s srednjo izobrazbo,

— v bodočnosti niso predvidene večje nove gradnje (razen pri cementarni), pač pa modernizacija proizvodnje in razvoj polobrtinskih podjetij v industrijska,

— zaposlenost v industriji bo v bodočnosti počasneje narasčala, mnogo hitreje pa v terciarnih dejavnostih,

— bližina industrializiranega italijanskega Severa pozitivno vpliva na uvedbo novih tehnoloških postopkov in s tem na produktivnost.

IV

KMETIJSTVO IN GOZDARSTVO

Ozemlje novogoriške občine je sestavljeno iz več delov, ki se zelo razlikujejo po površju, podnebju, tipu tal in nadmorski legi.

1. nižinski svet v Goriški ravnini,
2. nižinsko-gričevnati svet Spodnje Vipavske in Goriških Brd,
3. planotast svet na Banjščah, Trnovski planoti in Krasu,
4. Kambreško pogorje,
5. Soška dolina od Nove Gorice do Mosta na Soči.

Od površine 60.468 ha, je v občini 55% kmetijskih površin, gozdov je 40%, nerodovitnih tal pa 5%. Od celotne kmetijske površine pa je obdelovalnih tal 36,8%. Struktura obdelovalne površine je taka: 30,6% njiv, 4,5% sadovnjakov, 12,2% vinogradov ter 52,7% travnikov. 12.802 hektarov ali 21,2% zemlje je v lasti družbenega sektorja, 47.666 ha ali 78,8% pa v lasti zasebnega sektorja, toda samo od obdelovalnih površin, je 88% v lasti zasebnega in 12% v lasti družbenega sektorja. Tudi v perspektivi je predvideno, da je za družbeni sektor in intenzivno kmetijstvo primernih le približno 25% zemljišč.

Obdelava zemlje se je v preteklosti razširila celo tja, kjer zaradi neprimerne konfiguracije terena ni bila donosna niti ročna obdelava. Po letu 1900, posebno očitno pa je to v najnovejšem obdobju, so se kmetijske površine močno zmanjšale, predvsem v hribovitih legah, kjer se širi gozd na račun travnikov, pašnikov in celo njiv. Vinogradi, travniki in pašniki so večinoma v legah, kjer je velika mehanizirana proizvodnja skoraj nemogoča in se zato z napredkom ukvarja le drobni lastniki.

Kako se je spreminjala struktura zemljišča, nam pove nekaj statističnih podatkov:

Zemlj. kat.	L. 1900	L. 1958	Porast oz. padec	L. 1965	Porast oz. padec
njive	6.201	4.755	— 23%	4.032	— 15%
vinogradi	3.479	1.903	— 45%	1.753	— 7%
travniki	15.073	6.399	— 57%	6.573	+ 2,7%
pašniki	15.992	22.284	+ 39%	20.144	— 9,6%
obdelovalne površine	24.780	13.419	— 46%	13.216	— 1,5%
gozd	16.864	21.252	+ 26%	24.130	+ 11,9%
sadovnjaki	27	362	+ 1.241%	754	+ 108%

V obdobju 1900 do 1958 se je površina njiv zmanjšala za 23%, vinogradov za 45%, travnikov za 57% in skupno obdelovalne površine za 46%. Nasprotno pa se je povečala površina pašnikov za 39% in gozdov za 26%.

V obdobju 1958 do 1965 pa se je površina njiv zmanjšala za 15%, vinogradov za 7%, pašnikov za 9,6%, celotna obdelovalna površina za 1,5%. Površina travnikov se je povečala za 2,7%, gozdov za 11,9% in sadovnjakov za 108%.

Na območju občine sta se izoblikovali dve osnovni kmetijski področji: eno na Goriški ravnini in v Spodnji Vipavski dolini, drugo v Goriških Brdih. Banjška planota s Trnovsko, Kras, Soška dolina in Kambreško pogorje so le dopolnilo tema dvema gospodarsko zaokroženima celotama. Socialistični sektor kmetijstva je v glavnem razvit v teh dveh področjih; tam delujeta KZ Nova Gorica v prvem in KZ Brda v drugem.

Prirodni pogoji in oblikovitost terena so že v preteklosti diktirali sedanjost usmeritev kmetijske proizvodnje. Njena osnova so vinogradništvo, sadjarstvo in živinoreja, le na ožjem območju Spodnje Vipavske se prebivalci ukvarjajo tudi z vrtnarstvom. Pripomniti moramo, da se na celotnem kmetijskem področju odvija intenzivna preobrazba. Gre za melioracijo kmetijskih tal, za specializirano izkoriščanje kmetijskih površin in razvijanje ustrezne kmetijske proizvodnje, za rajonizacijo zemljišč z določenimi kulturami, za ustvarjanje enovitejših kmetijskih površin, kar naj spremeni staro sliko razdrobljene posesti.

Podnebni pogoji so za kmetijstvo ugodni, ker leži ozemlje občine na klimatsko vmesnem področju med morjem, od koder se uveljavljajo še sredozemski vplivi, in predgorjem Alp ter Dinarskimi planotami, od koder prihajajo vplivi nekoliko hladnejšega podnebja. Nizka nadmorska višina Vipavske, Brd in Goriške ravnine pripomore do tega, da prihajajo morski vplivi globlje v notranjost. Z ugodnimi podnebnimi pogoji se ujemajo lastnosti prsti in ponekod možnost umetnega namakanja. Vegetacijska doba, ki traja od srede marca do konca oktobra, in visoka povprečna letna temperatura omogočata pridelovanje tako zgodnjih kot jesenskih sadežev.

Na Goriškem je socialna preobrazba vplivala tudi na strukturo kmečkih gospodarstev. Od 7456 kmečkih gospodarstev je takih, ki so v celoti ohranila — glede na zaposlenost njenih članov — agrarni značaj le 45,9% ali 3420. Na drugih kmetijah so se njihovi lastniki ali člani družin že zaposlili izven kmetijstva in se s tem ukvarjajo le kot z dopolnilno dejavnostjo. Od čistih agrarnih gospodarstev jih je največ, to je 38,5% (ali 1318) velikih od 1 do 4 ha, močna pa je tudi skupina od 4 do 10 ha — šteje 1050 kmetij ali 30,7%. Velikih kmetij nad 10 ha je več kakor majhnih do 1 ha:

do 1 ha je 373 kmetij (10,9%),
nad 10 ha je 679 kmetij (19,9%).

To priča, da so agrarno trdne ostale predvsem kmetije, ki omogočajo primerno proizvodnjo in dohodek.

Tudi pri mešanih gospodarstvih je najštevilnejša skupina od 1 do 4 ha, ki zajema 40,0% gospodarstev (1633). Toda na drugem mestu s 27,4% gospodarstev so male kmetije do 1 ha (1106 kmetij); skupina od 4 do 10 ha pa zajema 23,7% (958) gospodarstev. Naravno je, da je na velikih kmetijah interes za ustvarjanje dohodka iz drugih dejavnosti močno manjši, vendar se 339 kmetij temu ni moglo upirati. Očitna je precejšnja razdrobljenost posestev, od katerih pa se vsaka deli že na več parcel.

Kako hitro je potekal proces deagrarnizacije, nam pokaže hitro upadanje deleža kmetijskega prebivalstva, ki se je v 13 letih zmanjšal ravno za polovico:

leta 1953	52,6%	kmečkega prebivalstva,
leta 1956	44,6%	kmečkega prebivalstva,
leta 1958	39,0%	kmečkega prebivalstva,
leta 1962	34,0%	kmečkega prebivalstva,
leta 1965	26,2%	kmečkega prebivalstva.

Pri tem procesu se pojavljajo številni problemi. V glavnem zapuščajo vas le mlajši, za delo sposobni ljudje, na vasi pa ostajajo predvsem starejši. O tem nam zgovorno priča starostna struktura kmečkega prebivalstva v občini:

	0—15 let	15—25	25—40	40—55	nad 55 let
moški	23,2%	8%	12,3%	23,2%	33,3%
ženske	19,3%	7%	13,8%	12,3%	47,6%

Če imamo v občini okoli 3000 kmetijskih gospodarstev, ki se lahko preživljajo z dohodki od kmetijstva, in vzamemo, da je doba ene generacije 30 let, pomeni, da bi moralo v enem letu ostati na teh gospodarstvih najmanj 300 mladincev — bodočih gospodarjev. V letu 1964 pa je od 1034 otrok, ki so končali obvezno šolanje, ostalo doma na kmetiji samo 108 otrok. Na kmetijah ostajajo mladinci predvsem v odročnejših krajeh, kjer ni možna zaposlitev (Brda, Banjšice, Levpa). Dotok mladine v kmetijstvo torej ni v skladu z dejanskimi potrebami. Prikazana slika o strukturi kmečkega prebivalstva pa vpliva na oblikovanje takšne kmetije, ki bo uporabljala primerne kmetijske stroje, racionalno izkoriščala kmetijski prostor in uvajala povsem novo organizacijo dela.

Zmanjšanje deleža kmečkega prebivalstva v obdobju 1953 do 1963 je bilo na splošno veliko, vendar pa na raznih področjih različno. Navajam nekaj primerov:

Matični okoliš	Padeč kmetijskega prebivalstva od celotnega	Padeč oz. porast celotnega prebivalstva
Branik	35 %	— 8,6%
Šempas	19,6%	— 3,1%
Kal	16,6%	— 18,6%
Dornberk	15,8%	— 0,6%

Šempeter	15 %	+ 19 %
Kanal	12 %	- 0,8%
Nova Gorica	6,7%	+ 40,2%
Dobrovo	3,3%	- 3,3%

V večjem delu občine je deagrarizacija že tako napredovala, da je ostalo zelo malo tistega kmečkega prebivalstva, od katerega je odvisen tudi naravni prirastek. V naslednjih treh desetletjih se bo zavoljo tega število kmečkega prebivalstva zmanjševalo tudi če se ne bi noben kmet odselil ali zaposlil v nekmetijski dejavnosti. Če pa upoštevamo še druge vplive za deagrarizacijo, nam prognoza do leta 1975 obeta, da bo delež kmečkega prebivalstva še naprej upadal. Tako kaže na ožjem novogoriškem področju nadaljnje zmanjševanje za 58,6%, na kanalskem za 64,8%, v Brdih pa le za 9,7%.

Opremljenost kmetijstva s stroji se zadnja leta zelo izboljšuje, vendar še ni zadovoljiva:

Vrsta stroja	Družbeni sektor	Zasebni sektor	Skupaj
traktorji	63	80	143
mot. kosilnice	11	320	331
mot. škropilnice	31	355	379

Na vsak traktor v družbenem sektorju pride 23 ha obdelovalne površine, v zasebnem sektorju pa približno 250 ha. To pomeni, da je obdelava zemlje še v veliki meri ročna ali da uporabljajo živalsko delovno silo. Nekoliko boljša je opremljenost z lahko mehanizacijo, saj ima 4,3% gospodarstev motorno kosilnico in 12% vinogradnikov motorno škropilnico. V povprečju odpade na 1 motorno kosilnico 21 ha travnikov. Ker družbeni sektor ne more zasebnim kmetom nuditi dovolj strojnih uslug, bi morali omogočiti nabavo lahkih traktorjev vsaj kmetijam, ki se vključujejo v kooperacijo. Ker pa naša industrija takih ne izdeluje, bi jih vsekakor kazalo uvažati.

Oglejmo si sedaj še značilnosti proizvodnje po posameznih kmetijskih strokah. Na prvem mestu je vsekakor sadjarstvo.

Po statističnih podatkih je sadovnjakov za 1,5% obdelovalne površine. Ta podatek pa še ne pokaže pravega pomena sadjarstva in števila rodnega sadnega drevja. Zasebna kmečka gospodarstva imajo sadno drevje večinoma med njivami, vinogradi, travnikih in na senožetih, kar velja zlasti za češnje, hruške in breskve. To raztreseno sadno drevje ni upoštevano pri ugotavljanju površin sadovnjakov in zato bi vsa sadna drevesa v strnjjenih nasadih imela mnogo večji odstotek. Po številu je vrstni red sadnih dreves tale: breskve, češnje, jabolane, slive, hruške in orehi. Pripomniti je treba, da je sadno drevje v zasebnem sektorju, razen breskev, večji del staro, izrpano in slabo oskrbovano, pridelek je zato nestalen ter po kvaliteti v glavnem ne ustreza zahtevam tržišča. Škoda, da tudi število za nas najbolj značilnih češenj iz leta v leto pada. Tako

se je zmanjšalo število češnjavih dreves samo v desetletju 1956—1965 od 125.600 na 87.800 ali za 30%. Pri vsem tem pa je še veliko odličnih sadjarskih površin neizkoriščenih. Proizvodnja sadja bo v bodoče osredotočena v glavnem na izključno sadjarsko področje, kjer prideta v poštev sodobna obdelava in proizvodnja.

Enako pomembno kot sadjarstvo pa je tudi vinogradništvo.

Spodnja Vipavska s centrom v Dornberku, Kras in Goriška Brda so prav imenitno vinogradniško področje. Vinogradi zajemajo kar 12,2% obdelovalne površine. Pripomniti je treba, da so se tudi vinogradniške površine zlasti od leta 1960 stalno zmanjševale, marsikje so nekdanje brajde spremenili v njive, travnike, sadovnjake ali pa v pašnike. Čeprav je vinogradov še danes precej, je značilna velika razdrobljenost nasadov in velika pestrost manj vrednih domačih sort. Najbolj renomirana sortna vina so rebula, merlot in tokaj. V bodoče bodo obnavljali vinograde v velikih kompleksih le v izrazitih vinogradniških področjih.

Poljedelstvo zavzema 30,6% obdelovalne površine, ki jih uporabljajo za pridelovanje tehlje kultur: koruza (49% njiv), krompirja (26%), pšenice (10%), krmskih, industrijskih rastlin in vrtin pa je 15%.

Glavne poljedelske površine so na Goriški ravnini ter v Spodnji Vipavski. Pridelek pšenice je dober in se giblje okrog 36 q/ha, koruze pridelajo 45—50 q/ha, krompirja 150 q/ha. Proizvodnja na prebivalca znaša: koruze 96 kg, pšenice 13 kg in krompirja 164 kg. Demografska gibanja ne obetajo niti, da bi se ohranilo, niti da bi se intenzificiralo tradicionalno poljedelstvo, ki sloni na ročnem delu in volovski vpregi. Nujno je potrebna modernizacija in večja uporaba strojev, za kar pa je treba imeti mlajše in sposobne proizvajalce. Vprašajmo se, kaj smo storili, da bi to zagotovili?

Tudi živinoreja je pomembna gospodarska panoga. Izkorišča okrog 6500 ha travnikov in 20.000 ha pašnikov. Usmerjena je predvsem v proizvodnjo mleka in pitancev. Pomembna je kot dobavitelj hlevskega gnoja in delovne sile zlasti v zasebnem sektorju kmetijstva. Število goveje živine od leta 1953 stalno rahlo pada, le v zadnjih letih se kaže spet manjši, a obetajoči porast. Upadanje gre zlasti na račun zasebnega sektorja, medtem ko kaže družbeni sektor odločen napredek in že presega deficit zasebne živinoreje:

Leto	Zasebni sektor	Družbeni sektor
1953	18.358	
1958	16.866	547
1962	16.438	1.358
1964	17.381	1.379
1965	17.554	1.477

Na celotnem ozemlju je določena reja sivo-rjave pasme goveda („primorska sivka“) kot najbolj primerne pasme v naših klimatskih in

ostalnih prirodnih pogojih. Ločimo dve živinorejski področji. K prvemu prištevamo dolinske kraje Spodnje Vipavske in Goriške ravnine ter višinsko krmno bazo tega področja s pretežno govedorejsko-pašniškimi gospodarstvi (Čepovan, Banjšce, Lig). V tem področju prevladujejo mešana, vinogradniško-sadjarska in živinorejska gospodarstva, ki so še vedno intenzivne gospodarske enote, čeprav jih ogroža pomanjkanje delovne sile. Pri njih je kmetijska proizvodnja raznolika, vendar ima velik delež govedoreja (meso, mleko, delovna sila). Če upoštevamo reliefne prilike in pomanjkanje delovne sile, bi morali tu nujno uvajati drobno mehanizacijo. Drugo, a manj pomembno živinorejsko področje zavzema Levpo, dolino Soče ter Brda. Tu je govedoreja le dopolnilna panoga predvsem zavoljo zagotovitve gnojenja nasadov.

Družbeni sektor ima številne živinorejske objekte (v glavnem pitališča) na Okroglici, Ajševici, Dobrovem, Ligu in drugod. Nekdaj znana središča za rejo goveda kot so Čepovan, Levpa, Sempas in Vrtojba, izgubljajo pomen. Vzrok za to je predvsem zaposlovanje ljudi izven kmetijstva. Starostna struktura kmečkenga življa nam pove, da se bo to v prihodnjih letih še bolj poznalo. Zato je tem bolj pomembna naloga družbenega sektorja, da na lastnih obratih nadomesti zasebno živinorejsko proizvodnjo, ki upada.

Čeprav ne sodi na rob pregleda kmetijske proizvodnje, vendar štejejo za potrebno, da sedaj omenimo še gozdarstvo. V občini poraščajo 40% površja gozdovi, od teh jih je 41% družbena lastnina in 59% zasebna (republiško povprečje je 33% : 67%). Družbeni gozdovi so večji strnjen kompleks le na Trnovski planoti in v Panovcu. Vsi ostali družbeni gozdovi, razen gozdov okrog Kala nad Kanalom, niso večji strnjeni kompleksi in so pomešani z zasebno posestjo. Nekaj teh gozdov je dodeljenih v gospodarjenje KZ Nova Gorica (250 ha), KZ Brda (180 ha) in nekaj SGG Tolmin. Povprečna lesna zaloga vseh gozdov je 103 m³/ha (62 m³/ha pod republiškim povprečjem). Razmerje med iglavci in listavci je tudi neugodno:

občinsko povprečje: 33% : 67%,
republiško povprečje: 58% : 42%.

Iz teh podatkov je razvidno, da so gozdovi na novogoriškem področju razmeroma slabši, če jih primerjamo z vsemi gozdovi v Sloveniji. Ta ugotovitev velja zlasti še za zasebne gozdove. Število vseh gozdnih posestnikov je 3540. Če delimo celotno površino gozdov zasebnega sektorja s številom lastnikov, vidimo, da odpode povprečno na lastnika 3,4 ha gozda.

V nižinsko-gričevnatem svetu Goriških Brd in Spodnje Vipavske prevladuje nizek gozd na flišnih tleh (preko 4000 ha), ki je večinoma poraščen in pomlajen z akacijo. Ta je zelo važna za vinograde, ker nudi surovino za kole. Ureditveni načrti so narejeni samo za družbene gozdove Trnovske planote (4083 ha), kjer je les poglavito bogastvo. Planota je na gosto prepredena z dobrimi cestami, zgrajenimi nalašč za spravilo lesa;

speljane so proti Novi Gorici in Ajdovščini. Vsi ostali gozdovi, ki jih je približno 16.000 ha, niso urejeni. Domača lesna industrija se le malo (do 20%) oskrbuje s surovinami z lokalnega področja, večinoma pa je vezana na uvoz lesa od drugod.

KMETIJSKA PODROČJA

Spodnja Vipavska dolina in Goriška ravnina sta glavni proizvodni področji intenzivnih kultur. Tu prevladujejo sadjarstvo, vinogradništvo in vrtinarstvo, saj je na tem področju samo v družbenem sektorju nad 400 ha plantažnih nasadov. Zaradi ugodnih podnebni in talnih pogojev za proizvodnjo sadja, je v perspektivnem programu poudarek na sadjarski proizvodnji. Sadje, predvsem zgodnje, je za goriškega kmeta pomemben vir dohodkov. Daleč po svetu so znane zgodnje goriške češnje, ki so že nekoč osvojile srednjeevropsko tržišče in ga obdržale do današnjih dni. Zal pa je češenj vedno manj, tako da je današnja proizvodnja manjša kot pred vojno. Tudi ostalih vrst sadnega drevja je manj, razen breskev. Ko bodo začeli roditi vsi novi, že zasajeni nasadi, pa se bo proizvodnja naglo dvignila. Pravi sadovnjaki zavzemajo le 6% obdelovalne površine, toda vse sadno drevje bi v strnjenih nasadih zavzemalo 14,4% obdelovalne površine. Zaradi ugodne prometne lege je omogočen hiter prevoz sadja po cesti ali železnici v vsa večja potrošniška središča doma ali v inozemstvu. Razdalje do posameznih krajev so:

Reka	110 km.
Ljubljana	100 km.
Bled	145 km.
Beljak, Celovec	100 km.
München	470 km.
Dunaj	500 km.

Pred vojno je bilo to področje pod Italijo in je imelo v goriškem in tržaškem trgu stalnega odjemalca, ki pa ga je po priključitvi izgubilo. Danes gre vipavsko sadje po vsej Sloveniji in vzdolž jadranske obale do Splita. Mnogo sadja tudi izvozijo v inozemstvo:

	1962	1963	1964
češnje	537 t	437 t	260 t
breskve	125 t	400 t	500 t

Izvoz tega sadja gre predvsem v Avstrijo, ZR in DR Nemčijo.

Pri rajonizaciji kmetijskega prostora Spodnje Vipavske so predeli z ugodno mikroklimo predvideni za zgodnje sadje, medtem ko je ravninski predel predviden za masovno proizvodnjo sadja. V skladu z izvršeno rajonizacijo so tu določena tale proizvodna področja:

1. Mirensko-rensko: predvidenih je 500 ha hruškovih nasadov, od katerih je že zasajenih 80 hektarov;
2. Biljski griči: predvidenih je 200 ha za breskve, od katerih jih je 124 ha že zasajenih in

200 ha za vinograde, od katerih jih je 134 ha že zasajenih;

3. Markov hrib in Stara gora: za sadjarstvo je tu primernih 400 ha: 200 ha za breskve in 200 ha za češnje. Odlična mikroklima pa daje prednost zgodnjim češnjam in breskvam;

4. Sempaske gmajne: tu je 460 ha koristnih površin primernih za sadjarstvo (breskve);

5. Kromberško področje: za sadjarstvo je primernih 200 ha, od tega 100 ha za zgodnje češnje;

6. Sempetersko-Vrtojbsko polje: obsega 300 hektarov, od katerih je 150 ha predvidenih za breskove nasade, ostalo pa za vrtnarstvo;

7. Nižinsko področje (ob Vipavi in Lijaku): je rajonizirano za pridelavo krme.

Skupaj je torej predvidenih: za hruške 500 ha, za breskve 1010 ha, za češnje 300 ha. Vsega torej 1810 ha sadovnjakov.

Pogoj za stalne visoke pridelke na omenjenih nasadih je tudi umetno namakanje površin. Padavin je sicer precej in so še kar dobro razporejene, toda poletne padavine običajno prihajajo v nalih in zato naglo odtečejo po površini, tako da je vendarle suša pogosta. Namakanje Spodnje Vipavske je možno rešiti kompleksno za vse področje in to z vodo iz Vipave in Soče. Za namakanje predela ob Vipavi so že izdelali idejni projekt. Po tem načrtu je osnovna voda reka Vipava, namakali pa bi področje od Prvačine do državne meje z Italijo ter proti S do Sempetra in na J do vznožja Krasa. To je približno 1750 ha površine. V okviru tega namakalnega projekta je zajetih tudi 850 ha zemljišč, ki so že zasajena s sadovnjaki oziroma so po rajonizaciji predvidena za obnovo. Vodo za ostali predel Vipavske pa bi črpali iz reke Soče.

Vinogradništvo je na Spodnji Vipavski važna panoga, saj zavzemajo vinogradi 14% obdelovalne površine. Značilna je velika razdrobljenost vinogradov in velika pestrost manjvrednih domačih sort vina kot naravna posledica nenačrtne obdelave v preteklosti. Približno 70% zasebnih nasadov zaradi nepravilne zasaditve ni mogoče strojno obdelovati. Starejši nasadi imajo značaj drobno-lastniške ekstenzivne proizvodnje.

Važen problem, ki se tu pojavlja že sedaj, je vskladiščenje in shranjevanje sadja. Ko bodo začeli polno roditi novi nasadi hrušk in breskev, lahko računamo na dodatnih 500 vagonov sadja; tedaj bo nedvomno problem še bolj pereč, zato je že sedaj nujno misliti na gradnje hladilnic. Že obstoječe površine vinogradov zahtevajo tudi rešitev skladiščenja in predelave grozdja. Zaradi pomanjkanja sredstev v bližnji bodočnosti ni pričakovati gradnje kleti.

Za vrtnarstvo so na Goriški ravnini klimatske in talne razmere ugodne. V preteklosti, zlasti pod Avstrijo, je imelo velik gospodarski pomen zaradi bližine tržišča v Gorici in Trstu. V povojnih letih pa pridelovanje vrtnin, ki temelji le na drobni privatni proizvodnji, stalno pada. Družbeni sektor kmetijstva ima le nekaj ha vrta, od tega 2 ha steklenjakov. V perspektivi nameravajo širiti pro-

izvodnjo vrtnarskih kultur na področju med Sempetrom in Vrtojbo.

Drugo osnovno kmetijsko področje so Goriška Brda, dežela vinogradništva in sadjarstva. Zaradi ugodne klime in rodovitnih tal se je tu uveljavilo zelo intenzivno obdelovanje zemlje, agrarna prenaseljenost, majhne parcele z značilno polikulturalno zarastjo. Stari agrarni režim je zapustil v kmetijstvu več značilnosti fevdalnih kolonskih odnosov. Tradicija v gojenju nekaterih vrst vin (rebula, merlot, tokaj), ureditev novih plantažnih nasadov vinogradov in sadovnjakov ter gradnja predelovalnih obratov in kletnih kapacitet omogočajo uspešen razvoj sadjarstva in vinogradništva.

Pri obravnavanju briškega kmetijskega področja je umestna delitev Brd na tri približno enako velike dele:

1. Spodnja Brda (34,5%): zavzemajo področja okrog Medane, Vipolž, Dobrovega, Kozane, Biljane. To je kmetijsko najbolj razvit predel, tu je podnebje najbolj milo in svet nizek.

2. Srednja Brda (32%): zavzemajo področje Kojškega, Smartnega, Vedrijana. Svet je tu višji, bolj strm, tla plitvejša.

3. Zgornja Brda (33,5%): zavzemajo področje Kožbane, Mirnika, Vrhovelj. Ta predel je gospodarsko pasiven, podnebje je ostrejše, svet je visok in neprikladen za sadjarstvo in vinogradništvo.

Najbolj obdelana so Spodnja Brda, kjer je 48% obdelane zemlje v Brdih, nato so Srednja Brda z 32% in končno Zgornja Brda z 20%. Od skupne površine vinogradov in sadovnjakov je v Spodnjih Brdih 57%, v Srednjih Brdih 37% in v Zgornjih Brdih 6%.

Več kot polovica vseh sadjarskih in vinogradniških površin se torej nahaja v Spodnjih Brdih. Od skupne površine zavzemajo vinogradi in sadovnjaki v Spodnjih Brdih 28%, v Srednjih Brdih 19,5%, v Zgornjih Brdih 3,5%, medtem ko je v Brdih skupaj 17% vinogradov in strnjenih sadovnjakov.

V vsej občini zavzemajo vinogradi in sadovnjaki le 4,3% od skupne površine, v goriškem in vipavskem delu občine pa 8%. Iz tega vidimo, da odstotek vinogradov in sadovnjakov v Brdih kar za dvakratno prekaša isti delež na Spodnjem Vipavskem.

Po združitvi kmetijskih organizacij leta 1963 je nastala v Brdih močna gospodarska enota KZ Brda, ki ima v svoji lasti 603 ha zemljišč, od tega 39 ha sadovnjakov in 105 ha vinogradov. Jedro te enote so Spodnja Brda, zlasti predeli okrog Dobrovega in Vipolž. Skupaj poseduje 13% obdelane zemlje v Brdih.

Upoštevati je treba tudi dejstvo, da je v Brdih okrog 380 dvolastnikov, ki imajo v lasti 200 ha njiv v glavnem ob državni meji na italijanski strani.

Značilno za kmetijska zemljišča v Brdih je, da so močno razparcelirana, kar je tudi sicer značilno za vse primorske kraje. Vsak hektar kmetijske zemlje je razdeljen povprečno na štiri

parcele. Povprečna velikost parcele je zato silno majhna: na obdelovalni zemlji jih je za 1800 m², parcele pašnikov in gozdov pa merijo povprečno 4030 kvadratnih metrov.

S tako razdrobljenostjo kmetijstva ne moremo biti zadovoljni. Potrebno bi bilo postaviti na zemljiščih, kjer družbena posestva nimajo ekonomskih pogojev razvoja, zaokrožena kmetijska gospodarstva, ki bi bila poleg lastnega oskrbovanja sposobna pridelovati še za trg. Zato bi morala biti dovolj velika, da bi zaposlila na zemlji vse člane lastne družine. Opremiti bi jih bilo treba z vso drobno mehanizacijo, ki bi omilila delovne konice, (15. maj — 15. julij, 20. september — 20. oktober). Brez kooperacije z zadrugo si to težko predstavljamo. Najhitrejši tehnični način

odprave te razdrobljenosti bi bila strnitev zemljišč po določenem regionalnem planu. To pa bi povzročilo vrsto gospodarskih in družbenih problemov, ki so težko rešljivi.

Včasih, ko je bilo delovne sile na vasi dovolj, so kmetje v času konic najemali pomoč. Danes skušajo konice omiliti z uporabo strojev in z modernizacijo nasadov, tako da je možna vprežna ali strojna obdelava. Motorna kosilnica, ki je obenem še škropilnica, je nujna oprema za kmetovalca v Brdih.

V zadnjih letih opažamo pri zasebnih kmetovalcih izredno zanimanje za obnovo vinogradov in sadovnjakov. Zasebni proizvajalci so v letih 1961 do 1965 obnovili tele vinogradniške in sadjarske površine (v hektarih):

Vinogradi	Sadovnjaki	Skupaj	Število gospodarstev, ki so obnavljala		
			Spodnja Vipava	Brda	Skupaj
171,5	32,6	204,1	271	604	875

To priča, da kmetje v Brdih obnavljajo svoje kmetije v večji meri, kot kmetje na Spodnjem Vipavskem. Sadovnjake v veliki večini zasajajo z breskvami, medtem ko češenj sploh ne sadijo več, čeprav so goriške češnje znane in cenjene daleč po svetu ter dosegajo na svetovnem tržišču 2—3-krat višjo ceno kakor breskve.

V občini imamo v zasebnem sektorju 1492 ha vinogradov in 432 ha sadovnjakov; od tega odpade na Brda 56,4% vseh vinogradov in 70,1% vseh sadovnjakov.

Obnova vinogradov v družbenem in privatnem sektorju zahteva ureditev kletnih kapacitet, ki so premajhne, kajti povsem jasno je, da bo mogoče sloves briškega vina obdržati ali povečati le, če bo grozdje strokovno negovano in „mošt šolan“ kot pravijo, v ustreznih prostorih.

TERCIARNE PANOGE

Preostal nam je še pregled terciarnih panog — prometa, gostinstva, turizma, trgovine, obrti in komunalnega gospodarstva. Vendar se bomo izognili temu opisu, čeprav njihovega pomena ne smemo zanemarjati. Te panoge karakterizirajo standard prebivalstva prav tako kakor proizvodnja in so njen podaljšek. O prometnih problemih sta govorila že oba referata z vidika turističnih, osebnih in blagovnih tokov. Tukaj bi morali nanizati problem prometa še z geografskega vidika — funkcijo posameznih komunikacij in križišč, strukturo prometnih sredstev in njih izkoriščanje glede na koristnike. Oskrba domačega prebivalstva in v sedanjih okoliščinah velikega števila gostov in turistov daje Novi Gorici poseben pečat trgovskega mesta. Treba bo proučiti, kako uresničuje to funkcijo in katere so značilnosti oskrbo-

valne in odkupne mreže. Odkup in odprema sadja je prav tako velik problem, kot je na primer obiranje češenj. Zlasti je še odprto vprašanje sortiranja in shranjevanja pridelkov v hladilnicah. Novogoriška občina pa ni le notranje trgovinski, temveč tudi pomemben zunanje trgovinski faktor in partner. To pa ni samo vprašanje trgovine, temveč gospodarske strukture in vloge sploh, tedaj širše vprašanje, ki ima svoj izraziti družbeno-geografski karakter.

O turizmu bo govora posebej, gostinstvo pa se mu močno prilagaja. To je v naši občini važna gospodarska panoga, ki pa terja iz mnogih razlogov, da preudarno širimo turistične kapacitete in mislimo na vse interese, ki privabljajo turiste. Preurejanje narave je zelo odgovorna in ne samo gostincem ali turističnim organizacijam zaupana naloga.

Obrt ima na Goriškem svojo tradicijo in v pogojih današnjega razvoja gospodarstva poseben pomen. Družbeni sektor se preusmerja v proizvodnjo, nas pa zanimajo predvsem usluge in popravila. Struktura zaposlenih v obrti nas opozarja, da je tej panogi treba posvetiti povsem drugačno pozornost kot doslej. Predvsem je potrebna načrtnost, kajti ekonomski zakoni le ne urejajo vsega, puščajo pa tudi anomalije.

Gradbeništvo in komunalna dejavnost končno veliko pomenita v pokrajini, kjer veliko gradimo in to celo na neobdelanih terenih.

Tako razvoj gospodarstva zrcali neštete komponente, ki vse zelo poudarjajo pomen kompleksnega proučevanja in potrebo nenehnega analiziranja. Če se nam je poleg pregleda gospodarstva v tem poročilu posrečilo opozoriti na to važno karakteristiko našega časa, smo opravičili smoter te razprave.

Klimatske poteze Nove Gorice in spodnjega dela Vipavske doline

Vsak klimatski opis temelji v glavnem na podatkih o temperaturi zraka in padavinah področja, ki ga obravnavamo. Za izpopolnitev klimatske slike so potrebni še dodatni podatki, na primer število mrzlih in vročih dni, število dni s padavinami (z dežjem, s snegom), o trajanju snežne odeje itd. Tudi ta prispevek, ki prikazuje klimo Nove Gorice in bližnjega okolja (zlasti spodnjega dela Vipavske doline), se opira na neštete meteorološke elemente.

TEMPERATURNE RAZMERE

Iz podatkov o srednji mesečni temperaturi (tabeli 1a in 1b) vidimo, da je najhladnejši mesec v letu januar, a najtoplejši julij. Tako spreminjanje temperature zraka v toku leta je v naši geografski širini normalno. Nastopa temperaturnih ekstremov se ne ujemata z ustreznima solsticijema, temveč kasnita za en mesec (3, 4).

Mesec/postaja	Solkan	Ajdovščina	Lože	Vipolže
Januar	3,9	3,4	3,8	4,2
Februar	4,4	3,6	4,1	4,6
Marec	7,9	7,0	7,5	8,0
April	12,1	11,4	11,9	12,3
Maj	16,3	15,7	16,1	16,6
Junij	20,0	19,5	19,8	20,1
Julij	22,2	21,7	22,1	22,4
Avgust	21,7	21,0	21,5	21,8
September	18,6	17,6	18,3	18,5
Oktober	13,7	12,9	13,3	13,9
November	9,0	8,3	8,5	9,1
December	6,0	5,5	5,9	6,3
Letni povpr.	13,0	12,3	12,7	13,2

Tabela 1a — Srednje mesečne in srednje letne temperature zraka v obdobju 1951—1960 (v °C).

Mesec/postaja	Solkan	Ajdovščina	Lože	Vipolže
Januar	3,4	2,9	3,5	3,8
Februar	4,6	3,7	4,4	4,7
Marec	8,1	7,6	7,7	8,2
April	12,6	11,7	12,4	12,8
Maj	16,6	16,1	16,6	16,8
Junij	20,5	19,7	20,2	20,8
Julij	22,9	22,2	22,8	23,4
Avgust	22,4	21,6	22,3	22,7
September	19,0	18,1	18,7	19,0
Oktober	13,4	12,7	13,0	13,8
November	8,6	8,4	8,3	9,0
December	4,6	4,3	4,7	4,9
Letni povpr.	13,1	12,4	12,9	13,3

Tabela 1b — Srednje mesečne in srednje letne temperature zraka (v °C) v obdobju 1925—1956.

Ze na prvi pogled opazimo po srednjih letnih temperaturah, da je na obravnavanem področju najtoplejši oni predel, ki ga ilustrirajo podatki Solkana in Vipolže: to je široko ustje Vipavske doline in južno obrobje Brd. Najnižji povpreček letne temperature ima Ajdovščina. Vprašanje je, če vzrok za to lahko iščemo v lokalnih vetrovni razmerah (prezračenost).

Isto ugotovimo, če obravnavamo temperaturno sliko tega predela Slovenije s pomočjo mesečnih temperaturnih povprečkov.

Pojav, da je v višjih legah topleje, imenujemo temperaturno inverzijo. Ta je značilna za doline in kotline. Navadno raziskujemo temperaturno inverzno stanje po terminskih vrednostih temperature. Če pa nas zanimata trajanje in potek razvoja inverzne temperaturne situacije, potem uporabljamo podatke termografskih registracij (5).

V našem primeru so višinske razlike — zlasti v primerjavi s horizontalnimi razdaljami — zelo majhne. Razlike v nadmorski višini med najnižjo (Vipolže 98 m) in najvišjo (Lože 137 m) meteorološko postajo znaša le 39 m. Zato bomo morali iskati vzroke za višje srednje mesečne temperature Vipolže in Lože nasproti Solkanu (100 m) in Ajdovščini (110 m) drugje.

Najprej so oglejmo oba ekstremna letna časa: poletje in zimo, nato pa še obe prehodni dobi: pomlad in jesen. Na razpolago imamo sinhrono

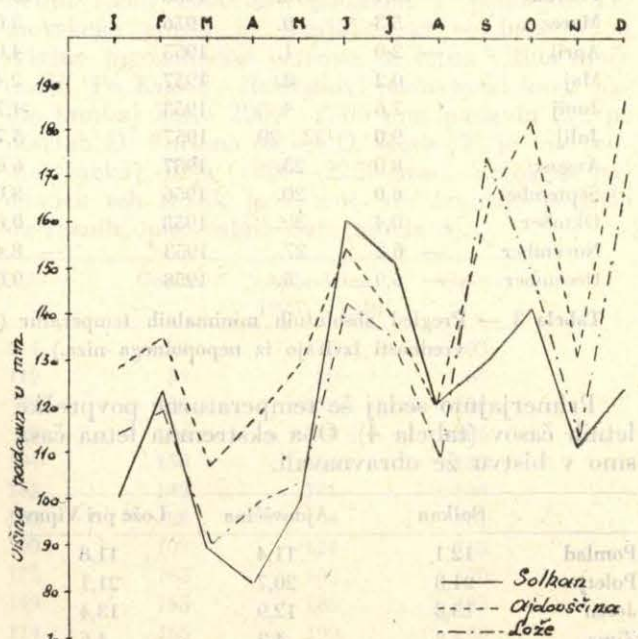

Diagram 1 — Mesečne višine padavina v obdobju 1951—1960

podatke Solkana, Ajdovščine in Lože pri Vipavi za obdobje 1953—1960. Samo po sebi je umljivo, da bomo zajeli dejanske ekstremne temperature

le z zelo dolgimi nizi, vendar pa nam bo tudi osemletna doba dala zadovoljivo aproksimativno sliko ekstremnih temperaturnih razmer (tabela 2).

	Solkan			Ajdovščina			Lože pri Vipavi		
	max.	dne	leto	max.	dne	leto	max.	dne	leto
Januar	15,0	7.	1957	15,6	7.	1957	14,9	7.	1957
Februar	22,2	27.	1959	22,0	28.	1959	20,7	28.	1959
Marec	23,0	25.	1953	21,6	25.	1953	22,5	25.	1953
April	25,5	3.	1953	27,7	30.	1955	27,7	30.	1955
Maj	32,0	19.	1953	30,4	27.	1958	31,0	19.	1953
Junij	33,5	15., 16.	1957	31,2	30.	1957	31,6	22.	1954
Julij	39,6	6.	1957*	37,6	7.	1957	38,4	7.	1957
Avgust	35,0	13.	1957	35,3	2.	1958	34,6	2.	1958
September	34,0	2., 4., 8.	1954	32,4	2.	1954	33,0	2.	1954*
Oktober	29,5	1.	1956	28,8	1.	1956	27,4	1.	1956*
November	22,0	16.	1953	19,9	1.	1954	19,9	1.	1954
December	17,0	6.	1960	18,6	3.	1959	17,0	3.	1959

Tabela 2 — Pregled absolutnih maksimalnih temperatur (v °C) v dobi 1953—1960. (Z „*“ označene vrednosti izvirajo iz nepopolnega niza.)

Pri maksimalnih temperaturah (tabela 2) opazimo, da se najvišje dnevne temperature zraka — tudi v najhladnejših mesecih — dvigajo na celotnem obravnavanem področju nad zmrzišče. Večjih razlik v temperaturnih vrednostih ni, vendar je zanimivo, da razen januarja in decembra izkazuje Solkan skozi vse leto višje ekstremne temperature od Ajdovščine in Lož. Verjetno povzroča to zimsko „anomalijo“ dotok hladnega zraka po dolini Soče.

Pri pregledu minimalnih temperatur pa ugotovimo, da je najhladnejši predel okoli Ajdovščine,

medtem ko so v nižje ležečem Solkanu in višje ležečih Ložah absolutni minimalni ekstremi višji. Minimalne temperature pod lediščem lahko pričakujemo v Solkanu in v Ložah v mesecih med novembrom in aprilom, medtem ko se ta doba podaljša v Ajdovščini za dva meseca: od oktobra do maja. Vzrok za ta pojav bo po eni strani blazilni vpliv vetrov, ki pihajo od morja (Solkan) ter ugodna lega (Solkan, Lože), po drugi pa izpostavljenost hladnim padajočim vetrovom (Ajdovščina, Lože) oziroma nabiranju hladnega zraka v dnu kotline (Ajdovščina).

	Solkan			Ajdovščina			Lože pri Vipavi		
	min.	dne	leto	min.	dne	leto	min.	dne	leto
Januar	— 8,3	24.	1954	— 10,7	19.	1960	— 10,0	25.	1954
Februar	— 15,1	10.	1956	— 15,8	10.	1956	— 13,2	9., 10.	1956
Marec	— 5,3	9.	1956	— 8,0	10.	1956	— 5,8	13.	1958
April	— 2,0	1.	1955	— 4,0	9.	1956	— 1,9	9.	1956
Maj	0,2	8.	1957	— 2,4	8.	1957	0,2	8.	1957
Junij	7,6	4.	1953	4,7	1.	1955	6,8	4.	1953
Julij	9,0	22., 29.	1957	5,7	24.	1960	7,7	24.	1960
Avgust	8,0	23.	1957	6,6	9.	1955	9,2	29.	1957
September	6,0	20.	1956	3,0	21.	1959	7,6	26.	1960*
Oktober	0,4	30.	1958	— 0,6	17.	1959	2,2	30.	1955*
November	— 6,2	27.	1953	— 8,4	27.	1953	— 3,1	27.	1955
December	— 5,9	5.	1958	— 9,6	6.	1958	— 5,5	6.	1958

Tabela 3 — Pregled absolutnih minimalnih temperatur (v °C) v dobi 1953—1960. (Z „*“ označene vrednosti izvirajo iz nepopolnega niza.)

Primerjajmo sedaj še temperaturne povprečke letnih časov (tabela 4). Oba ekstremna letna časa smo v bistvu že obravnavali.

	Solkan	Ajdovščina	Lože pri Vipavi
Pomlad	12,1	11,4	11,8
Poletje	21,3	20,7	21,1
Jesen	13,8	12,9	13,4
Zima	4,8	4,2	4,6

Tabela 4 — Srednje sezonske temperature (v °C) obdobja 1951—1960.

Na tabeli 4 opazimo, da je v celotnem predelu jesenski temperaturni povpreček višji od pomladanskega, kar je znak, da kontinentalni vplivi v tem predelu niso dominantni, da se že pozna blagodejni vpliv morja.

Temperaturno sliko obravnavanega področja bomo izpopolnili še s podatki o številu ledenih dni (max. = 0,0^o), hladnih dni (min. = 0,0^o) in toplih dni (max. = 25,0^o) po posameznih mesecih.

Mesec	Solkan Število ledenih dni	Ajd. Število ledenih dni	Lože	Solkan Število hladnih dni	Ajd. Število hladnih dni	Lože	Solkan Število toplih dni	Ajd. Število toplih dni	Lože
Januar	.	1,3	1,1	12,6	16,7	13,0	.	.	.
Februar	0,9	2,6	2,5	11,3	14,0	11,3	.	.	.
Marec	.	0,1	0,1	4,0	7,5	4,8	.	.	.
April	.	.	.	0,2	1,0	0,2	0,7	0,2	0,2
Maj	0,4	.	9,9	6,3	6,6
Junij	17,7	14,6	15,1
Julij	27,1	23,4	23,0
Avgust	26,1	21,9	22,4
September	13,7	10,1	10,1
Oktober	0,4	.	2,2	0,9	0,6
November	.	.	.	2,2	4,0	2,3	.	.	.
December	.	.	.	5,5	8,4	4,1	.	.	.
Letna vsota	0,9	4,0	3,7	35,8	52,4	35,7	97,4	77,4	78,0

Tabela 5 — Povprečno število ledenih hladnih in toplih dni na leto v obdobju 1953—1960.

Ob ledenih dnevih se temperatura zraka čez dan ne dvigne nad 0°. Največ ledenih dni imajo prvi trije meseci v letu (tabela 5). Zavedati se moramo, da je bil februar leta 1956 izredno mrzel. Zato ta podatek glede na kratko dobo, ki jo obravnavamo, ni značilen. Vemo namreč, da kratka opazovalna doba še ne utegne zakriti anomalij posameznih let. Zato tudi na vseh treh postajah izpade februar kot mesec z največjim številom ledenih dni. Dejstvo pa je, da bi bil ta povpreček znatno nižji, če bi v naših računih izpustili podatek za leto 1956. Tedaj bi imeli v Solkanu 0,1, v Ajdovščini 1,0 in v Ložah 0,9 ledenih dni povprečno na leto. Tako dobljena slika se od prejšnje kar znatno razlikuje. Število „hladnih dni“, to je dni, ko pade le minimalna temperatura zraka na 0° oziroma pod 0° (tabela 5), narašča od novembra (v Ajdovščini že oktobra) do januarja, nakar do aprila (v Ajdovščini do maja) zopet pada. Le med majem in oktobrom (v Ajdovščini junijem in septembrom) ne pade temperatura zraka pod 0°.

Topli dnevi so oni, ko se dnevna maksimalna temperatura dvigne na 25° ali čez. Tople dneve imamo na vseh treh postajah, to se pravi na celotnem obravnavanem področju med aprilom in oktobrom, z viškom v juliju in avgustu. Tudi glede števila toplih dni dominira Solkan, medtem

ko so si razmere v Ložah in Ajdovščini precej podobne.

Nedvomno imamo tudi v Vipavski dolini in ob njenem ustju opravka s temperaturno inverzijo, morda v manjšem obsegu glede na odprtost pokrajine proti zahodu. Vendar je ne moremo pobliže obravnavati, ker nimamo podatkov o temperaturi zraka med dnom doline in njenim obrobjem. Kakor iz opisanih temperaturnih razmer izhaja, je področje ob spodnjem delu Vipavske doline in okolice Nove Gorice razmeroma toplo, dasi temperature pod lediščem v zimski polovici leta niso redke.

PADAVINSKE RAZMERE

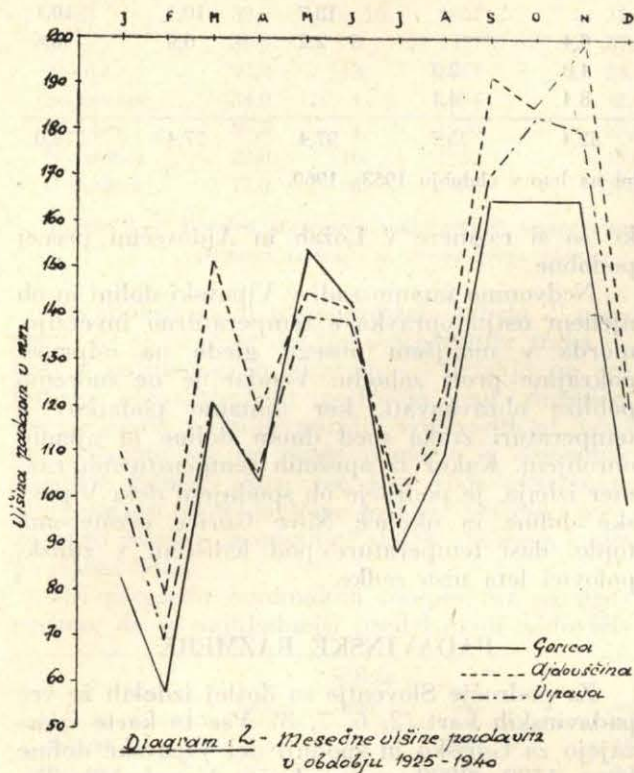
Za področje Slovenije so doslej izdelali že več padavinskih kart (2, 6, 7, 8). Vse te karte izkazujejo za Goriško in spodnji del Vipavske doline letno 1500—2000 mm padavin. V pobočjih Trnovskega gozda in Banjštic, ki so bariera za vlažne jugozahodne vetrove, se letna višina moč zviša. Po Knoch—Reichelovi padavinski karti pade tamkaj letno 2000—2500 mm padavin (2), po kartah D. Furlana (6) in O. Reye (7) je ta vrednost nekaj nižja (1800—2250 mm). Vzrok za nastanek teh razlik je v tem, ker izvirajo podatki iz raznih opazovalnih dob (tabela 6).

	Solkan	Ajdovščina 1951 — 1960	Lože	Gorica	Ajdovščina 1925 — 1940	Vipava
Januar	100	128	114	83	110	103
Februar	124	135	119	58	80	69
Marec	89	107	90	120	152	121
April	82	118	99	104	119	105
Maj	100	130	104	156	144	139
Junij	161	154	143	142	141	138
Julij	152	140	135	88	94	101
Avgust	121	121	109	109	124	113
September	130	164	175	165	192	170
Oktober	142	182	149	165	186	183
November	112	131	114	165	199	180
December	124	187	170	100	119	120
Letna vsota	1437	1697	1521	1455	1660	1543

Tabela 6 — Mesečne in letne višine padavin (v mm) v različnih obdobjih. (Opomba: v nizu 1925—1940 je namesto Solkana navedena Gorica in namesto Lože, Vipava. Horizontalne razdalje med temi pari postaj znašajo do približno 3 km.)

Kakor s tabele 6 vidimo, ni bistvenih razlik v letni višini padavin v obdobju 1925—1940 in 1951—1960 v Ajdovščini (razlika = 37 mm). Med Solkanom in Gorico (razlika = 18 mm) ter Lo-

	Solkan	Ajdovščina 1951 — 1960	Lože	Gorica	Ajdovščina 1925 — 1940	Lože
Pomlad	271	355	293	380	415	365
Poletje	434	415	387	339	359	352
Jesen	384	477	438	495	577	533
Zima	348	450	403	241	309	292
Letna vsota	1437	1697	1521	1455	1660	1542

Tabela 7 — Razpored padavin (v mm) po letnih časih.

Skupaj z mesečnimi višinami padavin in njihovim razporedom med letom si oglejmo še število s padavinami (tabela 8).

	Solkan	Ajdovščina	Lože pri Vipavi
Januar	6,7	10,3	10,4
Februar	8,5	9,2	9,7
Marec	8,9	9,5	10,1
April	8,5	10,5	10,4
Maj	11,0	13,2	12,3
Junij	13,4	13,8	14,3

žami in Vipavo (razlika = 21 mm) pa so te difference še manjše.

Razdalja med enim in drugim parom meteoroloških postaj znaša v horizontalni smeri okoli 3 kilometre, višinske razlike pa so malenkostne.

Vsi meseci niso enako namočeni. Diagram 1 nam prikazuje spreminjanje mesečne višine padavin med letom. Pri pregledovanju padavinskih podatkov Solkana opazimo živahno, vendar ne izrazito spreminjanje mesečne višine padavin. Nekaj manjša je ta spremenljivost v Ajdovščini in Ložah. Tako imamo v Solkanu primarni maksimum padavin v juliju, sekundarnega v oktobru, terciarnega in kvartarnega pa v decembru in februarju. Med njimi je vedno še minimum padavin: primarni v aprilu, sekundarni v januarju, terciarni v novembru in kvartarni v avgustu.

Iz literature (9) zvmemo, da se nad obravnavanim področjem uveljavljajo letno trije maksimi padavin: primarni oktobra, sekundarni junija in terciarni marca (po podatkih obdobja 1881 do 1915). Razumljivo je, da krajši niz ne zakrije anomalij posameznih let, zato nam 10-letno obdobje daje nekoliko popačeno sliko. (Diagram 2.)

Da si bomo lažje ustvarili sliko o letnem spreminjanju padavin ter bomo lažje določili vlažni in sušni letni čas, si oglejmo razpored padavin po letnih časih. Kakor s tabele 7 povzamemo, je bilo v Solkanu najbolj namočeno poletje, v Ajdovščini in Ložah pa jesen (v obdobju 1951—1960). Najbolj suha je povsod pomlad. V daljšem nizu se izkaže, da prejme celotno obravnavano področje največ padavin jeseni, a najmanj pozimi, kar je verjetno normalneje. Zavedati se moramo, da so podatki starejšega niza „sintetični“, da so to reducirane vrednosti, medtem ko imamo za krajši niz na razpolago kompletne izmerjene dnevne in mesečne višine padavin.

Julij	9,7	10,9	10,3
Avгust	9,4	9,7	10,5
September	7,9	9,1	8,8
Oktober	10,6	11,2	11,2
November	8,6	10,2	9,0
December	9,7	12,2	13,3
Letna vsota	112,9	129,8	130,3

Tabela 8 — Število dni v obdobju 1951—1960 s padavinami (dnevna višina padavin = 0,1 mm).

Za padavinski dan štejemo takega, ko znaša dnevna višina padavin vsaj 0,1 mm. S tabele 8 razvidimo, da imajo Lože — gledano v povprečju — največ, a Solkan ima najmanj padavinskih dni. Vendar je razlika v številu padavinskih dni — zlasti med Ajdovščino in Ložami — zelo majhna (0,5).

Največ padavinskih dni na celotnem področju izkazuje mesec junij. Za mesec, ki izkazuje najmanj padavinskih dni, ni take enotnosti. V Solkanu ima najmanj padavinskih dni januar, medtem ko se v Ajdovščini in Ložah odlikuje mesec september.

Če skušamo ugotoviti srednjo intenziteto padavin na en padavinski dan, to je da delimo mesečno množino padavin s številom padavinskih dni tistega meseca (10), potem se izkaže, da se na vsem področju odlikuje mesec september z najintenzivnejšimi padavinami, medtem ko je intenziteta padavin najnižja v mesecu maju.

V zvezi s padavinami bi bilo umestno ogledati si še podatke o količini padavin med nalivi v kratkem času (na primer v 5. ali 10. minutah). Za meteorološke opazovalnice, katerih podatke uporabljamo za opis klime Goriškega, niso opremljene z ombrografi, zato tega podatka nimamo.

	Solkan	Ajdovščina	Lože pri Vipavi
Januar	14,9	12,4	11,0
Februar	14,6	14,7	12,3
Marec	10,0	11,3	8,9
April	9,6	11,2	9,5
Maj	9,1	9,9	8,5
Junij	12,0	11,2	10,0
Julij	15,7	12,8	13,1
Avgust	12,9	12,5	10,4
September	16,5	18,3	19,9
Oktober	13,4	16,2	13,3
November	13,0	12,8	12,7
December	12,8	15,3	12,8

Tabela 9 — Povprečna dnevna intenziteta padavin na en padavinski dan v dobi 1951—1960 (v mm) na en padavinski dan.

Zelo uporaben podatek so maksimalne dnevne višine padavin. Iz podatkov o padavinah zremo, da so dnevne višine padavin nad 100 mm redke. V obdobju 1951—1960 so tako visoke dnevne padavine zabeležili v Solkanu in Ložah dvakrat, v Ajdovščini pa štirikrat. Tabela 11 kaže maksimalne dnevne višine padavin.

	Solkan			Ajdovščina			Lože		
	mm	dne	leto	mm	dne	leto	mm	dne	leto
Januar	53,2	26.	1960	86,4	19.	1956	78,7	19.	1956
Februar	93,1	14.	1952	63,9	18.	1960	73,0	18.	1960
Marec	62,0	29.	1951	74,4	29.	1951	66,7	29.	1951
April	31,2	17.	1959	60,5	23.	1956	56,6	11.	1955
Maj	58,0	8.	1955	76,5	16.	1955	47,7	1.	1959
Junij	78,9	29.	1954	89,0	27.	1958	94,8	28.	1958
Julij	62,0	16.	1957	109,8	6.	1951	94,0	29.	1952
Avgust	72,2	1.	1959	116,1	23.	1953	66,8	9.	1960
September	123,0	27.	1959	140,7	11.	1953	165,6	11.	1953
Oktober	60,4	13.	1958	82,8	13.	1958	54,7	12.	1952
November	65,0	29.	1960	81,7	3.	1960	68,2	12.	1959
December	63,5	25.	1959	69,0	25.	1959	65,6	2.	1952

Tabela 10 — Maksimalne dnevne višine padavin z navedbo datuma v obdobju 1951—1960 (v mm).

	Solkan	Ajdovščina	Lože pri Vipavi	Solkan	Ajdovščina	Lože pri Vipavi	
Januar	1,0	1,4	0,9	Januar	1,5	1,6	1,1
Februar	1,4	1,3	1,8	Februar	0,5	1,8	2,0
Marec	0,7	0,9	1,1	Marec	0,5	0,5	0,9
April	.	0,1	.	April	.	0,1	.
Maj	.	0,1	0,1	Maj	.	.	.
Junij	.	.	.	Junij	.	.	.
Julij	.	.	.	Julij	.	.	.
Avgust	.	.	.	Avgust	.	.	.
September	.	.	.	September	.	.	.
Oktober	.	.	.	Oktober	.	.	.
November	.	.	.	November	.	.	.
December	0,3	0,4	0,5	December	.	.	.
Letna vsota	3,4	4,2	4,4	Letna vsota	2,5	4,0	4,0

Tabela 11 — Število dni s snežnimi padavinami v obdobju 1951—1960.

Tabela 12 — Število dni s snežno odejo (= 1 cm) v obdobju 1951—1960.

Delež snega pri padavinah je majhen, kajti število dni s snežnimi padavinami je nizko (tabela 11). Vrh tega pa sneg v tem področju že po nekaj urah skopni. Le redko obleži za 2—3 dni skupaj (tabela 12).

S tabele 11 povzemamo, da imajo med letom Lože — gledano v povprečju — največ dni s sneženjem, najmanj pa jih ima Solkan. Govoriti o številu dni s snežnimi padavinami ali pa o številu dni s snežno odejo skoraj nima smisla, ker so vrednosti zelo nizke. Snežne padavine, zlasti snežna odeja v tem predelu Slovenije nista reden vsakoletni pojav. Tu se pač že čuti vpliv morja, ki se nato po dolinah ob Vipavi in Soči širi še daleč v notranjost.

ZAKLJUČEK

Področje Nove Gorice in spodnjega dela Vipavske doline, ki smo ga ilustrirali s podatki o temperaturi ter padavinah meteoroloških postaj Solkan, Ajdovščina in Lože, ima razmeroma tople zime in zmerno vroča poletja. Namočeno je skozi vse leto, z viškom padavin v jeseni, ki ji po množini padavin sledi pozna pomlad, z viškom pada-

vin v juniju, kar je značilnost kontinentalnih področij.

Po svojem bistvu pripada klima tega področja mediteranskemu območju, vendar glede na prepletanje omenjenih faktorjev lahko zaključimo, da se v tem področju uveljavlja modificirana mediteranska klima.

LITERATURA

1. D. Furlan: Temperature v Sloveniji — Ljubljana 1965.
2. A. Melik: Slovenija I. — Ljubljana 1935.
3. J. Hann: Lehrbuch der meteorologie — Leipzig 1901.
4. P. Vujević: Meteorologija — Beograd 1948.
5. F. Bernot: Temperaturni obrat v spodnjem delu Ljubljanske kotline — 10 let hidrometeorološke službe — Ljubljana 1957.
6. D. Furlan: Nova padavinska karta Slovenije — Geografski vestnik XXV — Ljubljana 1953.
7. O. Reya: Padavine na Slovenskem v dobi 1919—1939 — Geografski vestnik XVI — Ljubljana 1940.
8. O. Reya: Padavinska karta Slovenije — Ljubljana 1946.
9. O. Reya: Letni tok padavin na Slovenskem — Geografski vestnik V—VI/1929—1930 — Ljubljana 1930.
10. M. Miloslavjević: Klimatologija — Beograd 1951.

Sergej Koglot

Nekaj turističnogeografskih potez Posočja

Nenehna intenzivna industrializacija in urbanizacija, v katero je v sedanjem obdobju vključen človek, sili vse človeštvo, da s smotrno rekreacijo v čim krajšem času in pristnem naravnem okolju pridobi nove moči za delo. Ta način življenja je v našem stoletju prisilil najširše množice, da so množično začeli izkoriščati dolga stoletja privilegij bogatih slojev — turizem, kot dopolnilno obliko človekovega življenjskega in delovnega procesa.

Makro položaj posoške turistične regije je takle: Območje leži na skrajnem SZ delu naše države; tudi v okviru SR Slovenije je območje najbolj pomaknjeno na zahod in se močno približa Srednji Evropi. Regija je del visokogorskega sistema Alp, ki zajema Južno in Srednjo Evropo. Na tem skrajnem JZ predelu vzhodnoapnenciških Alp so v njej najjužnejši deli Julijske Alpe, ki prehajajo na črti Čedad—Tolmin—Idrija v Dinarsko gorstvo. Področje zajema severni del sredogorskega dela Dinarskega gorstva z dvema značilnima kraškima planotama Banjščicami in Trnovskim gozdom. Od teh dveh krajših planot proti zahodu je ozemlje prekrrito s flišnimi hribi, močno razrezanimi s potoki, ki preprezajo Goriška Brda. Južni predel posoške turistične regije pa je severni del Goriške ravnine — Solkansko polje, ki je s svojo klimo in rastlinsko odejo že pravi podaljšek Mediterana.¹

Posoška turistična regija zajema v svoj okvir sledeče submezoregije:

Bovško,
Kobariško,
Tolminsko (le deloma: do črte Vogel — razvodje Bače in Tolminke, dolina Idrije — dolina Tribuše do izvira Tribuše, stik s Trnovskim gozdom),

severno Goriško.²

Če karakteriziramo obravnavano področje, pridemo do sklepa, da je na tem malem področju geografska ter kulturna raznolikost tolika, da jo še Slovenija sama, ki je ena najbolj raznolikih dežel na svetu, kljub njeni mali razprostranjenosti ne doseže. Na tem področju, ki je 58 km dolgo (zračne linije) ter široko povprečno 25 km, se stikajo trije osnovni evropski pokrajinski tipi: alpski, dinarsko-kraški in primorski. Ti prehodi se vrstijo od severa proti jugu.

Kljub temu, da se posamezne mezoregije zelo razlikujejo, pa v svojih fizično-geografskih elementih le kažejo skupne poteze, ki opravičujejo, da je to področje v turističnem pogledu celota. Sam karakter fizično-geografskih elementov in lega doline Soče, ki povezuje te predele, nas silita k enotnemu obravnavanju turističnega momenta. Skupni značaj hidrografskega omrežja, postopno prehajanje reliefa od ravnine prek gričevja, sredogorja v alpski prostor, klimatske razmere — močno modificirane zaradi mediteranskega vpliva, in vsi ostali večji ali manjši fizično-geografski elementi nam nudijo geografsko močno povezano celoto. Prav tako ne smemo pozabiti družbeno-

geografskih elementov, ki temu področju dajejo močan pečat enotnosti. Ti faktorji so: enoten osrednji gravitacijski center v Novi Gorici, skupna prometna mreža, ki poteka po Posočju v smeri sever — jug in obmejno področje, ki meji na Italijo. Vsi fizično-geografski kakor tudi družbeni faktorji, ki jih je človek združil v tem predelu v harmonično celoto, dajejo regiji živahno razgibanost, ki je osnovni element za razvoj turizma. Predel ima veliko vrednost v turističnem aspektu. Naravno okolje daje velike možnosti za razvoj vikend turizma. Da človek ob koncu tedna zadosti svojim potrebam po oddihu, mu to omogoča pristen naravni ambient reke Soče in njenega okolja. Prav tako so neizčrpne možnosti za vse ostale oblike, od stacionarnega turizma v visokogorskem in srednjegorskem okolju, prek planinarjenja, alpinizma, smučarskega, izletniškega, zdraviliškega, do prehodnega turizma. Za vse odtenke turizma nam fizično-geografske in družbene osnove dajejo prvorazredne možnosti. Pri našem obravnavanju pa ne smemo pozabiti, da vse te osnove niso toliko izkoriščene, kot bi po svoji prvorazredni vrednosti morale biti.

Na našem teritoriju je še vedno mnogo področij, ki jih lahko vključimo v turistično gospodarstvo. Prvič bi morali paziti na tiste optimalne smeri turizma, ki jih opazujemo na tem delu. Ugodna cestna povezava sever — jug iz Srednje in Zahodne Evrope na Jadran oziroma v Jugovzhodno Evropo nudi prek našega predela odlično, lahko in kratko pot. Vsekakor pa je upravičeno mišljenje, naj bi se jadranska magistrala pričela na Predelu oziroma Vršiču, ne pa, kakor sedaj, pri Kopru. Tudi nadaljevanje veličastne avto ceste „Del Sole“, ki bi se našega teritorija dotaknila na jugu, bi imela svoj odsev v turistični intenzivnosti tega področja.

Ugodne klimatske in reliefne razmere na tem ozemlju dajejo odlične možnosti za razvoj smučarskega športa in rekreacije. Visokogorsko naravno okolje nudi neizčrpne možnosti za zdraviliški oziroma stacionarni rekreacijski turizem. Vse posamezne oblike kakor šport, ribolov, lov itd. moramo proučiti ter analitično obdelati, da bi dobili vse neizrabljene možnosti, s katerimi bi lahko turistično sezono še podaljšali in omogočili, da bi posamezne panoge dosegle takšen učinek, kakršnega od njih pričakujemo. Da lahko dosežemo večji efekt, je nujno potrebno, da se tudi gostinski objekti pomnožijo, dosedanjim pa povečajo zmogljivosti. Prav tako je nujno, da se pomnožijo ostali turistični objekti kot: bazeni, urejena naravna kopališča, zabavni prostori, športna igrišča, vlečnice itd.

Turistična praksa nas uči, da je potrebno vse ustrezne, za turizem pomembne elemente pravilno in trajno popularizirati. Opozoriti moramo na te lepote, jim dati ustrezno reklamo in s tem odkriti področje tega dela Slovenije domačin in tujim gostom. Pri intenzivni izrabi vseh nastopajočih elementov pa lahko šele kasneje pričakujemo res pravi uspeh turizma.

Kratek oris turizma v Posočju pred osvoboditvijo

Ze v preteklem stoletju, zlasti pa v obdobju med obema vojnama, je bilo Posočje z obrobnimi predeli poznano po turizmu. V ta predel so radi zahajali turisti iz Trsta, Gorice, Vidma in ostalih predelov Furlanske nižine. Področje je bilo zanimivo za navedeno zaledje zaradi ugodne klime, ki je v srednji in zgornji Soški dolini ter v predelih Trnovskega gozda v poletnih mesecih pravo nasprotje močno razgretim predelom Tržaskega zaliva in Furlanske nižine. Povprečne dnevne temperature v poletnih mesecih dosežejo v teh predelih nasproti nižini občutne razlike, do 6° C, zlasti pa so te razlike opazne v jutranjih in večernih urah, ko so še večje. Pristno naravno okolje in opisana ugodna klima sta že v preteklosti privabljala množico turistov, da so preživeli svoj letni dopust v teh predelih. Tako se je razvil že v preteklosti stalen turizem, ki je v večini primerov že mejil na letovanje. Poznani kraji, v katerih se je ta oblika turizma močno razbohotila, so bili: Lokve na Trnovskem gozdu, Čepovan, Livek, Most na Soči, Bovec in Trenta.

Svojestven karakter turizmu v tem območju je dajal tudi zdraviliški turizem, ki je v tem obdobju zlasti vplival na ustaljeni karakter turizma ter ga še pospeševal.

Poleg tipično stacionarnega turizma oziroma letovanja, ki je v teh predelih dobilo pravo tradicijo, katere korenine so segale celo v preteklo stoletje, je bil razvit turizem še v ostalih oblikah, na primer v izletniškem, smučarsko-rekreacijskem in planinskem.

Turistični promet v posoški turistični regiji v obdobju 1963—1965

Za turistično problematiko v Posočju lahko trdimo, da je specifična. Redka so področja, katerih činitelji, ki vplivajo na turistični promet, bi bili v takem nasprotju, da bi se to bistveno kazalo na končnem rezultatu in pri turistični bilanci. Slaba materialna baza posoškega turizma je eden izmed osnovnih činiteljev, ki onemogočajo, da bi zavzelo to področje tisto mesto v turizmu, ki mu spričo naravnih pogojev gre.

Ne glede na izkoriščene možnosti je potrebno poudariti, da je turistični promet v zadnjih treh letih napredoval. Število gostov se je od 48.875 v letu 1963 dvignilo na 52.834 gostov v letu 1965. Močno se je povečalo število nočnin: od 94.323 v letu 1963, na 110.383 v letu 1965. Pri tem je opaziti svojestven pojav, da se je število domačih gostov v letu 1965 močno znižalo: od 37.871 v letu 1963 na 33.300 v letu 1965, to je za 22%. Tudi nočnine so se znižale za 6%. Neverjetno močan porast pa se kaže v tujskem prometu, saj se je obisk gostov iz inozemstva povečal kar za 75 odstotkov.³

Ako analiziramo turistični promet od 1953. leta naprej, opazimo več obdobj, v katerih se je

turizem v Posočju gibal zelo neenakomerno. Do leta 1958 je opazno stagniranje turističnega prometa s približno 24.000 gosti v enem letu. V naslednjih letih se kaže močan porast domačih in tujih gostov. V poslednjih letih je še vedno videti močno zvečanje turističnega prometa, vendar moramo, žal, ugotoviti precejšen padec domačih gostov.³

Delež posoškega turističnega področja v turističnem prometu SR Slovenije je neznaten in se giblje v višini od 4—5% po številu gostov, pri nočitvah pa je še nižji in znaša od 3—4%.³

Pri analizi gostov in nočitev v našem predelu se kažejo zelo velike razlike med severnim predelom (tolminska občina) in južnim predelom (novogoriška občina). Tako opazimo, da je v severnem območju naše regije 1,8-krat več gostov kakor pa v južnem, nočnin pa dvakrat več. Ta bežna slika nam tudi pojasnjuje vrste turizma, ki se kažejo v obeh navedenih predelih. Tako je severni del močnejši pri stalnem turizmu, medtem ko v južnem prevladuje prehodni turizem.

Pri izračunu povprečne dobe bivanja gostov se kaže močan tranzitni značaj Posočja. Gostje bivajo povprečno 2,1 dneva. Pri tem moramo poudariti, da je to stanje močno pod slovenskim povprečjem, ki se giblje okoli 3,3 dneva. Kljub ugotovitvi, da je Slovenija tipično turistično tranzitno področje, in pri tem Posočje še posebno, je vendarle doba bivanja turistov prekratka. Povprečna doba bivanja se iz leta v leto spreminja, toda odstopanja kljub temu niso velika; povprečno za 0,2 dneva. V zadnjih dveh letih se kaže porast časa bivanja tujih gostov — 2,5 dni. Obratno pa je opaziti pri domačih gostih nazadovanje oziroma stagnacija. Vzrok temu stanju je dejstvo, da na celotnem obravnavanem predelu primanjkuje zabavnih prireditev in ostalega razvedrila, ki bi turiste zadržalo dalj časa in s tem dopolnilo gostinske usluge.⁴

Pri analizi turističnega prometa med letom se nam jasno pokaže, da je turistični promet po mesecih porastel. Promet v glavni sezoni, to je v juliju in avgustu, je pomenil za obdobje 1961—1963 40 do 50% od celotnega turističnega prometa. Procent turističnega prometa v sezoni od maja do oktobra pa 77% vsega prometa. V to obdobje je poleg glavne sezone vključena tudi predsezona z 12% (maj — junij) in posezona (september — oktober) s 16% turističnega prometa. Pri tej analizi se nam pokaže, da je turistični promet tudi izven osrednje sezone relativno precej močan. V izven sezonskem času pa je turistični promet udeležen s 17% in obsega v glavnem le poslovne goste v hotelih dveh poslovnih centrov: Tolmina in Nove Gorice.⁴

Poleg že navedenih sezonskih nihanj turističnega prometa moramo upoštevati še zimsko sezono, ki je od vseh obdobj najslabša, saj dosega le 6% od celotnega turističnega prometa. Vzrok, da je turistični promet v zimski sezoni tako slab, moramo iskati v specifični obliki tega prometa,

ki ima svojstveno obliko v enodnevem smučarsko-rekreacijskem turizmu. Zaradi nezadostnih hotelskih in ostalih turističnih kapacitet ter velike odvisnosti sezone od snežne odeje je zimska sezona po številu gostov najslabša. Pripomniti moramo, da se je v poslednjih letih zimska turistična sezona začela izboljševati zaradi večjega števila vlečnic, ki so jih v preteklih letih postavili v posameznih zimsko-športnih centrih. Toda kljub temu še vedno prevladuje enodnevni smučarsko-rekreacijski turizem.

Struktura turističnega prometa po izvoru gostov

V Posočju je delež tujih gostov še vedno majhen, saj močno prevladujejo domači turisti. V celotnem obdobju od 1953. leta naprej prevladujejo domači turisti, le v poslednjih letih od 1963 dalje se kaže močnejši obisk tujih gostov. V letu 1963 je bilo razmerje 76,7% proti 23,3% v korist domačih gostov. Ne glede na različna letna nihanja je povprečna rast domačega prometa v desetletnem obdobju 1953—1963 10%, inozemskega pa 30%.³

V poslednjih letih, od 1963 dalje, pa je ta procent za tuje goste še večji, medtem ko obiski domačih gostov nazadujejo.

Struktura domačega turističnega prometa se je v zadnjih letih spremenila kljub temu, da je vrstni red gostov iz naših republik ostal enak. Najmočnejši je dotok turistov iz Slovenije — 77%, ki iz leta v leto raste, medtem ko promet iz ostalih republik iz leta v leto pada. Vrstni red turistov po posameznih republikah je takle: Sloveniji sledi Hrvaška s 13,3%, Srbija 7,6%, BiH z 1,5%, Makedonija pa z 0,3% domačih gostov. Število gostov iz Črne gore je le nekaj desetina na leto.⁴

Tudi struktura tujega prometa se je bistveno spremenila. Od leta 1960 dalje opazimo vedno večji porast števila gostov iz Italije, ZR Nemčije in Avstrije. Ravno tako moramo poudariti vedno večji pritok turistov, zlasti stalnih, iz Holandije, Belgije in Anglije. V tej skupini turistov prevladujejo predvsem Holandci, ki imajo že vrsto let sklenjene aranžmaje z gostinskim podjetjem „Bovec“. Tako vsako leto obiše zgornje Posočje večje število holandskih gostov, ki preživijo v tem predelu povprečno 10 dni. V poslednjih letih se vedno bolj zanimajo Angleži in Belgijci za to, da bi preživeli svoj dopust v Posočju.⁴

Maloobmejni promet

Ugodnosti videmskega sporazuma ter promet, ki ga v tem okviru ustvarjajo italijanski gosti na področju Goriške, bistveno vplivajo na uspeh turistične bilance, predvsem na njen ekonomski efekt. Žal pa moramo ugotoviti, da te ugodnosti še zdaleč ne izkoristimo, kajti za denar, ki ga je pripravljen porabiti italijanski gost, ne dobi ustreznega blaga niti po količini niti po kakovosti. Dejstvo, da so z videnskim sporazumom zajeta

področja, v katerih živi nad 800.000 prebivalcev na italijanski strani, od tega več kot polovica v mestih, zgovorno kaže, kakšne so perspektive turizma na naši strani. Statistika zajema le nekaj maloobmejnega prometa, saj le majhen del gostov s propustnico prenočuje na našem ozemlju kljub možnosti tridnevnega bivanja.⁴

V letu 1963 je bilo število mejnih prehodov iz Italije nad 390.000. Temu primerna je bila tudi menjava tujih valut, 476.953.000 deviznih dinarjev. Pri tem moramo pripomniti, da je pri menjavi bil udeležen maloobmejni promet z 250 milijoni deviznih dinarjev. Menjava deviz iz leta v leto narašča in je v letu 1965 že preseгла 2 milijardi. Večina zamenjanih deviz se porabi na obravnavanem področju, iz tega pa lahko izluščimo, kako močan ekonomski efekt se kaže v gospodarstvu posoške turistične regije.⁴

Maloobmejni promet je v Posočju okrepil turistično gospodarstvo in vsilil svojstveno, ekonomsko močno rentabilno obliko turizma. Nujno je, da v nadaljnji turistični praksi polagamo veliko pozornost na to obliko ekonomsko turističnega prometa v našem prostoru ter še nadalje pospešujemo vsestranski razvoj med našo in italijansko državo, kajti od tega sodelovanja ima največ koristi turistično gospodarstvo.

Oblike turizma v posoški turistični regiji

Pri analizi turističnega prometa v Posočju se nam pokažejo tele oblike turizma:

1. prehodni (tranzitni) turizem,
2. izletniški turizem,
3. stacionarni (stalni) turizem,
4. zimsko-športni turizem,
5. planinski turizem,
6. poslovni turizem.

Vse navedene oblike turizma so rezultat svojstvenih fizično in družbeno geografskih pogojev, ki jih zasledimo v naši obravnavani turistični regiji. Oblike turističnega prometa izluščimo iz pokazovalcev, kot so: turistični promet, promet v posameznih gostinskih lokalih, štetje prometa na cestah itd.

Poudariti moramo, da v posoški turistični regiji prevladuje na celotnem teritoriju izletniški turizem. Vzrok za tako obliko turizma je v ugodnem zaledju obravnavane turistične regije. V neposredni bližini so močni mestni aglomeracijski centri kot: Trst, Gorica in Videm z nad 425.000 prebivalci.⁵ Iz teh središč prihajajo na nedeljski vikend množice mestnega prebivalstva, ki iščejo ob nedeljah in tudi med tednom rekreacijo v čistem naravnem okolju Soške doline in obrobnih predelih. Pogoji za razvoj te oblike turizma so v gosti cestni mreži, ki prepreda vse področje ter povezuje geografsko zelo pestre predele. Ta oblika turizma ima tudi v gostinstvu svoj odmev. V vedno večji meri se pojavljajo v Soški delini gostilne restavracijskega tipa, ki nudijo svoje usluge predvsem izletnikom.

Druga pomembna oblika turizma, ki se kaže v tem predelu, je prehodni turizem. Ta oblika se iz leta v leto krepi ter v ekonomskem pogledu zelo veliko prispeva k finančnemu prometu raznih turističnih in gostinskih obratov.

Svojstven položaj, ki ga ima Slovenija v evropskem prostoru, se kaže tudi v Posočju. Lega naše turistične regije je v sklopu poznane turistične smeri, ki vodi iz Srednje in Zahodne Evrope na Mediteran. Ugodna prometna smer, ki poteka prek Predela oziroma Vršiča po Soški dolini proti severnemu Jadranu, v vedno večji meri privablja turiste, da se je poslužujejo pri svojih turističnih potovanjih. Opozoriti moramo, da so v bližini še dve poznani in v sezoni preobremenjeni prometni smeri, ki vodita na jug v Jadransko primorje. Prva je močna tranzitna turistična magistrala, ki vodi po Kanalski dolini proti Tržaškemu zalivu in severni Italiji. Po tej smeri se vsako leto napatijo množice turistov, katerih število se povzpne v milijone (1965. leta 4 milijone turistov), na svoj letni dopust. Druga, ravno tako močno obremenjena cestna zveza pa prečka Slovenijo od Podkorna čez Ljubljano v Koper. Zaradi preobremenjenosti navedenih turističnih smeri je v poslednjih letih tranzitni promet po Soški dolini vedno večji. V bližnji prihodnosti lahko pričakujemo, da bo ta smer pomembno prehodno področje za turiste iz Severne in Zahodne Evrope.⁵

Stacionarni turizem v Posočju nima tistega pravega mesta, ki bi ga moral imeti zaradi ugodnih pogojev, ki jih je na tem področju v zadostni meri. Pripomniti moramo, da je delna krivda v pomanjkanju gostinskih in ostalih turističnih objektov, ki bi turiste pridržali v Posočju. Kljub neugodnim ekonomskim pogojem pa se kaže v zadnjem obdobju nekoliko večje naraščanje stalnih gostov. Zlasti pri inozemskih gostih. Alp hotel v Bovcu ima že vrsto let sklenjene aranžmaje s holandskimi potovalnimi agencijami, ki pošiljajo svoje goste na letovanje v zgornje Posočje. Holanci so že vrsto let stalni gosti v Bovcu in Trenti, njihovo število iz leta v leto narašča. Zelo močno je porastel obisk italijanskih gostov. Oblika tradicionalnega letovanja teh gostov se vedno bolj čuti v posoških turističnih centrih kot: Bovcu, Mostu na Soči, Lokvah, Livku in drugih. Nasprotno pa obisk jugoslovanskih gostov iz leta v leto pada. V Posočju vplivata na stacionarni turizem lov in ribolov, ki pripomoreta, da se turisti na tem območju dalj časa zadržijo.

Zimski (smučarsko-rekreacijski) turizem ima v našem obravnavanem rajonu tradicijo že iz predvojnih let. Poznani zimsko športni centri v preteklosti so bili: Lokve, Livek, Čepovan, Log pod Mangartom. V te kraje so radi zahajali na enodnevno smučanje Tržičani, Goričani in prebivalci Vidma in okolice. Ta tradicionalna oblika — oblika enodnevnega smučarsko-rekreacijskega turizma — je začela spet močno stopati v ospredje po Videmskem sporazumu, ko je turistično zaledje severo-vzhodne Italije zopet pričelo izrab-

ljati svoje rekreacijsko področje v Posočju. Zlasti velik promet je v zimski sezoni na Lokvah in Livku, ki sta najbližja turistična centra za velike mestne aglomeracije severo-vzhodne Italije. Z gradnjo novih vlečnic in žičnic pričakujemo, da bodo v zimski sezoni zaživela zlasti visokogorska smučarska področja okoli Kanina in Krnskega jezera in bo v teh smučarskih centrih tudi v Posočju zimska sezona močnejša.

Na Bovškem je posebno močno razvit planinski turizem. Veliko število planinskih domov, koč in zavetišč (skupno število 14) privlači množico domačih turistov, ljubiteljev gora. Obisk je v vseh postojankah izredno močan (primer: koča na Mangartskem sedlu je imela v letu 1964 10.000 gostov). Statistični podatki nam kažejo, da se za naše gore zanimajo tudi tuji turisti. Največ prometa imajo turistične postojanke, ki so dostopne s prevoznimi sredstvi. Poleg njih se kaže še močan promet v visokogorskih planinskih postojankah nad 2000 m (primer: Tržaška koča na Doliču je imela v poletni sezoni 1964 nad 6000 gostov). Obisk v planinskih postojankah se vsako leto poveča za 15%.⁶

Ta cenena oblika turizma zajema v svoj okvir najširše množice turistov, s cenjenimi uslugami pa v planinskih postojankah omogoča tudi finančno šibkim turistom rekreacijo in oddih.

Poslovni turizem se v posoški turistični regiji pojavlja le v dveh poslovnih središčih, Tolminu in Novi Gorici. Procent gostov je majhen in ne pomeni močnega turistično-ekonomskega efekta.

Zaključek

Posoška turistična regija doživlja v turizmu svoj močni vzpon. Pripomniti moramo, da je turistični promet, ki se danes odvija v Posočju, šele prva faza turistične izgradnje. Z mnogimi, za turizem potrebnimi objekti, kot so: Kaninske žičnice, žičnica na Skalnico, rekonstrukcija cestne mreže prek Predela in Vršiča, izgradnja novih objektov za potrebe turizma, povečanje prenočitvenih kapacitet in vse ostalo, bomo pripomogli, da bo turizem v Posoški turistični regiji doživel tisti pravi vzpon, ki mu ga nudijo vsi fizično in družbeno pomembni faktorji. Poudariti pa moramo, da vsi predeli v obravnavani regiji ne bodo

Jože Lojnk

Novogoriška šolska regija

(Referat z zborovanja slovenskih geografov v Novi Gorici)

Zahteve po smotrnem urejanju prostora, v katerem živimo, postavljajo vedno bolj v ospredje vprašanja razporeditve gospodarskih in negospodarskih dejavnosti oziroma institucij za zadovoljevanje potreb prebivalstva po delovnih mestih in uslugah. V zvezi s tem se pojavljajo tudi problemi regionalne delitve Slovenije, kot jo nakazujejo posamezne ali skupina panog dejavnosti.

doživeli enako intenzivnega turističnega razvoja. Vsekakor bo pri tem zavzelo Bovško področje prvo mesto, medtem ko ima Kobariško-Tolminski del perspektive za izgradnjo in okrepitev turističnega gospodarstva šele v drugi fazi. Ostali predeli, ki nimajo tako ugodnih pogojev za turizem, bodo morali polagati pažnjo na že obstoječe turistične kapacitete ter smotrnejšo in intenzivnejšo obliko gospodarjenja doseči čim večji ekonomski efekt.

Če pregledamo samo ekonomski učinek naložb za Zgornje Posočje, ki so ga pripravili na urbanističnem zavodu SR Slovenije, se nam pokažejo za razvoj turizma v tolminski občini velike možnosti, ki se skrivajo v raznih oblikah.

Osnovni povzetki navedene študije so:

1. V tem delu je možno v raznih variantah aktivirati najmanj 8000 ležišč.

2. Za izgradnjo receptivnih zmogljivosti bi potrebovali 10,3 milijarde starih dinarjev.

3. Za infrastrukture investicij bi potrebovali 4,3 milijarde starih dinarjev.

4. Pri 26% izkoriščanju kapacitet bi znašala realizacija letno nekaj nad 6 milijard S din.

5. Turistično gospodarstvo bi letno ustvarilo približno 3,7 milijona US dolarjev.

6. Turistično gospodarstvo bi lahko zaposlilo približno 1200 oseb.

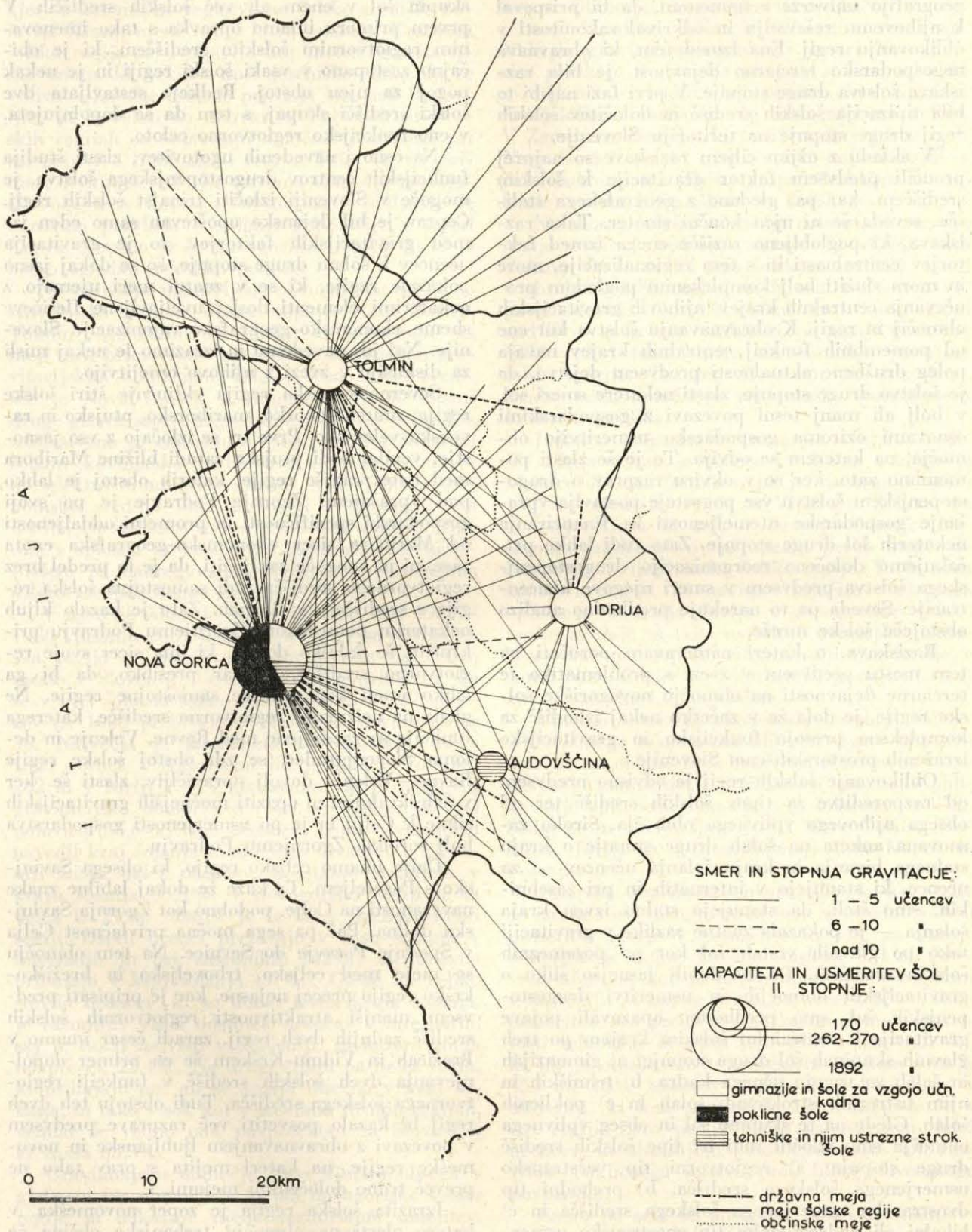
7. Turizem bi pospeševalno vplival na druge gospodarske dejavnosti: kmetijstvo, gradbeništvo, obrt, industrijo itd.

Vse navedene postavke opravičujejo, da postavimo napoved za to turistično prvorazredno pokrajino, v kateri naj bi se v bodoče razvijal turizem v najintenzivnejši obliki.

VIRI IN LITERATURA

- ¹ Svetozar Ilešič: Slovenske pokrajine — Geografski obzornik, letnik 1956, št. 2.
- ² Svetozar Ilešič: Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije — Geografski vestnik 1956.
- ³ Podatki statističnega urada skupščine občine Nova Gorica in Tolmin.
- ⁴ Poročilo upravnega odbora Goriške turistične zveze za redni občni zbor, 26. IV. 1964.
- ⁵ Podatki iz statistike Planinske zveze Slovenije.
- ⁶ Kaninska žičnica — investicijski program. — Tolmin, II. 1965, str. 30.

NOVOGORIŠKA ŠOLSKA REGIJA IN GRAVITACIJSKA OBMOČJA ŠOL II. STOPNJE LETA 1966

stališča ožjih potreb ene same panoge, ampak širšega spleta dogajanj v prostoru.

V diskusijo o teh problemih je v okviru družbenogeografskih raziskav posegel tudi Inštitut za geografijo univerze z namenom, da bi prispeval k njihovemu reševanju in odkrival zakonitosti v oblikovanju regij. Ena izmed tém, ki obravnava negospodarsko terciarno dejavnost, je bila raziskava šolstva druge stopnje. V prvi fazi naj bi to bila tipizacija šolskih središč in določitev šolskih regij druge stopnje na teritoriju Slovenije.

V skladu z ožjim ciljem raziskave so najprej proučili predvsem faktor gravitacije k šolskim središčem, kar pa, gledano z geografskega stališča, seveda še ni njen končni smoter. Taka raziskava, ki poglobljeno raziše enega izmed faktorjev centralnosti in s tem regionalizacije, more in mora služiti bolj kompleksnim pogledom proučevanja centralnih krajev, njihovih gravitacijskih območij in regij. K obravnavanju šolstva kot ene od pomembnih funkcij centralnih krajev navaja poleg družbene aktualnosti predvsem dejstvo, da je šolstvo druge stopnje, zlasti nekatere smeri šol, v bolj ali manj tesni povezavi z gospodarskimi osnovami oziroma gospodarsko usmeritvijo območja, na katerem se odvija. To je še zlasti pomembno zato, ker se v okviru razprav o drugostopenjskem šolstvu vse pogosteje postavlja vprašanje gospodarske utemeljenosti in financiranja nekaterih šol druge stopnje. Zato tudi lahko pričakujemo določeno reorganizacijo drugostopenjskega šolstva predvsem v smeri njegove koncentracije. Seveda pa to narekuje predhodno analizo obstoječe šolske mreže.

Raziskava, o kateri nameravam poročati na tem mestu predvsem v zvezi s problematiko te terciarne dejavnosti na območju novogoriške šolske regije, je dala že v začetku nekaj izhodišč za kompleksno presojo funkcijsko in gravitacijsko izraženih prostorskih enot Slovenije.

Oblikovanje šolskih regij je odvisno predvsem od razporeditve in tipov šolskih središč ter od obsega njihovega vplivnega območja. Siroko zasnovana anketa na šolah druge stopnje o kraju stalnega bivanja in kraju šolanja učencev — za učence, ki stanujejo v internatih in pri zasebnikih, smo šteli, da stanujejo stalno izven kraja šolanja — je pokazala znatne razlike v gravitaciji tako po glavnih vrstah šol kot po posameznih šolskih središčih. Da bi dobili jasnejšo sliko o gravitacijskih območjih in usmeritvi drugostopenjskih šol, smo predhodno opazovali pojave gravitacije k centralnim šolskim krajem po treh glavnih skupinah šol druge stopnje: a) gimnazijah in šolah za vzgojo učnega kadra, b) tehniških in njim ustreznih strokovnih šolah in c) poklicnih šolah. Glede na te skupine šol in obseg vplivnega območja smo izločili tudi tri tipe šolskih središč druge stopnje: a) regiotvorni tip večstransko usmerjenega šolskega središča, b) prehodni tip dvostransko usmerjenega šolskega središča in c) lokalni ali nadregionalni tip enostransko usmerjenega šolskega središča. Šolske regije so kombi-

nacija raznih smeri in tipov šolskih središč. Poleg navedenega smo kot enega izmed metodoloških izhodišč postavili princip, da mora imeti vsaka šolska regija vsaj po eno imenovanih treh glavnih skupin šol v enem ali več šolskih središčih. V prvem primeru imamo opravka s tako imenovanim regiotvornim šolskim središčem, ki je običajno zastopano v vsaki šolski regiji in je nekak pogoj za njen obstoj. Redkeje sestavljata dve šolski središči skupaj, s tem da se dopolnjujeta, v eno funkcijsko regiotvorno celoto.

Na osnovi navedenih ugotovitev, zlasti študija funkcijskih centrov drugostopenjskega šolstva, je mogoče v Sloveniji izločiti trinajst šolskih regij. Čeprav je bil dejansko upoštevan samo eden izmed gravitacijskih faktorjev, to je gravitacija učencev k šolam druge stopnje, so se dokaj jasno pokazale regije, ki se v znatni meri ujemajo z nekaterimi elementi doslej uveljavljene Plešičeve sheme ekonomsko-geografske rajonizacije Slovenije. Naj jih navedemo in izrazimo le nekaj misli za diskusijo v zvezi z njihovo omejitvijo.

Severnoslovenska regija vključuje štiri šolske regije: murskosoboško, mariborsko, ptujsko in ravensko-velenjsko. Prve tri se izločajo z vso jasnostjo, vendar sodi ptujska zaradi bližine Maribora med tiste manjše regije, katerih obstoj je lahko pod vprašajem. Zgornje Podravje je po svoji gospodarski specifičnosti in prometni oddaljenosti od Maribora sicer ekonomsko-geografska enota zase, ni pa mogoče zaključiti, da je ta predel brez regiotvornega središča tudi samostojna šolska regija s središčem v Ravnah. Zato je kazalo kljub nekaterim pomislekom Zgornjemu Podravju priključiti še Saleško dolino, ki ima sicer svoje regiotvorno središče, vendar prešibko, da bi ga lahko imeli kot središče samostojne regije. Ne glede na neizrazito regiotvorno središče, katerega funkcije so razdeljene med Ravne, Velenje in deloma Slovenjgradec, se zdi obstoj šolske regije Ravne—Velenje dovolj opravičljiv, zlasti še, ker v Saleški dolini ni opaziti močnejših gravitacijskih silnic k Celju in je po usmerjenosti gospodarstva bolj sorodna Zgornjemu Podravju.

Dalje imamo celjsko regijo, ki obsega Savinjsko s Posoteljem. Ta kaže že dokaj labilne znake navezanosti na Celje, podobno kot Zgornja Savinjska dolina. Pač pa sega močna privlačnost Celja v Spodnje Posavje do Sevnice. Na tem območju so meje med celjsko, trboveljsko in brežiško-krško regijo precej nejasne, kar je pripisati predvsem manjši atraktivnosti regiotvornih šolskih središč zadnjih dveh regij, zaradi česar imamo v Brežicah in Vidmu-Krškem še en primer dopolnjevanja dveh šolskih središč v funkciji regiotvornega šolskega središča. Tudi obstoju teh dveh regij bi kazalo posvetiti več razprave predvsem v povezavi z obravnavanjem ljubljanske in novomeške regije, na kateri mejita s prav tako ne preveč trdno določenimi mejami.

Izrazita šolska regija je zopet novomeška, v katero zlasti na območju trebanjske občine že vdirajo močni vplivi Ljubljane. Ljubljanska regija

obsega razen območja neposredne gravitacije k Ljubljani tudi nekatere predele Notranjske in Dolenjske na območju občin Ribnica, Kočevje, Cerknica, Logatec in Vrhnika. Na Gorenjskem, kjer se kot močno regiotvorno šolsko središče pojavlja Kranj, njeni vplivi hitro oslabijo. Kranjska šolska regija se uveljavlja kot močna gravitacijska enota, ki nekako duši jeseniško, tako da se vplivno območje Jesenic pričinja šele nad Radovljico in je relativno neizrazito. Pri obeh primorskih regijah se pojavljajo določeni pomisleki pri razmejitvi z ljubljansko regijo. Tako je, na primer, o vključitvi Pivke oziroma območja postojnske občine v koprsko šolsko regijo odločala le neznatna prevlada v stopnji gravitacije v smeri Kopra. Končno je še novogoriška regija, ki si jo bomo ogledali nekoliko поблиže.

Na območju ugotovljene novogoriške regije so štiri šolska središča druge stopnje: Nova Gorica, Tolmin, Ajdovščina in Idrija, ki je nekako na meji med primorskim in osrednje slovenskim gravitacijskim območjem. Regiotvorno šolsko središče je Nova Gorica z gimnazijo, tremi šolami druge glavne smeri drugostopenjskih šol (tehniško, zdravstveno in ekonomsko) ter petimi poklicnimi šolami (kovinarsko, za blagovni promet, pohištveno, elektro in administrativno). Ajdovščina z ekonomsko srednjo šolo in Idrija z gimnazijo sta lokalni enostransko usmerjeni šolski središči. Tolmin s splošno in pedagoško gimnazijo ter učiteljskim pa nadregionalno enostransko usmerjeno šolsko središče druge stopnje.

V naštetih šolah je bilo v šolskem letu 1965—1966 vpisanih 2531 učencev, s čimer se novogoriška regija po številu učencev uvršča na četrto mesto v Sloveniji. Vendar je treba pristaviti, da se v njej šola na šolah druge stopnje le 22 učencev na 1000 prebivalcev. Slovenski povpreček je 36. Največja je kapaciteta novogoriških šol s 1829 učenci, v Ajdovščini jih je 170, v Tolminu 262 in v Idriji 270. Z namenom, da bi ugotovili gravitacijska območja teh šol, so anketirali nad polovico (55,6%) vseh učencev, ki so v odgovorih navedli kraj šolanja in stalnega bivanja. V Sloveniji znaša delež učencev, ki stalno stanujejo v kraju šolanja 35,5%. V novogoriški regiji je ta delež le 21%. Manjši je le še v brežiško-krški regiji. Ostali učenci prebivajo v času šolanja v internatih in pri zasebnikih (42%) ali dnevno prihajajo v kraj šolanja (37%). Glede na veliko število učencev, ki so doma izven kraja šolanja, je razumljiv visok odstotek učencev v internatih, saj je tukaj najvišji v Sloveniji, za katero znaša povpreček 22,4%. Na drugi strani pa delež tistih, ki prihajajo peš ali se vozijo dnevno v kraj šolanja, ni tako visok kot v številnih drugih regijah, vendar še vedno nad povprečkom za Slovenijo, ki znaša 33,3%.

Gravitacijsko območje Nove Gorice obsega v glavnem vse območje v mejah novogoriške šolske regije in nakazuje njeno teritorialno omejitve. Tako zajema predvsem ožje Goriško, to je območje novogoriške občine, dalje Komenski Kras

v občini Sežana, kjer je vpliv Nove Gorice kljub prepletajočim se vplivom Kopra še vedno prevladujoč. Segajo pa vplivi Nove Gorice tudi na ostalo območje Krasa, vendar tu že prevladuje vpliv Kopra. Območje izrazite gravitacije k Novi Gorici je tudi Vipavska dolina s hribovitim obrobjem. Šibkejšje gravitacijske silnice v smeri Nove Gorice potekajo z območja idrijske občine, tako da so nekateri vzhodni deli občine, ki pripadajo Škofjeloškemu hribovju, že izven njenega vpliva. V Zgornjem Posočju, ki tudi v celoti gravitira k Novi Gorici, pa so njeni vplivi najizrazitejši v delu Tolminskega (Baška grapa, Cerkljansko hribovje) ter na Kobariškem in Bovškem.

Na skoraj celotno območje novogoriške šolske regije vpliva predvsem zaradi učiteljska tudi Tolmin. Če so vplivi tega šolskega središča, zlasti v obrobni delih regije, na Krasu, v Zgornji Vipavski dolini, v idrijski občini ter v Soški dolini nad Bovcem že zelo oslabiljeni, pa segajo ne ravno šibki vplivi tega centra na območje jeseniške šolske regije. To mu daje, kot že omenjeno, značaj nadregionalnega enostransko usmerjenega šolskega središča.

Lokalno enostransko usmerjeno šolsko središče Idrija priteguje učence predvsem z območja idrijske občine. Zanimivo pa je, da segajo vplivi idrijske gimnazije tudi v Vipavsko dolino, na območje Krasa in celo v Zgornje Posočje. Nasprotno takih vplivov ni opaziti preko meja občine v smeri ljubljanske šolske regije. To je eden izmed razlogov, ki navaja vključitev celotnega vplivnega območja Idrije v novogoriško šolsko regijo in daje za tako uvrstitev tehtnejšo utemeljitev kot pa stopnja intenzivnosti gravitacije v smeri Nove Gorice in Tolmina, ki je najbolj izrazita v zahodnih delih občine.

Vplivno območje ekonomske srednje šole v Ajdovščini je razmeroma šibko in sega v neznatni meri izven občine le še na Kras. S ponovno ustanovitvijo gimnazije je pričakovati izrazitejšje oblikovanje vplivnega območja tega šolskega središča. Sedaj se tu uveljavljajo vplivi Nove Gorice, Tolmina, Idrije in v manjši meri tudi Kopra in Postojne.

Osnovna značilnost novogoriške šolske regije se izraža med drugim predvsem v izredno močni usmeritvi regije v gimnazije in šole za vzgojo učiteljskega kadra. Te šole obiskuje 991 ali 39% vseh učencev, kar je največ med vsemi regijami v Sloveniji, za katere znaša povpreček 27%. Taka usmeritev gre predvsem na račun delne nerazvitosti tehniških in njim ustreznih strokovnih šol, ki jih je obiskovalo v preteklem šolskem letu le 459 ali 18% učencev regije. Ta odstotek je v Sloveniji, ki ima povpreček 28%, nižji le še v eni regiji. Zato pa je glede na relativni delež učencev, ki obiskujejo posamezne vrste šol, razvitost poklicnega šolstva prav blizu slovenskega povprečka.

Samo po sebi se postavlja vprašanje nadpovprečne razvitosti šol splošnega tipa in zaostajanje srednjega strokovnega šolstva. Primerjava usme-

ritve drugostopenjskega šolstva in zaposlitvene strukture aktivnega prebivalstva po šolskih regijah nam to do neke mere pojasnjuje. Pokazalo se je namreč, da je učencev gimnazij in šol za učiteljski kader največ v tistih šolskih regijah, v katerih je delež prebivalstva, zaposlenega v primarnih dejavnostih, to je v kmetijstvu in gozdarstvu, še vedno nadpovprečno visok, delež aktivnega prebivalstva sekundarnih dejavnosti, rudarstva, industrije, gradbeništva in proizvodne obrti pa pod slovenskim povprečkom. V tem oziru so novogoriški regiji podobne brežiško-krška, celjska, ptujska in novomeška šolska regija, ki tudi sicer kažejo v drugostopenjskem šolstvu marsikatero podobnost. V novogoriški šolski regiji je bilo ob popisu leta 1961 število prebivalstva, zaposlenega v agrarnih dejavnostih, še vedno večje od števila prebivalstva zaposlenega v neagrarnih gospodarskih panogah. Delež prvega od skupnega števila aktivnega prebivalstva je znašal 35,9%, delež drugega pa 35,5%. Vsekakor se je v zadnjih letih to razmerje spremenilo v korist prebivalstva neagrarnih gospodarskih panog zaradi razvoja vrste sekundarnih in terciarnih dejavnosti. Kot odsev tega procesa se polagoma menja struktura šolstva druge stopnje v smeri krepitve tehniških in njim ustreznih strokovnih šol. Taka odvisnost med ekonomsko-geografskimi značilnostmi regij in njihovo usmeritvijo v drugostopenjskem šolstvu je še bolj vidna pri poklicnih šolah, saj te po svoji specifični usmeritvi jasno kažejo pomen različnih gospodarskih dejavnosti po posameznih delih Slovenije.

Spričo navedenih ugotovitev o usmeritvi drugostopenjskega šolstva v novogoriški regiji se lahko vprašamo, ali je bila kljub nekaterim tehtnim razlogom dovolj utemeljena ustanovitev šole splošnega tipa, to je samostojne gimnazije v Ajdovščini. Razumljivo je bilo zavzemanje občanov ajdovske občine, da se ponovno ustanovi taka šola ter se s tem omogoči večjemu številu mladine tega predela obisk in lažji dostop do gimnazije, v katero je doslej hodila v oddaljene kraje. Treba pa je ob tem tudi opozoriti, da se

bo omenjeno nesorazmerje, ki se izraža v številu učencev šol splošnega tipa na eni in srednjih strokovnih šol na drugi strani, še bolj povečalo. Pričakovati pa je tudi povečanje odhajanja mladine v tehniške in njim ustrezne strokovne šole drugih regij, kar doslej resda ni bilo ravno močno. Vsekakor bo bodoči razvoj drugostopenjskega šolstva, gledano s širših, regionalnih aspektov, zahteval postopno zmanjševanje tega nesorazmerja z morebitnim odpiranjem novih tehniških in ustreznih strokovnih šol ter usmerjanjem mladine v te šole druge stopnje. Tako bi si gospodarstvo in družbene službe v novogoriški regiji zagotovile ustrezno število strokovnega kadra, ki ga bodo pri nadaljnjem razvoju prav gotovo potrebovale.

Te spremembe bodo šle v veliki meri prav na račun števila učencev gimnazij in šol za vzgojo učiteljskega kadra, saj če sklepamo po naravnem gibanju prebivalstva novogoriške šolske regije, je v naslednjih desetih letih pričakovati stalno manjši vpis otrok na šole druge stopnje. Do leta 1974 naj bi se po tem pokazatelju zmanjšal vpis za 21%, kar je največ v Sloveniji. Zato se bo struktura vpisanih učencev po glavnih smereh drugostopenjskih šol v odvisnosti od tega in seveda tudi od drugih faktorjev že v bližnji bodočnosti prav gotovo spremenila, s tem pa tudi tipi šolskih središč druge stopnje, vplivna območja in delno tudi šolska regija, ki je nikakor ne smemo pojmovati preveč statično in nespremenljivo.

Sedanje stanje šolstva druge stopnje na območju širše Goriške in Zgornjega Posočja dovolj jasno izloča samostojno šolsko regijo. Ob upoštevanju nekaterih drugih elementov regionalizacije lahko vnesejo bolj kompleksno izvedene raziskave glede omejitve regije določene korekture. Prav tako je dokončno oblikovanje regije odvisno od sodelovanja med prizadetimi občinami, ki so v celoti ali delno vključene v to regionalno enoto. Popolno shemo šolske rajonizacije bi bilo seveda mogoče dati, če bi v raziskavo pritegnili še druge kategorije šolstva, zlasti osnovno, kar bi še bolj prispevalo k še boljšemu poznavanju funkcij in centralnosti krajev ter problemov regionalizacije Slovenije.

Danko Radinja

Geografska problematika hidroenergetskega izkoriščanja Soške doline*

Geografska problematika projektiranega hidroenergetskega sistema na Soči je zajeta predvsem v dejstvu, da bo energetska izkoriščanja Soče pomenilo hkrati tudi močne in vsestranske spremembe v strukturi Soške doline. Čeprav bo ta preobrazba neprimerno bolj učinkovita kot pri elektrarnah, ki že stojijo na naših rekah, pa njenih

številnih posledic, do katerih bo nedvomno prišlo, doslej še niso sistematsko proučili, čeprav morejo tudi te odločilno vplivati celo na smotrnost energetskega sistema samega.

Pri tem gre predvsem za dva kompleksa pojavov. Prvi je obsežna zaježitev ob gornji Soči, ki bo bistveno spremenila sedanjo podobo in funkcijo Bovške kotline kot osrednje alpske pokrajine v Posočju. Drugi kompleks pojavov pa so spremembe po dolini navzdol in z njimi elektrarne,

* Referat na VII. zborovanju slovenskih geografov v Novi Gorici, maja 1966. leta.

ki bodo obratovale ob umetnem vodnem režimu Soče. Torej bistveno drugače kakor vse dosedanje hidroelektrarne v Sloveniji. Te namreč obratujejo ob domala nespremenjenem rečnem režimu in z razmeroma zelo skromno adaptacijo geografskega okolja, v katerega so vključene.

V Soški dolini so torej energetske izrabe Soče projektirali drugače, tako da bo ta bistveno spremenila strukturo vseh drugih hidroloških funkcij, ki jih Soča danes že ima, ali pa bi jih v bodoče ob intenzivnejšem družbenem razvoju pokrajine še razvila. S tem pa se bodo seveda spremenile tudi druge strukturne poteze Soške doline.

V bistvu gre tedaj za intenzivno in hkrati monokulturno izrabo rečne vode v Soški dolini. Prav ta monokulturnost pa vzbuja pomisleke, ki veljavajo preudarnost in tehtno presojanje načrtov v čim širši in vsestranski luči, ne le v luči posameznih gospodarskih panog, temveč tudi s širšega družbenega vidika in z vidika celotnega geografskega okolja soške pokrajine sploh. Ta regionalni, pokrajinski aspekt bi se moral uveljaviti kot osnovni metodološki princip pri proučevanju, projektiranju in vrednotenju antropogenih posegov, kakršne vsebuje tudi projektirani hidroenergetski sistem Soške doline.

* * *

Hydroenergetski pomen Soče je nedvomno zelo velik, kar nam dokazuje že dejstvo, da njen energetskega potencial (skupaj z Idrijco) po moči skoraj ustreza dravskemu (velja za slovenski del obeh voda). To nas zlasti preseneča, če obe reki primerjamo. Očitno je, da ima Soča glede na dolžino in velikost porečja nesorazmerno veliko vodne energije. Toda prezreti ne smemo, da ima Soča zelo velik strmec in je njeno alpsko porečje med najbolj namočenimi pokrajinami v Sloveniji in Jugoslaviji sploh. Alpsko Posočje dobiva v celoti, razen v dnu dolin, nad 3000 mm padavin na leto. Glavne gorske skupine, posebno Krnsko in Kaninsko pogorje, pa dobivajo znatno več, bržkone 3500 mm, najbolj namočeni deli pa po vsej verjetnosti celo okrog 4000 mm padavin na leto. To seveda ustvarja zelo veliko vodnatost Soče.

Soča je zaradi velikega strmca ter precejšnje vodnatosti, prav tako pa tudi po geoloških in reliefnih svojstvih doline, zelo ugodna za hidroenergetsko izkoriščanje. Edina večja ovira za intenzivno izkoriščanje Soče je njen zelo kolebajoči vodni pretok. Pri tem ne gre toliko za vodni režim — ta je razmeroma ugoden — temveč bolj za kratkotrajna a zelo izdatna in aperiodična kolebanja, ki se uveljavljajo v vseh letnih časih, tudi ob sezonsko nizkih vodah. Tedaj odteče po Soči v kratkem času zelo veliko vode. Vse to daje reki zelo močne hudourniške poteze. Zato je Soča za pretočne elektrarne kaj malo primerna, saj so te tudi premalo učinkovite. Sedanji dve elektrarni, doblarska in plavska, prav zaradi hudourniških potez, ki jih ima Soča, zelo slabo izkoriščata njeno vodno energijo. Doblarska elektrarna izrablja na primer po podatkih zadnjih let povprečno

komaj dve tretjini (65%) vodnega pretoka, plavska celo le 55%, medtem ko ostala voda odteka mimo turbin brez haska. Za ilustracijo naj navedemo, da je v pičlih štirih septembrskih dnevih leta 1965 ob tipično hudourniški visoki vodi neizkoriščeno odteklo mimo turbin okrog 300 milijonov m³ vode, kar je skoraj ena četrtnina celoletnega vodnega odtoka! Ta voda bi sicer zadoščala za približno 40 dni polnega obratovanja doblarske elektrarne.

Logični zaključek veleva, da bi bilo za smotrno in učinkovito izkoriščanje soške energije potrebno rečni režim Soče spremeniti. Predvsem bi bilo treba zadržati narasle sezonske in še posebno hudourniške vode ter okrepiti nizko vodo v zimskem oziroma poletnem času. To spoznanje narekuje, da se čim više ob reki uredi dovolj velik zaježitveni prostor, kamor se bodo stekale narasle vode in kjer jih bo mogoče tudi za dalj časa zadržati ter tako uravnovati vodni pretok. Predvidena zaježitve v Bovški kotlini je tolikšna, da bo to tudi omogočala, saj bo zajela približno dobro tretjino celoletnega vodnega odtoka Soče. Obseg projektirane akumulacije kaže, da pri tem ne gre za drobne korekture temveč za velikopotezne spremembe vodnega odtoka, ki naj ustvarijo na Soči docela nov, antropogen in to „elektroenergetski“ rečni režim.

Za ilustracijo naj navedemo, da bi z ustrezno spremembo vodnega režima že dosedanji 2 elektrarni pridobivali letno za okoli 40 milij. kwh več električne energije. To je približno celoletna proizvodnja marsikatere naše elektrarne, na primer HE Moste na Savi.

Očitno je tedaj, da je pogoj za smotrno in intenzivno izrabo vodne energije Soče sprememba vodnega režima.

Prostrana Bovška kotlina daje osnovne pogoje, zlasti geološke in reliefne, za obsežno zaježitev gornje Soče. V tem je torej ključ do učinkovite hidroenergetske izrabe Soške doline. Podčrtati je treba, da obsežna zaježitev gornje Soče nikakor ne bo služila le trnovski elektrarni, temveč bo bistveno koristila tudi vsem drugim soškim elektrarnam ob toku navzdol, sedanjim in bodočim.

Bovška akumulacija bo s trnovsko elektrarno vred le temeljni člen za učinkovit in premišljeno urejen sistem hidroenergetske izrabe celotne Soče. V tej luči je treba vrednotiti njen pomen in razmeroma velike investicije, ki so za to potrebne. Akumulacija ob gornji Soči dobi svoj smisel in svojo polno upravičenost prazaprav šele v sklopu celotnega soškega hidroenergetskega sistema.

Energetski načrti so nedvomno pridobili na pomenu, ker načrtovanje o izkoriščanju soške hidroenergije ne poteka le z vidika posameznih elektrarn in tudi ne z vidika posameznih rečnih odsekov oziroma posameznih delov Soške doline, temveč z vidika celotne Soče in z vidika posameznem sistemu urejenih elektrarn.

Nedvomno je zelo pozitivno, ako elektroenergetsko projektiranje Soče ne poteka parcialno, z vidika zdaj ene zdaj druge elektrarne. Kajti v tem

primeru bi se vse borile z enakimi, skupnimi težavami kot dosedanji dve; s težavami, ki izvirajo v prvi vrsti iz neugodnega rečnega režima.

Ko razpravljamo o bovški akumulaciji, se moramo torej zavedati, da gre pri tem dejansko za hidroenergetsko izrabo in preobrazbo celotne doline in ne le Bovške kotline.

Tega vidika pri dosedanjem javnem obravnavanju HE Trnovo, žal, nikakor niso jasno osvetlili. Zato tudi vrednotenje bovške akumulacije ni imelo ustreznih izhodišč. Problematika celotne Soške doline se je zato neupravičeno zožila na en sam člen hidroenergetskega sistema Soče in na en sam del njene doline. Zato je tudi vrednotenje akumulacije privedlo ne le do zoževanja in deformacije njenega pomena temveč tudi do absurdne alternativnosti.

Naj bodo vzroki za takšno obravnavanje soške hidroenergetske problematike kakršnikoli, dejstvo je, da še vedno prikazujejo hidroenergetski pomen bovške zajezitve enostransko in preozko, zgolj z vidika ene same elektrarne, ne pa v luči celotnega hidroenergetskega sistema Soče, še manj pa z vidika celotne hidrološke problematike Soške doline, da o kompleksnem regionalnem aspektu niti ne govorimo.

Obžalovati je, če je šlo za nestrokovne motive in če je bilo pri tem po sredi taktiziranje, računajoč na slabosti izoliranega projekta ali pa s tem, da bi načrti o hidroenergetski izrabi celotne Soške doline naleteli na prevelik odpor, ker bi izzveneli preveč enostransko. Zato naj bi hidroenergetska izraba potekala postopno ter zajemala en del doline za drugim.

Zato je toliko bolj potrebno razširiti in poglobiti poglede, ki jih vsebuje hidroenergetska problematika Soške doline, ter jo osvetliti v regionalnogeografski luči. In to ne le z vidika Bovške kotline oziroma Gornjega Posočja, temveč v luči Soške doline kot celote.

Medtem ko dajeta sedanji dve soški elektrarni letno 250 milijonov kwh, bi dajal hidroenergetski sistem Soče, ko bi bil zgrajen, petkrat več energije, to je približno 1300 milij. kwh (glej karto). Poleg HE Trnovo (z močjo 140 MW in letno proizvodnjo 470 milijonov kwh) nameravajo zgraditi še dve pretočni: HE Kamno v Tolminski kotlini (22.6 Mw in 117 kwh) in HE Solkan v soteski med Sabotinom in Skalnico (21 MW in 125 milij. kwh). Razen tega je v načrtu še akumulacijska HE Avče z zajezeno Idrijco (84 MW in 324 milij. kwh) ter dve manjši elektrarni, ena na Koritnici, druga na Reki. Skupno bo teh šest oziroma osem elektrarn dajalo približno toliko električne energije, kot jo dajejo danes dravske elektrarne, oziroma bo to 40% vse sedanje električne energije v Sloveniji. Če pa bovške akumulacije ne bodo zgradili, bodo preostale štiri elektrarne na Soči, dve zgrajeni in dve projektirani, dajale pri sedanjem rečnem režimu letno okoli 70 milij. kwh električne energije manj. To je približno letoletna proizvodnja srednje velike elektrarne, na primer HE Medvode na Savi. Razen tega bo ta energija tudi manj za-

nesljiva, ker bo neposredno odvisna od prirodnega vodnega kolebanja.

Od skupne proizvodnje električne energije v Sloveniji odpade na dravske elektrarne približno 75% vse hidroenergije, na Sočo okoli 15% in na Savo 10%. Pri tem pa je Drava v glavnem že izkoriščena, medtem ko je na Soči možno povečati proizvodnjo energije za štiri do petkrat.

Sedanji dve soški elektrarni izrabljata komaj 70 m rečnega padca (manj kot 10%), medtem ko se Soča do Gorice spusti za skupno 845 m. Trnovska elektrarna pa bo izkoristila nekaj več ko 200 metrov višinske razlike.

Toda pomen Soče ni le v tem, da zmore dajati veliko električne energije, temveč tudi v tem, da bo z zajezeno Idrijco in Sočo ter spremenjenim rečnim režimom obeh voda pridobivanje električne energije bolj zanesljivo in funkcionalno. To pa je spričo nezanesljivega „vremenskega“ pridobivanja električne energije v našem „pretočnem“ energetskem sistemu Slovenije velikega pomena.

Soški energetski sistem zajema celotno Soško dolino razen Trente. Sočo in njeno dolino bodo preuredili v vrsto stopenj, ki si bodo sledile druga za drugo. V vsaki od teh stopenj bodo zajezili vodo, med njimi pa bodo vodni tok iz naravne struge preusmerili ter ga speljali do posameznih elektrarn pod zemljo oziroma po ceveh. Tako se bo po dolini navzdol menjavala zajezena voda z vmesnimi domala suhimi dolinskimi odseki.

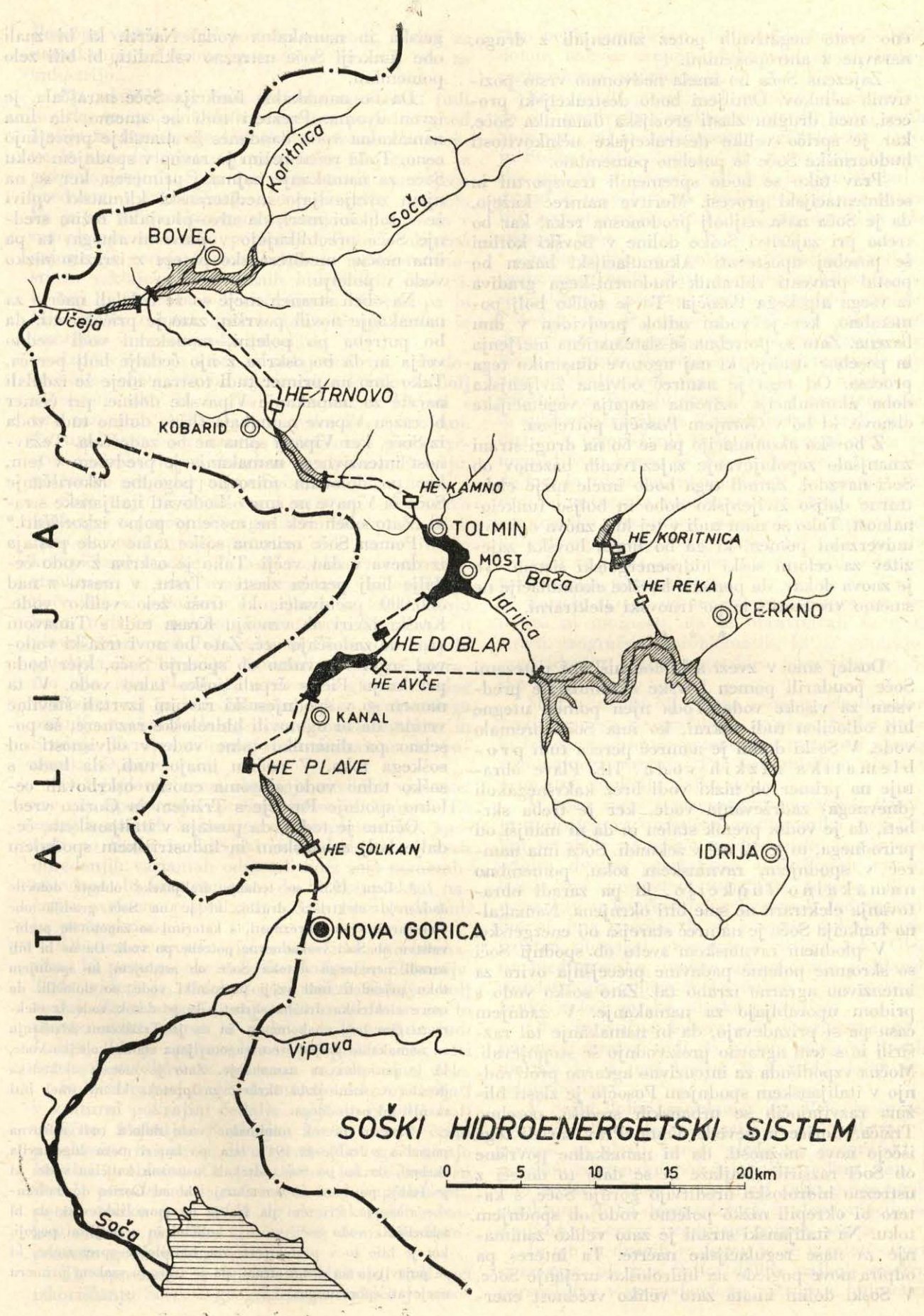
Od izvira do državne meje pri Solkanu je Soča dolga 93 km. Od tega bo ostala le ena petina (19 km ali 20.4%) soškega toka nespremenjena, medtem ko nameravajo 74 km ali 80% Soče v celoti predrugačiti. Sočo bodo zajezili v skupni dolžini 38 km, to je 40.9% njenega toka, medtem ko bodo v preostalem delu soški tok preusmerili, tako da bo v dolžini 36 km (38.7%) korito Soče skoraj prazno.

Spremembe, ki se s tem obetajo, so tolikšne, da bodo iz Soške doline ustvarile naše najbolj izrazito in najbolj specializirano hidroenergetsko oziroma elektroenergetsko pokrajino. Pri tem gre za dve zelo markantni potezi, ki ju hidroenergetski sistem prinaša v Soško dolino. Prva je v intenzivnosti samega izkoriščanja Soče, druga pa v specializiranosti tega izkoriščanja.

Z uresničenim hidroenergetskim sistemom se bo morala celotna gospodarska struktura Soške doline prilagoditi hidroenergetski funkciji, ki bo nedvomno postala dominantna.

Predvideno izrabljanje Soče je z energetskega vidika nedvomno smotno. Zlasti če sodimo po tem, da se bo tesno naslanjalo in smiselno izrabljalo vrsto potez, ki jih Soča in njena dolina imata, medtem ko bodo druge, za hidroenergetsko izrabo manj ugodne poteze, skušali korigirati. Tu pa je jedro problematike.

Soča je živa, celo preveč dinamična reka, saj je v marsičem prav hudourniška. Zato bi bila korektura njenega vodnega režima splošno koristna. Toda te spremembe ne bi smele biti take, da bi

SOŠKI HIDROENERGETSKI SISTEM

0 5 10 15 20km

eno vrsto negativnih potez zamenjali z drugo, naravne z antropogenimi.

Zajezena Soča bo imela nedvomno vrsto pozitivnih učinkov. Omiljeni bodo destruktivni procesi, med drugim zlasti erozijska dinamika Soče, kar je spričo velike destruktivne učinkovitosti hudourniške Soče še posebno pomembno.

Prav tako se bodo spremenili transportni in sedimentacijski procesi. Meritve namreč kažejo, da je Soča naša najbolj prodonosna reka, kar bo treba pri zaježitvi Soške doline v Bovški kotlini še posebej upoštevati. Akumulacijski bazen bo postal pravcati zbirnik hudourniškega gradiva iz vsega alpskega Posočja. To je toliko bolj pomembno, ker je vodni odtok predviden v dnu bazena. Zato so potrebna še sistematična merjenja in posebne študije, ki naj ugotovijo dinamiko tega procesa. Od tega je namreč odvisna življenjska doba akumulacije oziroma stopnja vegetacijske obnove, ki bo v Gornjem Posočju potrebna.

Z bovško akumulacijo pa se bo na drugi strani zmanjšalo zapolnjevanje zaježitvenih bazenov ob Soči navzdol. Zaradi tega bodo imele nižje elektrarne daljšo življenjsko dobo in boljšo funkcionalnost. Tako se nam tudi v tej luči znova odkriva univerzalni pomen, ki ga bo imela bovška zaježitev za celotni soški hidroenergetski sistem. To je znova dokaz, da pomena bovške akumulacije ne smemo vrednotiti le po trnovski elektrarni.

* * *

Doslej smo v zvezi s hudourniški potezami Soče poudarili pomen bovške akumulacije predvsem za visoke vode. Toda njen pomen utegne biti odločilen tudi takrat, ko ima Soča premalo vode. V Soški dolini je namreč pereča tudi problematika nizkih voda. HE Plave obratuje na primer ob nizki vodi brez kakršnegakoli (dnevne) zadrževanja vode, ker je treba skrbeti, da je vodni pretok stalen in da ni manjši od prirodnega, to je 12 m^3 v sekundi. Soča ima namreč v spodnjem, ravninskem toku, pomembno namakalno funkcijo, ki pa zaradi obratovanja elektrarn ne sme biti okrnjena. Namakalna funkcija Soče je namreč starejša od energetske.

V plodnem ravninskem svetu ob spodnji Soči so skromne poletne padavine precejšnja ovira za intenzivno agrarno izrabo tal. Zato soško vodo s pridom uporabljajo za namakanje. V zadnjem času pa si prizadevajo, da bi namakanje tal razširili in s tem agrarno proizvodnjo še stopnjevali. Močna vzpodbuda za intenzivno agrarno proizvodnjo v italijanskem spodnjem Posočju je zlasti bližina razvijajočih se urbanskih središč, posebno Tržiča, Gorice in seveda Trsta. Prav zaradi tega iščejo nove možnosti, da bi namakalne površine ob Soči razširili. Najlažje bi se dalo to doseči z ustrezno hidrološko ureditvijo gornje Soče, s katero bi okrepili nizko poletno vodo ob spodnjem toku. Na italijanski strani je zato veliko zanimanje za naše regulacijske načrte. Ta interes pa odpira nove poglede na hidrološko urejanje Soče. V Soški dolini imata zato veliko vrednost ener-

getska in namakalna voda. Načrti, ki bi znali obe funkciji Soče ustrezno vskladiti, bi bili zelo pomembni.

Da bo namakalna funkcija Soče naraščala, je izven dvoma. Prezreti tudi ne smemo, da ima namakalna voda dandanes že marsikje precejšnjo ceno. Toda rečni režim je ravno v spodnjem toku Soče za namakanje najmanj primeren, ker se na njem uveljavljajo mediteranski klimatski vplivi že v tolikšni meri, da nivo-pluvialni režim srednje Soče preoblikujejo v pluvionivalnega; ta pa ima močne mediteranske poteze z izrazito nizko vodo v poletju.

Na obeh straneh meje so že izdelali načrte za namakanje novih površin, zato je pričakovati, da bo potreba po poletni, namakalni vodi vedno večja in da bo oskrba z njo čedalje bolj pereča. Tako smo na primer tudi tostran meje že izdelali načrte za namakanje Vipavske doline, pri čemer bi razen Vipave namakala blišna dolina tudi voda iz Soče, ker Vipava sama ne bo zadoščala. Težavnost intenzivnega namakanja je predvsem v tem, ker po določenih mirovne pogodbe izkoriščanje Soče in Vipave ne sme oškodovati italijanske strani. Zato obeh rek ne moremo polno izkoriščati.*

Pomen Soče oziroma soške talne vode postaja iz dneva v dan večji. Tako je oskrba z vodo čedalje bolj pereča zlasti v Trstu, v mestu v nad 300.000 prebivalci, ki troši zelo veliko vode. Kraški izviri ob vznožju Krasa tudi s Timavom vred ne zadoščajo več. Zato bo novi tržaški vodovod segel v ravnino ob spodnjo Sočo, kjer bodo pri kraju Pieris črpali soško talno vodo. V ta namen so v spodnjesoški ravnini izvrtali številne vrtine, da bi ugotovili hidrološke razmere, še posebno pa dinamiko talne vode v odvisnosti od soškega toka. V načrtu imajo tudi, da bodo s soško talno vodo sčasoma enotno oskrbovali celotno spodnje Posočje s Tržičem in Gorico vred.

Očitno je tedaj, da postaja v italijanskem, čedalje bolj urbanskem in industrijskem spodnjem

* Leta 1939 so tedanje italijanske oblasti določile Jadranski elektriški družbi, ki je na Soči gradila obe elektrarni, vrsto obveznosti, s katerimi so zagotovile prebivalstvu ob Soči vsakodnevne potrebe po vodi. Da ne bi bili zaradi nerednega dotoka Soče ob srednjem in spodnjem toku prizadeti tudi večji potrošniki vode, so določili, da mora elektriška družba skrbeti, da je dotok vode iz elektrarn čim bolj enakomeren, in da je Tržiškemu združenju za namakalno poljedelstvo zagotovljena stalna količina vode, ki je potrebna za namakanje. Zato je morala elektriška družba v sušni dobi skrbeti za pretok, ki ni smel biti manjši od prirodnega.

Obvezni pretok minimalne vode določa tudi mirovna pogodba s Italijo iz 1947. leta, po kateri mora Jugoslavija skrbeti, da bo po Soči otekala ustrezna količina vode, ki je Italiji potrebna za namakanje tal od Gorice do Jadranskega morja. Pri tem pa Italija ne more zahtevati, da bi izkoriščala vodo Soče v večji količini in z boljšimi pogoji, kot je bilo to v preteklosti. Vse hidrološke spremembe, ki se pojavljajo na drugi strani, pa je treba v vsakem primeru urejevati sporazumno.

Posočju vedno večja potreba po vodi, bodisi za namakanje in široko potrošnjo, še bolj pa za industrijo.

Pri izkoriščanju Soče je treba upoštevati tudi to, da so po določbah mirovne pogodbe med Italijo in Jugoslavijo hidrološke spremembe možne le z medsebojnim sporazumom. Ob tem pa je gospodarjenje s Sočo na naši strani usmerjeno predvsem v izkoriščanje njene energije, medtem ko je na italijanski strani usmerjeno predvsem v namakanje in široko potrošnjo. Toda z obsežno zajezitvijo gornje Soče se odpirajo široke možnosti za vsklajevanje različnih hidroloških funkcij, ki naj bi jih Soča v bodoče imela. Seveda pa bi bilo treba celotni sistem izkoriščanja Soče še temeljito in vsestransko proučiti.

Izraba Soče je torej že sedaj različna, v bodoče pa se obeta, da bo njeno izkoriščanje še bolj mnogostransko in še bolj intenzivno. Hkrati s tem razvojem pa nastajajo številni novi problemi. Če upoštevamo še razvoj turističnega gospodarstva v Soški dolini, posebno v alpskem Posočju, potem bo gospodarjenje s Sočo zelo zahtevno.

Soča naj bi imela torej zelo mnogostransko funkcijo s precej divergentnimi komponentami. Zato so toliko bolj potrebne zelo temeljite in kompleksne študije, ki bodo izoblikovale ustrezno strukturo v tem mnogostranskem izkoriščanju Soče. Ko se odločamo o urejanju in izkoriščanju Soče, tudi ne smemo povsem zavreči načrtov o plovni zvezi med Jadranom in Donavo, ki naj bi potekala čez Slovenijo. Zavedati se namreč moramo, da ima Slovenija v tem pogledu izredne možnosti, saj je hidrotehnično edino prek našega ozemlja možna vodna pot med Sredozemljem in Srednjo Evropo oziroma med Jadranom in panskono Donavo.

O tej plovni zvezi obstajajo različne variante, vse pa upoštevajo spodnjo Sočo in Vipavo. Po zadnjih načrtih računajo, da bi plovno pot speljali po Soški in Idrijski dolini. Ker so v vseh dosedanjih variantah odmerili Soči zelo pomembno vlogo, bi bilo umestno, da bi kompleksni načrti o vodnem gospodarstvu Soše upoštevali tudi to perspektivo.

Ob tem se seveda odpira zelo široka problematika, ki presega okvir Soške doline in Slovenije. Toda videti je, da bodo ti načrti čedalje bolj realni. Za ilustracijo naj omenimo, da se za to plovno zvezo znova in čedalje bolj zanima tudi Italija, ki je pripravljena prispevati celo tri četrtine stroškov za ustrezna raziskovalna dela.

Splošni razvoj terja, da morajo reke opravljati v kulturni pokrajini čedalje večje in čedalje bolj različne funkcije. Funkcije, ki so zanje čisto preobsežne in preveč divergentne. Iz tega izvirajo številni problemi. Če pri takem izkoriščanju ni dovolj preudarnosti, načrtnosti in kompleksnosti, potem toliko prej pride do destruktivskih učinkov tako za prirodne kot tudi za družbene komponente geografskega okolja.

Ta vprašanja se v celoti odpirajo tudi pri izkoriščanju Soče. Z geografskega stališča je smo-

trno ne le kompleksno hidrološko urejanje Soške doline, temveč urejanje doline na osnovi širokega regionalnega načrtovanja.

Brez takih proučevanj nikakor ni zanesljivo, da bi predvideni elektroenergetski rečni režim Soče ustrezal kompleksnemu regionalnemu razvoju Soške doline. Zato bi bilo treba hidroenergetske načrte še naprej razvijati in jim dodati še druge in tako bolj na široko proučiti ter utemeljiti najustreznejšo strukturo gospodarskega izkoriščanja Soče.

Soška dolina je s celotnim Posočjem vred zelo svojstvena regija. Zato je treba upoštevati vrsto specifičnosti, posebno pestro notranjo strukturo Posočja, ki ne dopušča pretirane enostranske usmerjenosti svojega gospodarskega razvoja. Različna struktura Posočja še posebej narekuje izrazito polikulturnost tega razvoja. V alpskem in subalpskem Posočju drugače kot v mediteranskem in submediteranskem. Z vsem tem bo treba vskladiti tudi izkoriščanje Soče. Pri tem je velika pomanjkljivost ravno to, da za Posočje in za Soško dolino še nimamo regionalnega programa. Zato tudi ni ustreznih elementov za dovolj tehtno in vsestransko presojanje načrtov o nameravanim hidroenergetskim izkoriščanju Soče. Ni pa moč dvomiti že sedaj, da je metodologija dosedanjega načrtovanja pomanjkljiva.

Zaradi skopo odmerjenega prostora na tem mestu ni možnosti, da bi obravnavali še druge strani geografskih problematik, ki se odpirajo s predvidenim hidroenergetskim preurejanjem Soške doline.

Med njimi bi bilo treba omeniti zlasti valorizacijo samega geografskega položaja Soške doline in iz tega izvirajoče potencialne možnosti njenega regionalnega razvoja. Pri tem mislimo zlasti na prometno funkcijo Soške doline.

V tesni zvezi s prometnimi vprašanji Posočja je tudi njegova turistična problematika. Soški dolini se glede na njeno mediteransko usmerjenost odpira dvojna perspektiva turističnega razvoja. Glede na prometno-turistične tokove, ki so usmerjeni iz kontinentalne Evrope k Jadranskemu morju, ima pogoje, da se v njeno dolino usmeri izdaten in nagel prometno-turistični tok. Glede na mediteransko, močno urbanizirano italijansko sosedstvo pa odpira Soška dolina svojo turistično funkcijo kot gorska, alpska pokrajina.

Oba turistična tokova sta divergentna ne le po smeri temveč tudi po svojem značaju. Problematika, ki iz tega izvira, je v Soški dolini še v celoti odprta.

V Soški dolini, posebno v Zg. Posočju se zelo živo pojavljata deagrarizacija in depopulacija. Ti procesi so zlasti pereči glede na geografski in posebno nacionalni položaj Soške doline. Zato bi bilo treba v Posočju razvijati tako gospodarsko strukturo, ki bo deagrarizacijo in depopulacijo ter z njima povezane negativne pojave, zavrla.

Iz teh in drugih razlogov je še v celoti odprto vprašanje, ali ima Soška dolina najbolj smotno perspektivo v gospodarskem razvoju s hidroener-

getska osnovo ali pa naj bo ta osnova drugačna in bolj raznovrstna. Toda zaradi teh vprašanj, ki se glede enostranskega razvoja Soške doline pojavljajo, nikakor ni smotno, da proučevanja zastanejo. Nasprotno, prav ti pomisleki bi morali biti spodbuda za razvijanje in izpopolnjevanje sedanjih načrtov. Zlasti še, ker je Soška dolina potencialno zelo bogata pokrajina.

Ob moralni in materialni spodbudi širšega značaja, bi bilo treba omogočiti, da z resnim in sistematičnim proučevalnim delom Posočje dobi utemeljeno perspektivo lastnega razvoja, konkretizirano v dokumentiranih smernicah regionalnega načrta. To terjajo zelo utemeljeni motivi, med drugim tudi skrb za skladen razvoj Slovenije kot celote.

VIRI

1. A. Melik: Vitranc, Zelenci in Bovško, Geogr. zb. VI., Ljubljana 1961.

2. D. Furlan: Klima Posočja, HMZ, Ljubljana 1959 (cikl.).
3. A. Batič — M. Mladovan: Pomen HE Trnovo za verigo elektrarn na Soči, Nova Gorica 1965 (cikl.).
4. Hidroelektrarna Trnovo. Osnovni podatki o projektu. Soške elektrarne, Nova Gorica. Ljubljana 1964.
5. Zapisnik javnega simpozija o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje hidroelektrarne Trnovo. Rep. sekr. za urbanizem, Ljubljana 1965 (cikl.).
6. Elektrogospodarska skupnost Slovenije. Letno poročilo za leto 1964. Ljubljana 1965.
7. S. Ilešič: Rečni režimi v Jugoslaviji. Geografski vestnik, XIX, Ljubljana 1947.
8. J. Brus: Vodnogospodarske osnove Vipavske doline. Zavod za vodno gospodarstvo LRS, Ljubljana 1963 (tipk.).
9. C. D'Ambrosi — B. Doro: Ricerche chimiche, chimico fisiche e geologiche sulle falde artesiane della Bassa Friuliana nello studio del nuovo acquedotto di Trieste. Boll. Soc. Adr. Sc. Nat. XLVII, Trieste 1953—54.

Peter Habič

Hidrografski problemi Visokega Krasa med Idrijco in Vipavo

Hidrografske raziskave krasa so tesno povezane z gospodarskimi potrebami, obenem pa znatno prispevajo k poznavanju nastanka in razvoja krasa. Na slovenskem krasu so najboljše preučene hidrografske razmere notranjskih kraških polj. V ostalem krasu, razen na Primorskem, kjer je posebno pereče vprašanje oskrbe naselij s pitno vodo, hidrografske značilnosti še niso tako podrobno raziskane. Medtem ko so se kmečka naselja na krasu že od nekdaj preskrbovala z vodo iz kapnic in vodnjakov, živino pa so napajali v kalih in lokvah, so imela večja naselja in zlasti mesta posebne težave v oskrbovanju s pitno vodo. Te težave so se najprej pokazale pri oskrbi Trsta, ki tudi sedaj še ni povsem urejena. Podobno velja tudi za Gorico, ki se je sprva oskrbovala iz vodnjakov, izkopanih v prodni nasipini Soče. Teh vodnjakov je na Soški ravnini obilo in je še precej naselij vezanih nanje, vendar potrebe po vodi vedno bolj preraščajo njihove zmogljivosti. Težave s pitno vodo imajo tudi naša obalna mesta v Koprskem zalivu, prav tako pa tudi večji turistični kraji na Krasu in je med njimi morda Postojna v najtežavnejšem položaju. Vsi ti kraji se namreč že oskrbujejo iz velikih vodovodov, ki jih napajajo stalnejši kraški izviri ob vznožju Visokega krasa. Zaradi dotrajane vodovodne mreže in velikih izgub sedanja zajetja ne morejo kriti vedno bolj naraščajočih potreb. Poleg rekonstrukcije starih je v načrtu tudi gradnja novega velikega vodovoda za Primorsko z zajetjem izvirov Unice v Malnih na Planinskem polju.

Za oskrbo naselij v Vipavski dolini, Goriški ravnini in na Tržaško-Komenskem Krasu je naj-

pomembnejši naravni zbiralnik, visoki kraški svet med Idrijco in Vipavo, ki prestreza velike množine padavin, od 2500 do 3000 mm povprečno na leto (Furlan 1961). S skoraj 500 km² kraškega površja odtekajo vode pod zemljo v velike kraške izvire v Vipavski dolini, ob Soči in Idrijci.

Visoki kras med Idrijco in Vipavo je razmeroma izrazita reliefna enota predvsem zaradi homogene apniško dolomitne zgradbe sredi med flišno Vipavsko dolino in v glavnem nepropustnim svetom Idrijsko-Cerkljanskega hribovja. Na obeh straneh doline globoko zarežane v nepropustne plasti, tako da znaša višinska razlika med dnom teh dolin in najvišjimi vrhovi kraških planot do 1300 m. Takšna reliefna razlika je po dosedanjih geomorfoloških raziskavah predvsem rezultat diferencirane erozije nepropustnih plasti in zakrsevanja karbonatnih kamenin. Koliko je k omenjeni višinski razliki prispevala mlada tektonika, za sedaj še ni mogoče zatrdno ugotoviti. Kossmat (1916) in Winkler (1922, 1957) sta pripisovala tektonskim procesom tudi v mladem razvoju Krasa znaten pomen. Winkler je z mlado tektoniko razlagal reliefno vzbočenost Čepovanske suhe doline. Novejše geomorfološke raziskave so pokazale, da je bil osrednji del doline po pretočitvi najmanj preoblikovan, medtem ko so spodnji in zgornji del poglobile lokalne vode iz sosednjih kraških planot.

Pri zasnovi reliefa Visokega krasa med Idrijco in Vipavo so imeli pomembno vlogo površinski tokovi s sosednjega nepropustnega sveta, ki so odtekali s predgorja Julijskih Alp proti Jadranski morski kotlini. V zahodnem delu so izoblikovali

obsežno planotasto površje in Čepovansko suho dolino. V vzhodnem delu pa so vode s fliša sprva odtekale še proti Črnemu morju in tako zasnovale sedanje suhe doline, med katerimi je najbolj izrazita Globočica med Nanosom in Hrušico. Po njej so se odtekale vode še iz precejšnjega dela sedanje Vipavske doline proti Pivški kotlini in Postojnskim vratom. Znano je, da so jadranski pritoki pretečeli precejšen del črnomoškega porečja sedanjega Visokega krasa med Idrijo in Vipavo. Najočitnejši sledovi te pretečitve so ohranjeni v kolenosto zavrtih tokovih Idrijce, Belce in Kanomlje. Po Kossmatu (1916) in Meliku (1928) so se te vode prvotno odtekale po Hotenskem podolju proti površinski Ljubljani. Pospešeno poglobljanje jadranskih pritokov pa je pritegnilo tudi precej kraških voda, da odtekajo sedaj v nasprotno smer, kot bi sodili po reliefnih značilnostih kraškega površja.

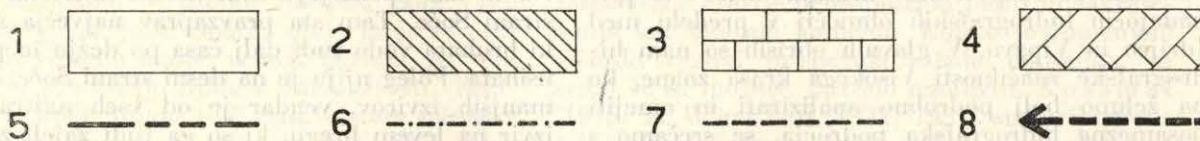
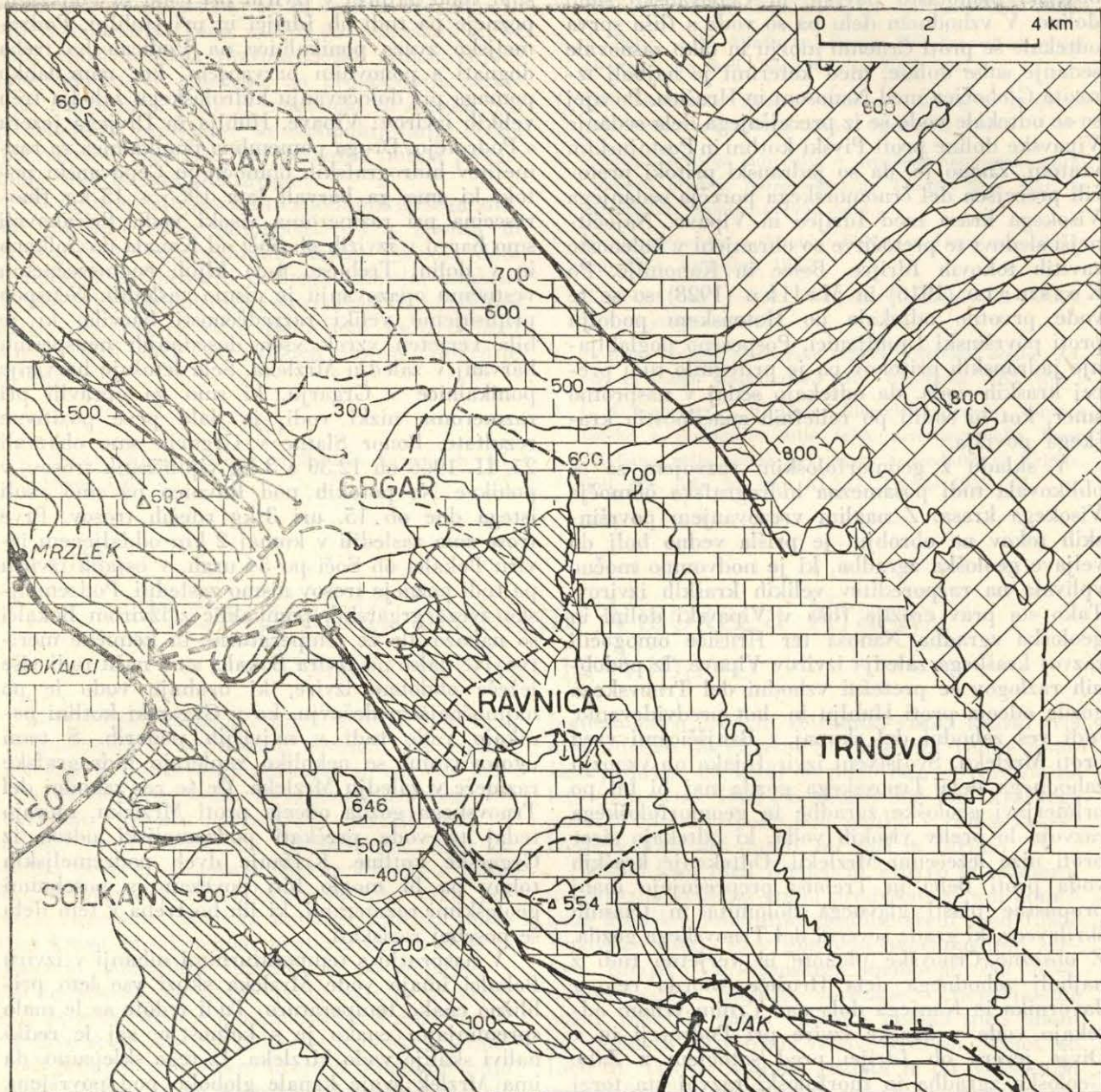
V skladu z geomorfološkim razvojem so se oblikovala tudi posamezna hidrografska območja Visokega krasa. Z naglim vrezovanjem površinskih tokov na obrobju, je prišla vedno bolj do veljave geološka zgradba, ki je nedvomno močno vplivala na razporeditev velikih kraških izvirov. Tako sta prav erozija fliša v Vipavski dolini in geološka zgradba Nanosa ter Hrušice omogočili razvoj kraškega zaledja izvirov Vipave. Iz podobnih razlogov se pretežni vzhodni del Trnovskega gozda odceja proti Hublju in, kot predvidevamo, tudi ves zahodni del skupaj z Banjščicami vred proti Mrzleku. Svojestveni izvir Lijaka ob vznožju zahodnega dela Trnovskega gozda naj bi bil po primerjavi geološke zgradbe in geomorfološkega razvoja le preliv visokih voda, ki odtekajo sicer proti nižje ležečemu Mrzleku. Odtekanje kraških voda proti Belci in Trebuši preprečujejo manj propustne plasti glavnega dolomita in triasnih skrilavcev, ki grade severni del Trnovskega gozda. Z obsežne Črnovške planote in verjetno tudi z najbolj zahodnega dela Hrušice, morda celo z Javornika in Kanjega dola nad Črnim vrhom odtekajo vode v kraške izvire pri Podroteji in v Divje jezero ob Idriji pred sotočjem z Zalo. Geološka zgradba in morfološki razvoj sta torej odločilna za razporeditev kraških izvirov in pripadajočih hidrografskih območij v predelu med Idrijo in Vipavo. V glavnih obrisih so nam hidrografske značilnosti Visokega krasa znane, ko pa želimo bolj podrobno analizirati in omejiti posamezna hidrografska področja, se srečamo s precejšnjimi težavami. Na kraškem površju je le malo primernih ponikalnic, s katerimi bi si pri določevanju razvodij lahko pomagali. Povsem brez tekočih površinskih voda sta Nanos in Hrušica, pa tudi na vsem Trnovskem gozdu ni potoka, ki bi ga lahko z barvanjem sledili po podzemlju do izvirov.

Na geološki meji med Trnovskim gozdom in Hrušico ponika na Vodcah pod Javornikom manjši potoček, ki zbira vodo s flišnega pasu ob vzhodnem robu trnovskega nariva. Barvanje, ki smo ga opravili leta 1963, ni uspelo. Pričakovali

smo vodo najprej v izviri pri Colu in Podkrajju, pozneje pa tudi ob Idriji in pri Hublju. Podzemeljsko zvezo ponikalnice na Vodcah bo treba dognati s ponovnim barvanjem, ker nam lahko pomaga pri določevanju hidrološkega zaledja treh velikih izvirov: Vipave, Hublja in Divjega jezera s Podrotejo. Druga pomembna ponikalnica za razmejitev hidrografskih območij je Čepovanski potok, ki smo ga barvali leta 1965 s 15 kg fluoresceina pri razmeroma visoki vodi. Pričakovali smo barvo v izviri ob Soči od Kanala do Solkana in v dolini Trebuše, toda kljub enomesečnemu vestnemu opazovanju je nismo zasledili. Neuspeh pripisujemo veliki razredčenosti barvila, ki je bila verjeten vzrok vseh dosedanjih neuspešnih barvanj v zaledju Mrzleka. Šele letošnje barvanje ponikalnice v Grgarju, ki smo ga opravili pri razmeroma nizki vodi, je dalo prve pozitivne rezultate. Ponor Slatne v Grgarju smo obarvali 25. II. 1966 ob 12.30 s 3 kg vijoličastih trosov, v ponikve Na potokih pod Ravnico pa smo vsuli istega dne ob 15. uri 3 kg rdečih trosov. Prve trose smo zasledili v komaj 2 km oddaljenem izviru Bokalci ob Soči po 54 urah, v ostalih izviri pa tudi pozneje trosov nismo zasledili. Podzemeljsko zvezo grgarskih ponikalnic z izvirov Bokalci so nakazovale že temperaturne in kemične meritve. Ne daleč od izvira Bokalci smo našli tudi više ležeče obdobje izvire, ki bruhajo vodo le po najmočnejšem deževju, ko v Grgarski kotlini ponikajo vode tudi v najvišjih ponorih. S temi ugotovitvami se nekoliko zapletajo hidrografske razmere v zaledju Mrzleka. Če se res zahodni del Trnovskega gozda odceja proti Mrzleku, morajo tedaj te vode prečkati podzemeljski odtok iz Grgarske kotline. Križanje dveh podzemeljskih tokov pa bi moglo biti povezano s posebnimi geološkimi razmerami, ki jih bo treba v tem delu še posebej raziskati.

V nasprotju s temperaturnimi nihanjem v izviri Bokalci imajo vode Mrzleka skozi vse leto približno enako temperaturo. Tudi trdote se le malo spreminjajo; enako je s kalnostjo, saj le redki nalivi skalijo vodo Mrzleka. Iz tega sklepamo, da ima Mrzlek svoje kanale globoko pod površjem. Na to nas opozarjajo tudi močni izviri na desni strani Soče. Tam sta pravzaprav največja izvira, ki bruhata vodo tudi dalj časa po dežju in počasi usihata. Poleg njiju je na desni strani Soče še več manjših izvirov, vendar je od vseh najtrajnejši izvir na levem bregu, ki so ga tudi zajeli za gorški vodovod. Množine kraške vode, ki se pri Mrzleku izliva v Sočo, ni mogoče izmeriti. Visoke vode so ocenjene na 30 m³/s, nizke pa nekaj nad 300 l/s. S predvideno gradnjo solkanske akumulacije bodo izviri Mrzleka potopljeni, zato je zelo pomembno, kako se bodo v novih razmerah izlivala kraške vode v Sočo in ali jih bo še mogoče izkoriščati za vodno oskrbo.

Drugi svojevrstni kraški izvir ob vznožju zahodnega dela Trnovskega gozda je Lijak pri Ajševici. Izrazita reliefna oblika v strmi apniški steni, po kateri ima izvirek najbrž tudi svoje ime,

HIDROGEOLOŠKA SKICA OKOLICE GRGARJA

1. Pretežno propustne kvartarne naplavine	4. Dobro propustni jurski apnenci	7. Omejitev zaprtih kraških globeli
2. Nepropustne plasti eocenskega fliša	5. Prelomi	8. Z barvanjem dokazana
3. Dobro propustni kredni apnenci	6. Razvodje v flišu	podzemeljska zveza

in široka regulirana struga v aluvialni ravnici sta najbolj viden dokaz izdatnega odtoka kraških voda. Lijak ima en sam izvir in svojevrsten režim. Aktiven je le krajši čas po močnem deževju, ko daje lahko tudi do 40 m³/s, že nekaj dni po dežju pa izvir čisto presahne. Globoka zajeda v

flišu ob stiku z apnencem je nedvomno nastala s trajnejšim prelivanjem kraških voda na površje. Sprememba v režimu je po sodbi Radinje (1965) nastala s hitrejšim poglobljanjem doline Soče, kar naj bi potegnilo kraške vode Lijaka k Mrzleku. Tudi po Jenku (1959) naj bi bil Lijak

sedaj le visokovodni preliv podzemeljskega toka, ki je z zahodnega dela Trnovskega gozda usmerjen proti Mrzleku. Presenečajo pa razmeroma visoke temperature Lijaka v primerjavi z Mrzlekom, znatne pa so tudi razlike v trdoti. Hidrografski vozeli med Mrzlekom in Lijakom bi se temeljito preiskati, še posebno, ker bi s popitvijo Mrzleka postale zelo dragocene nizke vode Lijaka za oskrbo Goriške z vodo.

Nekateri kraški izviri so ob vznožju Visokega krasa (Lijak, Vipava) napravili globoko zarezo v flišnem jezu, drugi pa izvirajo v dnu rečnih dolin (Mrzlek, Bokalci, Divje jezero, Podroteja), le Hubelj je zaostal razmeroma visoko nad dolino Vipave in si zarezal v fliš plitvo zajedo. Izmed vseh velikih kraških izvirov leži najvišje, razlikuje pa se tudi po izdatnem nihanju vodnih gladin. Visoke vode pritekajo iz strme skalne stene skoraj 40 m nad najnižjim izvirom ob suši, ki je v nadmorski višini okrog 219 m. Že zaradi te višine je bil Hubelj primeren za zajetje, poleg tega pa so tudi ostale njegove hidrografske značilnosti ugodne za oskrbo z vodo. Znatno vodno energijo so nekdanje izkoriščale fužine, med obema vojnama pa so poleg zajetja za vodovod zgradili tudi manjšo hidroelektrarno. Hubelj je tudi v morfološkem pogledu zelo zanimiv, saj so vode odstranile velike množine grušč in breč izpod sten Otliske planote. Edino pri Hublju pa so dostopni tudi podzemeljski vodni kanali in je bilo ob suši mogoče dosej predreti že nekaj nad 300 m daleč v notranjost.

Največji kraški izviri ob vznožju Visokega krasa so izviri Vipave pod Nanosom. Leže več kot 100 m niže od Hublja in se odlikujejo z izrednimi množinami vode, ob visokih vodah tudi z nad 50 m³/s. V nasprotju z Lijakom vre Vipava iz številnih razpok in so izviri med Vipavo in Vrhpoljem razporejeni skoraj na razdalji enega kilometra. Ob suši so aktivni predvsem vzhodni izviri, ki so tudi nekoliko hladnejši od zahodnih. Temperature in kemične lastnosti izvirne vode nakazujejo dva glavna vodna tokova, ki imajo kanale globoko pod nepropustnim obrobjem. Podobno kot pri ostalih kraških izvirih v Vipavski dolini je tudi pri Vipavi še več nerešenih vprašanj. Povsem neznano je prestavljanje in poglobljanje podzemeljskih kanalov v zvezi z zniževanjem nepropustnega flišnega jezu. Razen pri Hublju niso nikjer znani starejši rovi nad sedanji izviri. Lahko, da so vhodi vanje zasuti, lahko pa jih sploh ni, vsaj ne dovolj obsežnih in prehodnih.

Sedanje hidrogeološke značilnosti velikih kraških izvirov kažejo, da je zakrasevanje hitreje napredovalo kot vrezovanje dolin na površju. Apnenci niso enakomerno zakraseli in prevotljeni, vendar se vode lahko pretakajo tudi precej pod nepropustnim jezom. V času intenzivnega poglobljanja dolin pa v krasu najbrž sploh niso nastajali večji horizontalni jamski sistemi, ki so sicer značilni za podzemlje med notranjskimi kraškimi polji ali ob ponorih večjih ponikalnic s fliša. Ker pa je propustnost zakraselih apnencev razmeroma

precejšnja, sodimo, da se trajneje zadržujejo v Visokem krasu le vode pod nivojem najnižjih izvirov, kar bi kazalo še posebej raziskati. O znatni propustnosti zakraselega masiva se lahko prepričamo iz hidrogramov za Vipavo in Hubelj, ki izkazujejo izredno slabo kraško retinenco. Prav zaradi skromne retinence pretoki znatno kolebajo, in tako znaša maksimalni sekundni odtok s km² kraškega porečja Vipave od 315 do 420 l/s, kar pa je še vedno dvakrat manj od izredno velikega odtoka v porečju zgornje Idrijce. Razmeroma visoki pa so minimalni odtoki (med 8 in 14 l/s na km²), kar pa gre delno lahko tudi na račun netočno določenega zbirnega področja. Akumulacija vode v zakraseli gmoti pod zajetvijo prihaja posebno do veljave ob sušnih mesecih, ko je pretežni del flišne Vipavske doline brez izdatnejših vodnih virov. Te rezerve v krasu pa so še premalo izkoriščene in tudi povsem nepreučene.

Na kratko smo si ogledali nekaj hidrografskih značilnosti Visokega krasa med Idrijco in Vipavo. To področje je že sedaj najpomembnejši vodni zbiralnik za oskrbo z vodo naselij v Vipavski dolini, Goriški ravnini in na Krasu. Pričakujemo lahko, da se bo ta njegova funkcija v prihodnosti samo še okreplila. S tem tudi utemeljujemo potrebo po nadaljnjih podrobnih raziskavah, ki naj predvsem skušajo opredeliti zbirna področja posameznih kraških izvirov, rajonizirati in zaščititi vodnogospodarsko najpomembnejše predele in preučiti hidrološke značilnosti, kraško podzemeljsko cirkulacijo in akumulacijo kraške vode pod nivojem najnižjih izvirov.

VIRI

- Buser S., 1965: Geološke razmere v Trnovskem gozdu. Geografski vestnik XXXVII/1965, Ljubljana, str. 123—135.
- Furlan D., 1961: Padavine v Sloveniji. Geografski zbornik VI, Ljubljana, str. 5—150.
- Gams I., 1965: Aperçu sur l'hydrologie du Karst slovène et sur ses communications souterraines. Naše jame VII/1965, 1—2, Ljubljana, str. 51—60.
- Habe F., 1963: Hidrološki problemi severnega roba Pivške kotline. Treči jugoslavenski speleološki kongres, Sarajevo, str. 77—84.
- Habe, Hribar, Štefančič, 1955: Habečkov brezen. Poročila, Acta carsologica I, Ljubljana, str. 25—39.
- Habič P., 1963: O podzemeljskih ledenikih na Nanosu. Naše jame V, Ljubljana, str. 19—29.
- Habič P., 1966: Kraški svet med Idrijco in Vipavo (v tisku).
- Hribar, Habič, 1959: Jazben, kat. št. 1024. Naše jame I/2, Ljubljana.
- Hidrometeorološki zavod SRS, 1957: Hidrološke značilnosti vodotokov, presekanih z državno mejo (rokopis v arhivu zavoda).
- Hidrometeorološki zavod SRS, 1963: Hidrološki podatki o medsebojnem odnosu zajetja Mrzlek in reke Soče, Ljubljana.
- Jenko F., 1959: Hidrogeologija in vodno gospodarstvo krasa, DZS, Ljubljana.
- Kossmat F., 1909: Der Küstenländische Hochkarst und seine tektonische Stellung. Verh. Geol. R. A., Wien, str. 85,

- Kossmat F., 1916: Die morphologische entwicklung des Gebirge im Isonzo und oberen Savegebiet. Zeitschrift des Gesell. für Erdkunde zu Berlin, 9. b., str. 573 in 645.
- Melik A., 1928: Pliocensko porečje Ljubljanice. Geografski vestnik IV/1—4, Ljubljana, str. 69—88.
- Melik A., 1957: Kje pade v Evropi največ dežja. Geografski vestnik XXVII—XXVIII / 1955—1956, Ljubljana, str. 3—43.
- Melik A., 1956: Pliocenska Soča. Geografski zbornik IV, Ljubljana.
- Melik A., 1963: O dolih na krasu. Arheološki vestnik XIII, Ljubljana.
- Michler I., 1952: Barvanje ponikalnice Lokve pri Predjami. Proteus XIV/10, Ljubljana.
- Piras, Reindali, Rosaro, Abzille, 1935: Il nuovo aquedotto di Gorizia. Genova.
- Pleničar M., 1961: Stratigrafski razvoj krednih plasti na južnem Primorskem in Notranjskem. Geologija, razprave in poročila, 6. knjiga, Ljubljana.
- Pleničar M., 1963: Tolmač k osnovni geološki karti FLRJ, list Postojna. Geološki zavod Ljubljana (rokopis).
- Putick W., 1928: Contributi sull'idrografia sotterranea della Venezia Giulia, La risorgenza del Hubel. Le grotte d'Italia anno II/4, str. 151—152.
- Radinja D., 1965: Morfološki razvoj Krasa in Vipavske doline. Doktorska disertacija, Ljubljana (v tisku).
- Savnik R., 1959: Izviri Vipave. Naše jame II/1, Ljubljana.
- Savnik, Gantar, 1959: Kraško podzemlje na Idrijskem, Acta carsologica II, Ljubljana.
- Timeus G., 1924: Le indagini sull'origine delle acque sotterranee con i metodi fisici, chimici, biologici. Bollettino delle Società adriatica di scienze naturali in Trieste. Volume XXVIII — parte II. Trieste.
- Winkler A., 1922: Geomorphologische studien im Mittleren Isonzo und oberen Savegebiet. Jahr. Geol. Bundesanstalt. Bd. 72, Wien.
- Winkler A., 1957: Geologische Kräftespiel un Landformung. Wien.

Darko Radinja

Morfogenetska problematika matičnega Krasa*

Za matični Kras, nizko a izrazito apniško planoto med Tržaškim zalivom in Vipavsko dolino, so značilna široka, uravnavam podobna dolinska dna z izoliranimi gorskimi vrstami ter osamljenimi vzpetinami med njimi ter posameznimi v uravnavo površje poglobljenimi doli.

O genezi tega površja obstajajo različna, tudi diametralno nasprotna pojmovanja. Eni razlagajo osnovno površje na Krasu z abrazijo, drugi z erozijo, tretji s korozijo.^{1, 3, 6, 7, 11}

Problem je v tem, da tolmačijo posamezne reliefne oblike z različnimi procesi. Tako so na primer suhe doline, ki naj bi bile najbolj prepričljiv dokaz za erozijo in fluvialno fazo na Krasu, hkrati tudi najbolj sporne. Nastale naj bi bodisi s tektoniko oziroma z lokalnimi procesi na manj čistih apnencih ali pa tudi na stiku apnenca in dolomita.

Prav tako so sporni nivoji in uravnave, ki naj ne bi bile rezultat bočne erozije temveč učinki ploskovne oziroma robne korozije v topli pliocenski klimi.

Sporne so tudi druge oblike apniškega reliefa, ki naj bi nastale na fluvialni način, pa jih skušajo razlagati s korozijo (vzpetine, pobočja ipd.).

Ker zgolj po oblikah za sedaj ne moremo dovolj zanesljivo sklepati na genezo apniškega površja, smo skušali poiskati bolj prepričljive sledove starejših morfogenetskih procesov na matičnem Krasu.

Pri erozijskih procesih nastaja, kot vemo, razen določenih površinskih oblik tudi fluvialno gradivo. Prod in pesek, ki bi ju ugotovili na

zakraselih tleh, bi mogli zato šteti za nesporne sledove erozijskih procesov na apniškem površju. S tem bi mogli potrditi tudi fluvialno poreklo suhih dolin ter drugih površinskih oblik na kraških tleh.

Podrobna proučavanja so pokazala, da se je fluvialni material na matičnem Krasu dejansko ohranil in to domala še na vsem apniškem površju. Toda z ugotavljanjem praga se je ob upoštevanju klimatske morfologije ter drugih spoznanj sodobne morfogeneze problematika reliefnega razvoja na Krasu prazaprav šele odprla in poglobila.

Analiza ugotovljenega materiala nas namreč vodi do naslednjih zaključkov (prim. karto):

Fosilno fluvialno gradivo, ki se je na Krasu očevalo, je v celoti silikatne sestave. Ohranila sta se domala le prod in pesek, ki sta iz kremena. Ta je namreč korozijsko obstojen, medtem ko je kemično raztapljanje karbonatske sestavine, zlasti apnenčeve prodnike, v celoti uničilo. Po tem sklepamo, da gre na matičnem Krasu le za skromne, močno reducirane ostanke nekdanj obsežnejše fluvialne odeje.

Druga značilna poteza fluvialnega gradiva je njegova granulacijska sestava. Večinoma gre za debelejšje gradivo, za prod, često po več centimetrov velik, medtem ko je drobnejših frakcij, posebno peska, razmeroma malo. To je nedvomno posledica vertikalnega pretoka padavinske vode, ki je drobnejše gradivo spirala v kraško notranjost. S tem se je spremenila tudi petrografska sestava fluvialne akumulacije. Reducirana granulacijska in litološka sestava zato tudi ne dopuščata, da bi po njej skleпали na strukturo

* Referat na VII. zborovanju slovenskih geografov v Novi Gorici, maja 1966. leta.

nekdanjega morfogenetskega procesa na apniškem površju.

Fosilno gradivo je nadalje zelo dobro zglajeno in zaobljeno. V primerjavi z recentnimi nanosi na robu Krasa je fosilni prod bolj zaobljen. Ta lastnost proda nam omogoča dva zaključka: da izvira gradivo od daleč in ima za seboj že daljšo transportno pot ali, da je velika zaobljenost fosilnega proda rezultat tople klime. V tem primeru bi bil prod pomemben klimatski indikator. Kot bomo še kasneje spoznali, pa nam zaobljenost fosilnega proda odpira istočasno tudi še drugačno problematiko.

Za fosilni prod je nadalje značilno, da je na zunaj že očitno preperel, bolje rečeno, patiniran, čeprav je kremen, kot vemo, zelo obstojen. Kremenovi prodniki so obdani s patinirano skorjo, tako da je prod na površju drugačne barve kot v notranjosti. Patiniranost fosilnega proda govori za precejšnjo starost fluvialne akumulacije. Po stopnji preperelosti ter po analogiji s paleolit-skimi kremenovimi artefakti, ki so jih našli v kraških jamah, sklepamo, da je fosilni prod star nad 1 milijon let.

Zelo je karakteristična razširjenost starega proda. Nanj ne naletimo le v dnu suhih dolin temveč tudi na starejših uravninah in na vzpetinah, torej na različno starem površju. Ta, tako rekoč splošna razširjenost fluvialnih ostankov na Krasu, omogoča zaključek, da je fluvialnega nastanka celotno apniško površje. To bi hkrati pomenilo, da je prod na Krasu različne starosti in iz različnih faz morfogenetskega razvoja.

Toda splošna razširjenost fosilnega proda, ohranjenega v različnih višinah, vzbuja pomisleke. Postavlja se namreč vprašanje, ali ne izvira ta prod morda iz konglomeratnih plasti, ki so z eocenskim flišem vred nekdanje prekrivale Kras. Sestavni del kraške antiklinale so namreč sprva tvorile tudi plasti eocenskega fliša, ki so sklenjeno potekale iz tržaške v vipavsko flišno sinklinalo, kakor domnevajo v zadnjem času tudi geologi.¹⁰ Kras potemtakem ne bi bil apniški otok v eocenskem morju.

Če sprejmemo to razlago, so bile kasneje flišne plasti, ki so pokrivalo Kras, sicer odstranjene, vendar naj bi se skozi vso korozijsko dobo, ko se je razkrita apniška podlaga zniževala, ohranile le groboklastične sestavine, ki jih padavinska voda ni mogla evakuirati skozi podzemlje. Če gre za ostanke eocenskih konglomeratov, potem fosilni prod na Krasu nima nobene zveze z morfogenezo apniškega površja in z reliefnimi oblikami, na katerih se nahaja. V tem primeru tudi zaobljenost fosilnega proda nima nobene zveze s sledovi hidrografske mreže na Krasu in tudi ne s transportnimi razdaljami, ki so s tem v zvezi. V tej luči obravnavani silikatni ostanki sploh ne bi bili fluvialno gradivo. Fosilni prod na Krasu potemtakem sploh ne bi dokazoval fluvialne oziroma erozijske geneze apniškega površja.

Zaradi pravkar nakazane problematike je bilo treba fosilni prod temeljito in vsestransko analizirati. S tem v zvezi so pomembne zlasti naslednje ugotovitve.

Sledovi fosilnega proda so na matičnem Krasu predvsem na treh področjih: na Divaškem krasu, na Doberdobskem krasu ter na Komenskem krasu.

Ze glede na položaj sklepamo, da je na Divaškem krasu odložila fluvialno gradivo Notranjska Reka, na Komenskem krasu nekdanji Komenšček in na Doberdobskem krasu stara Doberdobska reka. Vse tri vode so zapustile hkrati prepričljive sledove tudi v reliefu (suhe doline itd.).

Razporeditev stare fluvialne akumulacije je torej v tesni zvezi z nekdanjo hidrografsko mrežo. S tem v zvezi je karakteristično, da je petrografska sestava akumulacije različna, kar dokazuje, da gre za različni razvoj in različna erozijska zaledja tega gradiva.

V fosilnem fluvialnem gradivu na Divaškem krasu prevladuje raznobarvni kremen iz brkinskega fliša, na Komenskem krasu avtohtoni roženči, na Doberdobskem krasu pa beli kremen, ki izvira iz vipavskega fliša ali celo iz srednjega Posočja.

V vseh treh delih Krasa je ohranjeno gradivo sicer različnega izvora a v nobenem primeru ne kaže, da bi bil material ostanek nekdanjega flišnega pokrova.

Poseben primer je na Divaškem krasu oziroma v Vremski dolini, kjer je akumulacija ohranjena na vseh vmesnih terasah od zakraselega Divaškega krasa, ki je sestavni del osnovnega površja matičnega Krasa pa do aktivne doline Notranjske Reke, ki je v to površje poglobljena za okoli 100 metrov. Pri tem je petrografska sestava kremenovega proda na vseh terasah enaka. Terasa s kremenovim prodom vred nam prepričljivo dokazujejo postopnost zakrasevanja.

Z razliko od Divaškega krasa, kjer je očitno, da je fosilno fluvialno gradivo nanosila Notranjska Reka iz flišnega sosedstva, v prvi vrsti iz Brkinov, pa je fosilni prod na Komenskem krasu nedvomno avtohton.

Avtohtoni roženčev prod nima nobene zveze z nekdanjim flišnim pokrovom, ki naj bi prekrival kraško antiklinalo. Pač pa opozarja na hidrografska mrežo, ki se je razvila znotraj Krasa. V tem primeru ne gre za alogene vode temveč za pojav hidrografske mreže in fluvialnega gradiva na apniškem površju samem, kar je za razumevanje reliefnega razvoja na matičnem Krasu še posebno pomembno.

Mali dol, ki je poglobljen v Komenski kras, je ena najbolj izrazitih suhih dolin na Krasu — pravi šolski primer. V Dolu in na uravnavi je vsepovsod roženčev prod. Tudi zanj je značilno, da je patiniran, dobro zaobljen in različne granulacijske sestave. Posamezni prodniki so tudi za moško pest veliki. To priča o veliki transportni moči Komenščeka in njegovih pritokov, prav tako pa tudi o njegovi mehanični oziroma erozijski sili na apniških tleh.

Silikatni vložki na krednih apnencih Komenškega krasa niso preprečevali zakrasevanja. Za to jih je namreč premalo. Zakrasevanje je potekalo istočasno in enako intenzivno kot v sosedstvu. Roženci so zaradi korozijske obstojnosti odlični indikator morfogogenetskih procesov. Tako so se iz fluvialne faze ohranili kot prod, iz dobe intenzivnega mehaničnega razpadanja v pleistocenski dobi pa kot grušč.

Podčrtali smo že, da je fosilno fluvialno gradivo na Krasu petrografsko in granulacijsko močno reducirano, kar je posledica korozijskih in denudacijskih procesov, ki so fluvialno akumulacijo raztapljali in odnašali v kraško notranjost. Zato se je na površju ohranilo le najdebelejše in najtrše gradivo. Izprano in presedimentirano gradivo pa je zelo pomanjkljiv indikator za rekonstrukcijo morfogogenetskih procesov, ki so oblikovali Kras. Zato so toliko pomembnejši tisti ostanki fosilnega fluvialnega gradiva, ki so obdržali še pretežno prvotno sestavo.

Odločilnega pomena je zato dejstvo, da se je fluvialno gradivo pri Brjah sredi Krasa obdržalo tudi v sprijeti obliki. V peščenjaku in konglomeratu se je prvotna sestava nanosa mnogo bolje očovala. Zato je sprijeto gradivo granulacijsko in petrografsko bolj pestro. Razen različno debelega proda je v njem tudi pesek in razen avtohtonih rožencev tudi raznobarvni kremen.

Posebno pomembno pa je dejstvo, da so v sprijetem nanosu tudi prodniki iz malo odpornega flišnega peščenjaka, ki sicer hitro razpada v pesek zaradi slabega lepila, kar opazujemo na robu Krasa tudi pri recentnih nanosih.

Sprijeto gradivo pa ima še eno, zelo važno lastnost. Po luknjičavosti konglomerata namreč sklepamo, da so bili v njem sprva zastopani tudi karbonatni prodniki, ki pa so bili kasneje izluženi.

Po karbonatnih in flišnih prodnikih ugotavljamo, da fosilna akumulacija ne izvira iz nekdanjega nepropustnega pokrova, ki je prekrival Kras. Med več stometrskim korozijskim zniževanjem apnenca je bilo manj odporno gradivo že zdavnaj uničeno. Med fosilnim fluvialnim nanosom, s kakršnim imamo opravka na matičnem Krasu, pa se je ohranilo, ker je bilo to gradivo odloženo mnogo kasneje, ko je bilo apniško površje že močno znižano.

Analiza fosilnega gradiva kaže, da je prvotno fluvialno naplavino na Krasu sestavljal trojni nanos: flišni z obrobja, apniški pretežno s Krasa in kremenov, ki izvira deloma s Krasa (roženci) deloma s flišnega obrobja (raznobarvni kremen).

Petra petrografška sestava starega fluvialnega gradiva kaže, da je rezultat obsežnejše hidrografske mreže ter markantne fluvialne faze, ki je bila morfogogenetsko aktivna tako na flišu kakor na apnencih.

Ker fosilno fluvialno gradivo očitno ne izvira iz nekdanjega eocenskega pokrova, se pojavlja še pomislek, da je fluvialna faza na Krasu oživela morda v hladni pleistocenski dobi, ko naj bi zamrzla tla ter okrepljeno mehanično razpadanje in

spremenjeni vodni režim omogočali površinske tokove.

Po ostankih terciarne flore, ki smo jo našli med fosilnim nanosom pri Brjah, sklepamo, da je ta prod presedimentiran v današnji položaj že v predkvartarni dobi.

Glede silikatnega proda, ki izvira iz konglomeratnih plasti na flišnem obrobju, je vprašanje, ali je zaobljenost fosilnega proda primarna ali sekundarna. Ali je vodni transport iz konglomeratnih plasti izluščene kremenove prodnike preoblikoval in stopnjeval njihovo zaobljenost ali jih je le presedimentiral. V tem je hkrati zajeto tudi vprašanje o erozijskih sposobnostih tedanjih voda.

Erodiranje konglomeratnih plasti na flišnem obrobju nedvomno opozarja na mehanično učinkovitost tedanjih voda. Na preoblikovalno sposobnost vodotokov pa kažejo razbiti in ponovno zaobljeni kremenovi prodniki z različno patinirano skorjo.

So pa še drugi dokazi, ki kažejo na neposredno obljenje silikatnega gradiva po rekah, ki so tedaj tekle preko Krasa. To so prodniki, ki so nastali iz kompaktnih kamenin. Razen proda, ki izvira iz drobnozrnatih peščenjakovih skladov, so to zlasti prodniki iz roženčevih vložkov, ki so med že omenjenimi krednimi skladi Komenškega krasa.

Fosilna fluvialna akumulacija na Krasu pomeni zaradi svoje grobe sestave še eno zelo važno morfogogenetsko vprašanje. Iz proučevanj tropskega krasa je namreč razvidno, da je v topli in vlažni klimi močno oslABLJENO mehanično razpadanje.⁴ Zato tam ni grobega fluvialnega gradiva, erozijska moč rek pa je minimalna. To velja posebno za apnenec, kjer se uveljavlja korozija, med sedimenti pa prevladujejo ilovice ne pa debelejša gradiva.

Toda fosilna fluvialna akumulacija na našem Krasu, ki jo uvrščamo v pliocensko dobo in ki naj bi nastala prav tako v topli in vlažni klimi, se s temi predstavami ne ujema. Debelo gradivo na matičnem Krasu opozarja, da je moralo biti mehanično razpadanje vendarle znatno. Medtem ko bi si kremenov prod še razložili s tem, da izvira neposredno iz eocenskih konglomeratov, pa tega za flišni prod ni mogoče trditi.

Zato moramo v tedanji dobi računati z mehaničnim razpadanjem in erozijo kot aktivnima morfogogenetskima procesoma.

Vprašanje je tudi, kako je bilo tedaj z mehaničnim razpadanjem na apnencih samih. V recentnih nanosih Notranjske Reke je približno polovica apnenčevih prodnikov, v sprijetih ostankih fluvialne akumulacije pri Brjah pa le 10 do največ 20%. Naše ugotovitve glede karbonatnega deleža v stari fluvialni akumulaciji na Krasu so sicer relativne, ker se odpirajo na sorazmerno skromne ostanke pri Brjah. Kljub temu pa te difference opozarjajo na različne, klimatsko pogojene procese.

Po granulacijski sestavi fosilne akumulacije sklepamo, da ta bržkone ni mogla nastajati v pravi tropski klimi, temveč v subtropski ali morda še

hladnejši. Bržkone gre za fluvialno gradivo in za morfogogenetske procese iz zgornjega pliocena, ko se je klima na prehodu v pleistocen že močno poslabšala.

Morfogenetska vprašanja, ki so s tem v zvezi, so še močno odprta, ker strukture pliocenske klime ne poznamo dovolj dobro. Manjkajo nam zlasti zanesljivi geološki ozir. paleontološki dokazi, kajti geomorfološki so za sedaj preveč ohlapni.

Kritični pretres stare fluvialne akumulacije, ki se je na Krasu do danes ohranila, nam z reliefnimi potezami vred omogoča naslednjo rekonstrukcijo razvoja apniškega površja.

Suhe doline, ki se začenjajo na robu Krasa, nam z ostanki flišne fluvialne akumulacije dokazujejo, da je bilo flišno obrobje nekdanje višje od apniškega površja ter da so vode iz flišnega sosedstva tekle preko Krasa in ga prečkale. Tako so tekle vode na Kras z brkinskega fliša na vzhodni strani, z vipavskega fliša na severni ter s tržaškega fliša na južni strani Krasa.

Morfološki in geološki sledovi kažejo torej na nekdanjo drugačno hipsografsko razmerja med flišem in apnenci. Medtem ko je sedanji relief strukturen v tektonskem in petrografskem pogledu, je bil prejšnji inverznega značaja. Danes je kraška antiklinala višja, sinklinalno sosedstvo pa nižje; trši apnenci so višji, mehkejši fliš nižji. V preteklosti pa je bilo narobe.

Inverzni relief v preteklosti je bil le navidezno skulpturnega značaja, dejansko pa je bil tudi tedaj strukturen v petrografskem pomenu. V morfogogenetskih pogojih terciarne klime je bil namreč apnenc malo odporen in se je zato hitreje zniževal od fliša, ki je bil mehanično bolj obstojen. To je bil učinek klimatske morfologije, kar nam potrjujejo tudi primeri recentnega tropskega krasa.⁴ V topli in vlažni klimi z bogato vegetacijsko in pedološko odejo je korozija še posebno intenzivna in naj bi bila nekajkrat večja od sedanje korozije na Krasu.

Posledica večje odpornosti fliša v terciarni dobi niso bila le drugačna višinska razmerja apnencev in fliša temveč tudi drugačna arealna razmerja med enimi in drugimi kameninami.

Za razvoj reliefa je odločilnega pomena, da je bilo nekdanje v Slovenskem primorju flišnih sedimentov znatno več. Na obsežnejšo flišno odejo kažejo med drugim tudi flišni ostanki v najvišjem delu Krasa, Trnovskega gozda, Snežnika, Banjščic in Nanosa. Ostanki fliša torej še danes ustrezajo najvišjemu apniškemu površju v dinarskem delu Slovenskega primorja.

Hydrografska mreža se je na Krasu morala razviti že tedaj, ko apnenci še niso bili razkriti. Korozija pa je začela takoj, ko so bili apnenci razgaljeni. Kdaj so se začeli v posamezni pokrajini korozijski procesi, je bilo odvisno od razgaljevanja apnencev. Zato je treba za vsako pokrajino to posebej ugotoviti.

Da so bili korozijski procesi v Primorju vsekoli aktivni, nam dokazujejo različno stari bok-siti, ki niso nič drugega kot fosilna kraška ilovica

iz različnih terciarnih in še starejših obdobj. Ponekod je eocenski fliš transgrediral na že zakrasele apnence, na primer na Ravnici in Banjščicah. Korodirana je na primer tudi apniška podlaga, na katero so odložene premogove plasti pri Sečovljah.

Tektonska zgradba kaže, da je bilo s Krasa odstranjenih okoli 800 m apnenca ter vsaj 200 do 300 m fliša. Od sedimentacije fliša je poteklo okoli 40 milijonov let. Če se je površje znižalo v milijon letih za 50 m, je bil apnenc na Krasu razgaljen vsekakor že pred pliocenom. Toda korozija se vse do konca pliocena ni uveljavila kot samostojni morfogogenetski faktor.

V topli in vlažni miocenski ter pliocenski klimi naj bi se uveljavljala površinska, ploskovna korozija s tendenco uravnavanja. To je proces, ki je soroden lateralni eroziji. Ker sta lateralna erozija in korozija konvergentni, se s tema dvema procesoma morejo uveljaviti površinski tokovi na apniškem površju. Do takega razvoja lahko pride na transverzalnih apnencih tudi z robno korozijo, ko ta prečka apniško površje.

Gre tedaj za pojmovanje o istovrstnem delovanju erozije in korozije. Po Rogliču,¹¹ ki priznava na apnencih le korozijo, se sicer oba procesa izključujeta, toda na matičnem Krasu so pojavi, ki omogočajo drugačne zaključke.

Zelo instruktiven je primer na Divaškem krasu, kjer je v reliefu postopen prehod od današnje aktivne doline Notranjske Reke pa preko vmesnih teras do 100 m višjega Divaškega krasa, ki je v bistvu široko zakraselo dolinsko dno predkraške reke. To dolinsko dno pa je hkrati že del osnovnega površja na Krasu. Od Divaškega krasa je namreč apniško površje odprto preko vsega ostalega Krasa. Razen tega se tla v isti smeri enakomerno znižujejo. Tudi če ne upoštevamo v suho dolino oblikovanega površja, ki se v nadaljevanju recentne Vremske doline nadaljuje preko vsega Krasa, je evidentno, da je Notranjska Reka, ko je bila v višini Divaškega krasa, imela prosto pot prek vsega apniškega površja. Podobno velja za vode, ki so tekle na Kras z vipavskega in tržaškega fliša. Glavni vodni tok na matičnem Krasu je bila vsekakor Notranjska Reka, med pritoki pa zlasti Doberdobska reka.

Zato sploh ni vprašanje, ali so vode v predkraški fazi tekle preko Krasa, kajti enosmernega reliefa in ustreznega strunca na Krasu — če odštejemo drobno kraško razčlenjenost — pač ni mogoče zanikati in s tem tudi fluvialne faze ne.

Bistvo morfogogenetske problematike na Krasu je drugje. In sicer v tem, kakšni so bili morfogogenetski učinki površinskih voda, ki so tekle čez Kras. Zlasti je v ospredju vprašanje, koliko so bile te vode erozijsko in koliko korozijsko oziroma denudacijsko učinkovite. Prav tako je tudi vprašanje morfogogenetske učinkovitosti alohtonih voda, ki so pritekale s flišnega sosedstva ter avtohtonih voda s Krasa samega.

Struktura morfogogenetskega procesa na Krasu, posebno razmerje med erozijskimi, korozijskimi

in denudacijskimi procesi, je zato osnovno vprašanje pri tolmačenju reliefnega razvoja matičnega Krasa.

Na Krasu naj bi bila funkcija tekočih voda v predkraški dobi predvsem v tem, da so te z razporeditvijo hidrografske mreže in s koncentracijo vode usmerjale razvoj reliefa. Hidrografska mreža pa je omogočala med drugim tudi koordinirano korozijo.

Predkraški morfogenetski razvoj na Krasu naj bi bil torej rezultat specifičnih procesov, pri katerih so imeli pomembno vlogo tako erozijski kot tudi korozijski in denudacijski procesi. Morfogenetska učinkovitost se kaže na primer v tem, da je erozija učinkovala v prvi vrsti na izoblikovanje reliefa, korozija pa bolj na splošno zniževanje in uravnavanje tal.

Na specifično preoblikovanje Krasa, pri katerem so sodelovale različne morfogenetske komponente, sklepamo tako po gradivu kakor tudi po reliefnih oblikah.

Na Krasu je gradivo dvojnega izvora. Različno stare ilovice so korozijskega, prod in pesek pa erozijskega nastanka. Za površinske oblike pa je značilno, da jih ne moremo zadovoljivo razložiti samo z erozijskimi, pa tudi ne zgolj s korozijskimi procesi.

Pri ugotavljanju korozijskih in erozijskih oblik so velike težave, kar velja posebno za učinke bočne erozije in robne oziroma ploskovne korozije, torej za ravno površje.

Zato je vprašanje, v koliko je sploh smiselno dosledno opredeljevati tako površje in ga določiti, recimo z eno, čeprav morda prevladujočo komponento morfogenetskega procesa. Zanesljivih znakov za to ni. Primer takega površja je v našem obravnavanem področju zlasti Tomajski kras.

Nasploh se zdi, da so nasprotja med korozijskim in erozijskim pojmovanjem apniškega površja manjša, kot se zdi na prvi pogled. To velja zlasti za transverzalni tip krasa, kjer so reke apnenice prečkale.

Alogene tokove na apniškem površju priznavajo domala vsi avtorji. Čeprav jim pripisujejo različne morfogenetske učinke, je ta sorodnost gledišč izhodišče za pojmovanje o različnih morfogenetskih procesih, ki se med seboj ne izključujejo, temveč kombinirajo in ustvarjajo različne tipe apniškega površja.

Naša interpretacija pliocenskega reliefa na Krasu se ne nanaša na fluviokraški razvoj v dosedanem smislu, pri katerem je v predkraški fazi na apnencih možen normalni fluvialni razvoj. Kajti pri tem gre za dve časovno ločeni morfološki fazi, najprej za erozijsko, nato šele za korozijsko. Ugotovitve z matičnega Krasa pa opozarjajo, da so se površinski tokovi z erozijo vred uveljavljali v času, ko je bila korozija mnogo bolj intenzivna kot danes. Gre tedaj za to, da sta se tedanja korozija in erozija uveljavljali istočasno in kombinirano.

Dokaz za tovrstno morfogenezo so tudi recentni oziroma kvartarni morfogenetski procesi v slepih dolinah na robu Krasa. Razširjene zaključke slepih dolin na robnih apnencih razlagamo s kombinirano erozijo in korozijo. Lep primer za to je Vremska dolina. Razlika s starejšim razvojem je med drugim tudi v tem, da so bili ti procesi v pliocenu regionalnega, danes pa so le lokalnega značaja.

Bistvene razlike v morfogenetskih procesih na Krasu so nastale s klimatskimi spremembami na prehodu v kvartarno dobo. Do zakrasevanja apniškega površja na matičnem Krasu je prišlo v glavnem zaradi klimatskih sprememb. V hladnejši klimi se je začelo flišno obrobje hitreje zniževati, medtem ko je korozija na apnencih oslabila. To je ustvarilo spremenjena hipsografska razmerja med Krasom in flišnim sosedstvom. V apnencih, ki so bili tedaj zajezeni s flišem, se je pretok vode znižal, tokovi na Krasu so začeli presihati, prišlo je do čedalje bolj globinske korozije in votljenja apnencev. Uveljavljati se je začela nekoordinirana, vertikalna korozija.

Klimatsko pogojene morfogenetske razlike korozijskega procesa v topli in hladni klimi razlagajo s tem, da je korozija v topli klimi nagla in zato omejena na površje, v hladni klimi pa je počasnejša in se zato korozijski proces nadaljuje pod površjem. Tako pride do globinske korozije, do votljenja apnencev ter do zakrasevanja v klasičnem smislu.

Relief na matičnem Krasu uvrščamo v celoti v pliocen, od najvišjih nivojev do najnižjega površja. Po računih o intenzivnosti zniževanja tal predpliocenski relief ni več ohranjen. Glavne uravnave oziroma široka dolinska dna so iz zgornjega pliocena.

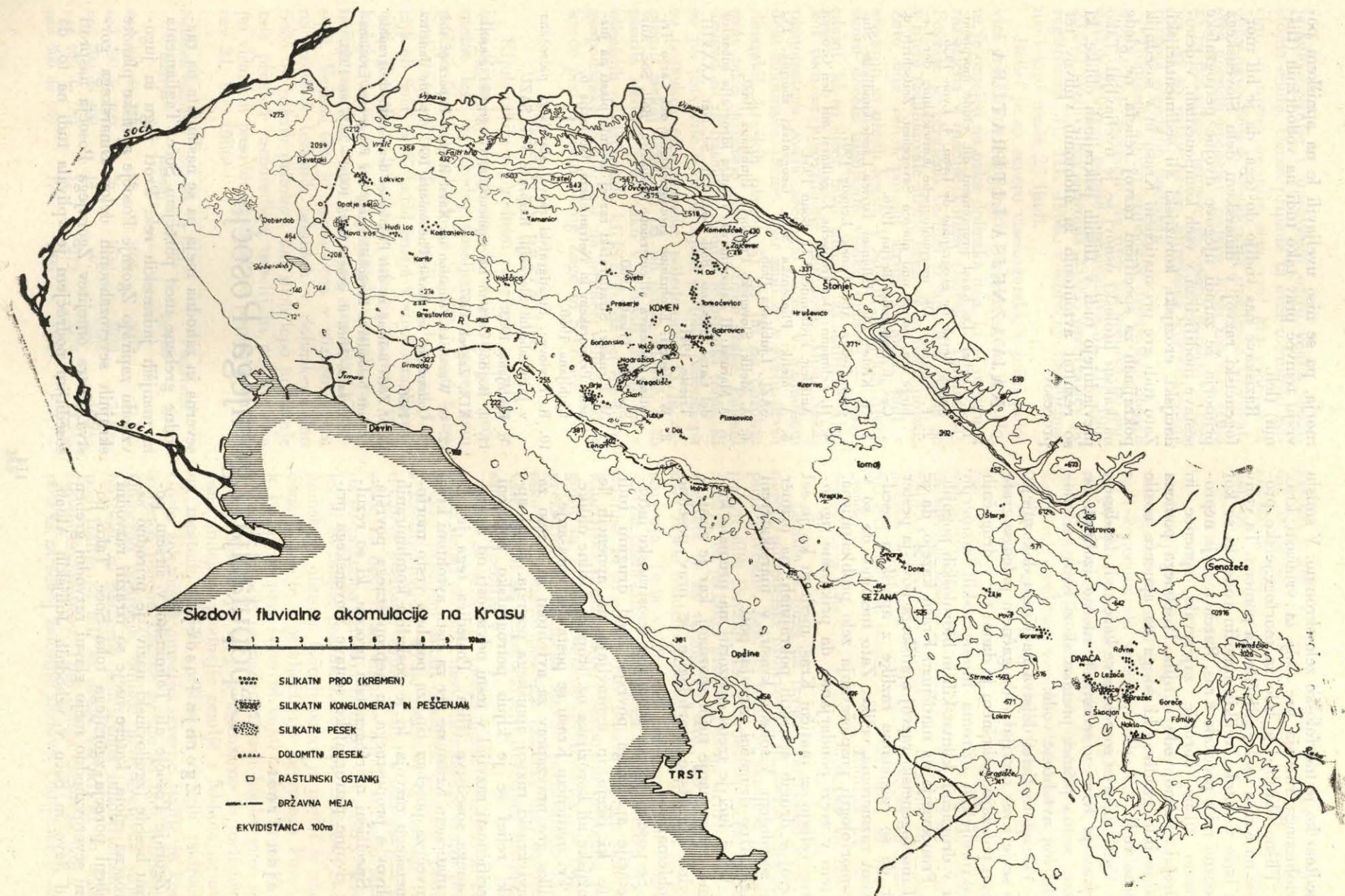
Izolirane vzpetine značilnih stožčastih oblik z vmesnimi uravnavami so podedovane oblike iz tople pliocenske klime, ki pa so bile v pliocenu preoblikovane.

Fluvialno poreklo Krasa dokazujejo kontinuiteta z normalnim reliefom, istosmerna nagnjenost površja, površinske oblike (zlasti suhe doline) ter fluvialna akumulacija.

Fluvialni relief je bil pogojen najprej z razvojem hidrografske mreže na flišnem pokrovu, nato pa, ko so bili apnenci razgaljeni, še s flišem, ki jih je obdajal, pri čemer je bil vodni pretok odvisen od zajezenih apnencev. Pomembni so tudi alogeni tokovi in alogeno gradivo.

Na Krasu ne gre morda za tip fosilnega tropškega krasa, prav tako ne za periglacialni kras oziroma enostavni kras zmernih geografskih širin, temveč za poseben tip, kjer se prepletajo različni elementi in ustvarjajo svojstvene poteze apniškega površja.

Matični Kras je po razvoju primer razkritega apniškega ozemlja ter primer zajezenih in transverzalnih apniških tal z razmeroma zelo dolgo fluvialno fazo s specifičnimi erozijsko-korozijskimi procesi ter z zelo mlado, v glavnem kvartarno kraško fazo. Hidrološko zakrasevanje je popolno,

Sledovi fluvialne akumulacije na Krasi

- SILIKATNI PROD (KREMEN)
- SILIKATNI KONGLOMERAT IN PEŠČENJAM
- SILIKATNI PESEK
- DOLOMITNI PESEK
- RASTLINSKI OŠTANKI
- DRŽAVNA MEJA
- EKVIDISTANCA 100m

medtem ko je morfološko zelo skromno. V smislu avtohtonega razvoja gre bolj za vrtačasti kras.

Flišno obrobje je bilo za morfogenetske procese na Krasu vselej odločilnega pomena. Ta vpliv se kaže v dotoku velikih množin vode, ki so kot alogene reke prečkale Kras. Razen tega je nepropustno flišno obrobje zajezevalo apnenice in odredjalo višino vode v njih. Posebnega pomena pa je bilo gradivo, ki so ga na apnenice nosile flišne vode.

Vpliv flišnega sosedstva se kaže tudi dandanes, čeprav je Kras v sedanosti močno izoliran. Še danes se na primer pretaka skozi Kras več alogene kot avtohtone vode.

Vsa ugotovljena dejstva na Krasu dokazujejo, da se je Kras razvijal v drugačnem paleogeografskem položaju, kakršnem je danes ter v drugačnih makroreliefnih oziroma hipsografskih razmerjih ter v drugačnih klimatskih in hidroloških pogojih.

Proučevanja na matičnem Krasu kažejo, da je bil morfogenetski razvoj apniškega površja pester ter da so regionalne razlike z apniškim sosedstvom razmeroma velike. Zato menimo, da so v geomorfologiji posploševanja zelo problematična. S tem v zvezi poudarjamo, da prikazane ugotovitve veljajo za matični Kras, medtem ko je šel razvoj v drugih apniških pokrajinah, na primer na sosednjem Visokem krasu, v marsikaterem pogledu po drugačni razvojni poti.

V tej luči je treba opozoriti na premalo kritično prevzemanje tujih spoznanj, kar je zlasti v okviru klimatske morfologije še prav posebno problematično.

Še posebno pa so dvomljive enostranske interpretacije apniškega površja, med drugimi tudi tiste, ki iščejo in ugotavljajo na apnencih le erozijske ali korozijske oz. tropske fosilne oblike.

Pri matičnem Krasu se postavlja vprašanje, v koliko gre pravzaprav za avtohtoni in s tem za pravi kraški razvoj apniškega površja. Kajti apniški relief se je kljub petrografske pogojeni specifičnosti razvijal v tesni odvisnosti od nepropustnega sosedstva (fliša). Posledica tega je, da na matičnem Krasu ne gre za čisti, avtohtoni kras temveč za poseben tip, za posebno vrsto morfogenetskega razvoja, ki je posledica kombiniranih vplivov s propustnega in nepropustnega površja.

Specifični morfogenetski procesi, ki so rezultat dvojne petrografske sestave Slovenskega pri-

morja, pa se niso uveljavili le na apniškem površju temveč prav tako tudi na vododržnih (flišnih) tleh.

Raziskave nas vodijo do tega, da je bil morfogenetski razvoj v dinarskem delu Slovenskega primorja že zaradi njegove dvojne petrografske sestave modificiran v vseh komponentah, v denudacijski, erozijski, korozijski ali sedimentacijski. Zato tudi gre pri matičnem Krasu in v sosednjih pokrajinah za specifični razvoj reliefa, ne glede na kakšni litološki osnovi se je uveljavljal. Tako prevladujejo tudi v flišnih pokrajinah oblike, ki so rezultat avtohtonih in alohtonih vplivov ter procesov.

NAJVAŽNEJŠA LITERATURA

1. J. Corbel: Le Karst proprement dit, etude morphologique, Revue de geographie de Lyon, 4, Lyon 1956.
2. F. Kossmat: Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo und oberen Savegebiet. Zeitschrift d. Ges. f. Erdkunde, Berlin 1916.
3. N. Kröbs: Die Halbinsel Istrien-Landeskundliche Studien, Geogr. Abh. Penck, Leipzig 1907.
4. H. Lehmann: Der tropische Kegelkarst auf den Grossen Antillen, Erdkunde, VII, Bonn 1954.
5. A. Melik: Pliocenska Soča, Geografski zbornik, IV, SAZU, Ljubljana 1956.
6. A. Melik: Slovensko Primorje, Ljubljana 1960.
7. A. Marussi: Il Palcotimavo e l'antica idrografia subaerea del Carso triestino. Boll. Soc. Adr. Sc. Nat. XXXVIII, Trieste 1941.
8. W. Maucci: Evoluzione geomorfologica del Carso Triestino successiva all'emersione definitiva. Boll. Soc. Adr. Sc. Nat., Trieste 1960.
9. M. Pleničar: Stratigrafski razvoj krednih plasti na južnem Primorskem in Notranjskem, Geologija 6, Ljubljana 1960.
10. R. Pavlovec: Stratigrafski razvoj starejšega paleogena v južnozahodni Sloveniji, Razprave VII, SAZU, Ljubljana 1963.
11. J. Roglić: Zaravni na vapnencima, Geografski glasnik, XIX, Zagreb 1957.
12. G. Warwick: Planation on Karst Region. Report of the Commission on Karst Phenomena IGU, Rio de Janeiro 1956.
13. J. Zötl: Beitrag zu den Problemen der Karsthydrographie mit besonderer Berücksichtigung der Frage des Erosionsniveaux. Mitt. d. geogr. Ges., 100/1—2, Wien 1958.

Stojan Trošt

Depopulacija Zgornjega Posočja

Zgornje Posočje

Zgornje Posočje ali Tolminsko v širšem pomenu besede (zgodovinski naziv) je prirodno zaokrožena enota, katere meje so izraziti razvodni grebeni porečja zgornjega toka Soče. Tako pomeni severovzhodno mejo glavni razvodni greben med Savo in Sočo v vzhodnih Julijskih Alpah,

severna in zahodna meja pa se naslanjata na razvodne grebene med porečjem Soče, Tagliamenta in manjših jadranskih rek. Proti jugu in jugovzhodu zapirajo Zgornje Posočje apniške planote skrajnih severozahodnih delov Dinarskega gorstva. Ostra omejitev Zgornjega Posočja nasproti sosednjim področjem je vplivala tudi na to, da

je bilo ozemlje v upravnem oziru vedno samostojna enota. Danes pripada ta svet tolminski občini, in njeno ozemlje sem vzel kot osnovo za obravnavo pojava številčnega upadanja prebivalstva gorskih predelov, pojava, ki ni značilen samo za to pokrajino, temveč za večino gorskih pokrajin, ki so ostale izven hitrejšega gospodarskega razvoja sosednjih področij.

Tolminski občini pripada v današnjem obsegu 939,24 km² površine, na njej pa prebiva po podatkih zadnjega popisa prebivalstva 31. III. 1961 23.503 prebivalcev oziroma 23.005 prebivalcev po registraciji 31. III. 1966. Povprečna naseljenost na 1 km² znaša 25 ljudi.

Relief je na severu visokogorski, v južni polovici pretežno sredogorski. Nizkega sveta je malo; ta je omejen na ozka dolinska dna, ki so mestoma razširjena v manjše kotline (Bovška, Tolminska). Površje je zgrajeno večidel iz apnenca. Vode so v njem izoblikovale strme bregove in tesne doline. Zato ima relief povsod strma pobočja, tudi v srednjih in nižjih legah. V Soških Julijskih Alpah skoro docela manjkajo visoke planote — peneplaini, ki so sicer tako značilni za Julijske Alpe kot tudi za jugovzhodne Kamniške Alpe. Nekaj planotastega sveta srečamo sicer v vzhodnem delu tolminske občine, kjer smo že v svetu prvih dinarskih kraških planot, ki pa jih na obrobju prav tako razrežejo globoke strme grape. Povsod drugod so za naselitev ugodni le ostanki teras, ki so jih ustvarile Soča in njeni pritoki, deloma pa so posledica pleistocenske poledenitve, ki je zapustila nekaj jezer, ki pa jih danes ni več, a so pustila sledove prav tako v terasah, zlasti pa v obsežnih odkladninah, ki kažejo, da so mestoma gospodarsko važne, kot na primer velika ležišča krede pod Bovcem okrog Zage in Srpenice.

Naselitev pokrajine

Kljub takim neugodnim reliefnim pogojem je bilo Zgornje Posočje zaradi svoje ugodne prometne lege že zgodaj naseljeno, o čemer nam pričajo številna arheološka najdišča, med katerimi sta posebno Most na Soči (nekdanja sv. Lucija ob Soči) in Kobarid znana v strokovni literaturi. Podatki tolminskega urbarja iz leta 1377 kažejo, da so že takrat obstajala domala vsa našnja naselja. Danes je na tem ozemlju 117 naselij. Večina teh je razmeščena v nizkem svetu na ugodnih terasnih ostankih v dolinskem dnu Soče ter njenih pritokov, kar nam lepo prikazuje tale pregled razporeditve naselij in prebivalstva po višinskih pasovih (podatki po popisu prebivalcev 31. III. 1966):

Nadmor. višina v metrih	Število naselij	Hiše	Prebivalci število	v %
nad 100 do 200	13	1026	5097	21,8%
nad 200 do 300	26	1336	5639	24,0%
nad 300 do 400	14	697	2565	10,9%
nad 400 do 500	12	872	3170	13,5%
nad 500 do 600	17	706	3122	13,2%

nad 600 do 700	18	644	2554	10,9%
nad 700 do 800	10	198	813	3,4%
nad 800 do 900	5	104	472	2,0%
nad 900	2	21	71	0,3%
SKUPAJ	117	5604	23503	100,0%

Gornji podatki jasno govore, da so za naselitev ugodni le nižji predeli, kjer se je dejansko tudi koncentrirala večina prebivalcev. Vendar so te površine prepričle, da bi mogle preživljati vse naseljene prebivalce. Da je gorati svet neugoden za intenzivnejšo kmetijsko obdelavo, kar nam kaže tudi struktura zemljišč. Od celotne površine 93.924 hektarov je (podatki kat. ur. Tolmin za leto 1964):

njiv in vrtov	2.866 ha ali	3,05%
sadovnjakov	62 ha ali	0,06%
travnikov in senožeti	18.329 ha ali	19,52%
SKUPAJ obdelovalnih površin	21.257 ha ali	22,63%
pašnikov in planin	25.389 ha ali	27,03%
SKUPAJ kmetijskih površin	46.646 ha ali	49,66%
gozdov	30.610 ha ali	32,59%
nerodovitnega sveta	16.668 ha ali	22,67%

Težišče je torej na travnih površinah in živinoreji, poljedelski proizvodnji pa so na voljo zelo pičle površine. Zato so težki in skromni prirodni pogoji silili človeka, da je obdelal sleherni košček zemlje, če je hotel preživeti svojo družino. To je značilno še za večino 19. stol., ko pokrajine še niso zajele modernejše oblike kmetijskega gospodarjenja. Toda v 20. stol. zaznamujemo v rasti števila prebivalcev Zgornjega Posočja velike spremembe, ki so odsev vrste pojavov v tem stoletju. Kmetijska proizvodnja v skromnih prirodnih pogojih in s konservativno proizvodnjo ni mogla preživljati povečanega števila prebivalcev. Prav tako tudi socialno posestne razmere niso dovoljevale, da bi se mogel človek preživljati izključno samo od zemlje.

Ker se dežela ni začela industrializirati in ker doma drugi dohodki niso bili mogoči, so bili prebivalci prisiljeni iskati zaslužek drugače, bodisi s krošnjarjenjem, ki je značilno za Bovško vse do prve svetovne vojne, bodisi z odhajanjem na sezonsko delo izven domače zemlje ali celo tako, da so za stalno oziroma za daljši čas odšli v dežele, ki so nudile posamezniku večje možnosti ekonomskega obstoja. Gornji pojav je postal še značilnejši, ko je s priključitvijo Zgornjega Posočja k Italiji po prvi svetovni vojni začelo kmetijstvo v deželi hitreje propadati zaradi konkurence sosednje Furlanije, ki je z intenzivno in mehanizirano obdelavo plodnejše zemlje z lahkoto izrinila na mestnih tržiščih proizvode drugih področij. Gosto železniško omrežje severne Italije je konkurenco plodne Padske nižine še bolj pospešilo. Obmejno področje, bojišče prve svetovne vojne ob Soči, in namerno zadrževana industrializacija pod Italijo so bili še drugi vzroki, ki so večali število emigrantov. Tudi druga svetovna vojna je pustila za seboj žalostne sledove. Okupator je za-

radi prometne važnosti hotel imeti ozemlje trdno v svojih rokah. Zato je požigal domove (primer Strmca, Čezsoče, Zage), pobijal ljudi. K vsemu navedenemu moramo dodati še močno zahodno politično propagando neposredno po drugi svetovni vojni, ko je bilo ozemlje do jeseni leta 1947 razdeljeno v dve okupacijski zoni (anglo-ameriško A cono in jugoslovansko B cono). In končno ne smemo prezreti dejstva, da tudi nagli povojni gospodarski razvoj nove Jugoslavije, predvsem pa industrializacija, nista zajela Zgornjega Posočja v taki meri kot druge predele naše države, kar je predvsem posledica obmejne lege. Padec števila prebivalcev je posebno očiten po letu 1910, ko je doseglo število prebivalcev najvišjo številko.

Gibanje prebivalstva Zgornjega Posočja je razvidno s tebe tabele:

Datum popisa	Število prebivalcev	Indeks na bazo 1869 = 100%
31. 12. 1869	32.073	100,00%
31. 12. 1880	30.978	96,59%
31. 12. 1890	31.351	97,75%
31. 12. 1900	30.497	95,05%
31. 12. 1910	32.334	100,81%
21. 4. 1931	30.547	95,24%
15. 3. 1948	24.452	76,24%
15. 3. 1953	24.677	76,94%
31. 3. 1961	23.503	73,28%
31. 3. 1966 (registracija)	23.005	71,72%

Navedeni podatki nam kažejo, da je v obdobju pred prvo svetovno vojno število prebivalcev precej stagniralo, zlasti do leta 1890. V tem času pokrajine še niso zajele modernejše oblike kmetijskega gospodarjenja. Kmet obdeluje zemljo na tradicionalen način, ki zahteva obilo delovne sile. Kmečka gospodarstva tudi še v veliki meri goje ovce in kože ter sadna drevesa. Dokaj je razvita domača obrt. Zato so tudi ekonomsko manj pomembni predeli skrbno izrabljeni in obdelani. Ljudje ostajajo na zemlji, ker ni drugega zasluzka, čeprav žive siromašno. Ker pa domača zemlja vendarle ne more preživljati vseh prebivalcev, odhajajo zlasti moški na sezonska dela kot gozdarji oziroma na Bovškem tudi kot krošnjari po avstro-ogrskih deželah. Prav temu dodatnemu zasluzku, na drugi strani pa zelo skromnim zahtevam prebivalcev, moremo v glavnem pripisovati zadrževanje večje depopulacije pokrajine že v tem času.

Po letu 1890 se sezonskemu odseljivanju pridruži zaradi slabih gospodarskih razmer še stalno odseljivanje v Ameriko. Zato kaže popis iz leta 1900 že upadanje prebivalstva. Toda gradnja bohinjske železnice v začetku tega stoletja in povečano izkoriščanje rudnika svinca v Rablju je prineslo mnogim zaposlitev. Zato ni čudno, če kažejo podatki za leto 1910 najvišje število prebivalcev, to je 32.334.

Obdobje po prvi svetovni vojni je z obnovitvenimi deli v vojni porušeni domov in drugih

objektov sprva še nudilo možnost zaposlitve doma. Ko pa so bila dela končana, je postajal ekonomski položaj domačinov vedno težji. Povojna kriza in kmečka konservativnost sta bili neposredni vzrok zastoja poljedelstva pa tudi mlekarške proizvodnje. Nove politične meje so zaprle možnost odhajanja na sezonska dela v pokrajine nekdanje avstro-ogrske monarhije (drvarjenje na Koroškem, Tirolskem, v Bosni in celo Romuniji). Italijanski okupator je s svojo politiko v obdobju med obema svetovnjima vojnama zaprl Slovincem vsa vrata do državnih služb. Bohinjsko železniško progo so zasedli italijanski uslužbenci; Slovincem-domačinom so ostala le mesta nayaadnih železniških delavcev, pa še ti so kmalu prišli ob službo ali so jih premestili v notranjost Italije. Celu mnogi slovenski cestarji so izgubili službo. Fašizem je zatrl slovensko kulturno življenje. Italija ni v Zgornjem Posočju v vseh sedemindvajsetih letih svojega gospodovanja odprla niti najmanjšega industrijskega obrata. Zaradi obmejne lege in vojaških razlogov je zavirala tudi razvoj planinskega turizma, za katerega so sicer odlični prirodni pogoji. K temu se je pridružila še svetovna gospodarska kriza leta 1929 z vsemi svojimi posledicami.

Pokrajino je zajel val močnega izseljevanja. To se je začelo že po letu 1924 in je sprva usmerjeno v južnoameriške države — predvsem v Argentino, pozneje pa v Francijo in Belgijo. Izseljevanje v Francijo je zajelo daleč največji obseg ter je bilo posebno močno v letih 1924 do 1932. Del izseljencev se je usmeril tudi v predvojno Jugoslavijo, to pa bolj iz političnih razlogov. V tem času iščejo mnoga dekleta zaposlitev kot hišne pomočnice v italijanskih mestih in večinoma ostanejo tam. Enako so ostali izseljenci večidel ne vračajo več v domače kraje. Izseljevanje je nekoliko ponehalo po letu 1935, ker ga je Italija omejevala zaradi svojih imperialističnih posegov v Abesiniji (mobilizacija v vojsko).

Po drugi strani pa je v tem obdobju tudi že močno padla nataliteta zaradi izseljevanja moških pa tudi žensk v starostni dobi 17—40 let v preteklih letih (dekleta se dostikrat skoraj niso mogla poročiti zaradi „pomanjkanja“ slovenskih fantov). Tako znaša za leto 1939 naravni prirastek v Zgornjem Posočju le še +0,9 na 1000 prebivalcev, medtem ko znaša ta tedaj v Slovenskem Primorju +8,2 (Stane Zrimec — Izpopolnitev podatkov o naravnem gibanju prebivalstva v letih 1922 do 1940 na današnjem ozemlju LRS — Prikazi in študije, letnik IV./št. 1, Ljubljana 1958, stran 14). Upadanje prebivalstva zaradi izseljevanja je razvidno tudi iz italijanskega popisa prebivalcev leta 1931, ko imamo padec nasproti letu 1910 za 5,57%. Dejansko pa je ta padec večji, ker je italijanski popis iz leta 1931 zajel tudi vojaške osebe, nameščene na tem ozemlju, kar pokvari pravo sliko o številu prebivalcev.

Močno upadanje prebivalstva zaradi izseljevanja nam kaže podatek, ki ga navaja Massi Ernesto v svoji študiji „L'ambiente geografico e lo

sviluppo economico nel Goriziano — Gorizia 1933". Po Massijevih navedbah je leta 1931 dosegel emigracijski koeficient za takratno občino Tolmin 64,2 na tisoč oseb, to je več kot šestkratni naravni prirastek. Po Massijevih ugotovitvah je imela tolimnska občina tedaj najmočnejši emigracijski koeficient, medtem ko je znašal ta tedaj za goriško provinco povprečno 30,6. Ta presenetljivo visoki koeficient pa je Massi takrat utemeljeval takole: „Emigracija je potrebno zlo, ki si ga razlagamo z zanemarjenjem travnikov, pašnikov in gozdov, s pretirano delitvijo lastnine in s pičlim razvojem industrije, ki ne more zajeti razpoložljive delovne sile“ (istotam, str. 99).

Stalno upadanje števila prebivalcev Zgornjega Posočja, ki se je pričelo po prvi svetovni vojni, se je nadaljevalo tudi po drugi svetovni vojni, čeprav v spremenjenih pogojih. Prvi povojni popis prebivalcev iz leta 1948 kaže v primerjavi z letom

1910 občuten padec števila prebivalcev, in to kar za 24,57% ali 7982 oseb oziroma za 10% ali 6095 oseb v primerjavi z letom 1931. Nedvomno se šele v tem velikem padcu pokažejo posledice močne ekonomske in delno politične emigracije v času med dvema vojnama v prvi luči, čeprav moramo upoštevati tu tudi učinek druge svetovne vojne in njene posledice. To je skoraj popolna odselitev italijanskih priseljencev po porazu Italije v drugi vojni, številne vojne žrtve, beg okupatorjevih pomagačev ter odseljevanje v tujino pod vplivom sovražne propagande v bivši angloameriški okupacijski coni. To je bilo posebno močno neposredno pred priključitvijo tega ozemlja k Jugoslaviji septembra leta 1947 in je prizadelo zlasti nekatera naselja na desnem bregu Soče ter v Breginjskem kotu, kar nam lepo ilustrira nekaj primerov naselij, v katerih leta 1931 ni bilo nastanjeno vojaštvo (razen morda Cezsoča in Zaga), in so zato podatki realni:

Naselje	Število prebivalcev leta			Razmerje 1948 napram 1910	Razmerje 1948 napram 1931
	1910	1931	1948		
Borjana	574	538	388	67,6%	72,1%
Breginj	758	612	469	61,8%	75,8%
Cezsoča	555	634	388	69,9%	61,2%
Kred	281	278	196	69,7%	70,5%
Livške Ravne	101	95	67	67,0%	70,5%
Log pod Mangartom	629	602	362	57,5%	60,1%
Volče	767	694	562	73,3%	80,9%
Zaga	717	775	514	71,7%	66,3%

Razdobje od leta 1948 do danes zajema čas po drugi svetovni vojni. Vmes imamo dva popisa prebivalstva, to je iz leta 1953 in 1961. Podatki za leto 1953 kažejo sicer rahel dvig števila prebivalcev in to za 0,7%, kar je predvsem posledica vračanja nekaterih izseljencev in povečane natalitete v prvih povojnih letih, saj znaša naravni prirastek na 1000 prebivalcev leta 1948 že +6,2, leta 1949 +8,0, leta 1950 +8,5, leta 1951 +2,4, leta 1952 +6,0. V letih, ki slede, naravni prirastek močno niha, vendar s tendenco upadanja, tako da v letih 1954, 1963 in 1964 sploh nimamo naravnega prirastka, ampak celo padec. V vsem tem času se nadaljuje izseljevanje, in popis iz leta 1961 kaže v primerjavi z letom 1953 ponoven padec števila prebivalcev za 3,66%. Izseljevanje sedaj ni več usmerjeno toliko v tujino, ampak v sosednja slovenska in ostala jugoslovanska področja, ki se hitreje gospodarsko razvijajo in nudijo več možnosti za zaposlitev ter zboljšanje življenjskega standarda, čeprav se tudi domača pokrajina gospodarsko krepi in se življenjske razmere v njej zboljšujejo. Toda razvoj poseže le v krajevna središča, kot so Bovec, Kobarid, Most na Soči, Podbrdo in predvsem Tolmin, kjer postopna industrializacija omogoča zaposlitev doma. Zato zajema sedaj izseljevanje predvsem agrarna gorska področja, kjer so delovni pogoji izredno težki in kjer prometna odrezanost otežkuje vključitev v tržno proizvodnjo. Depopulacija

pa zajema tudi nižinske predele, ker težko delo na zemlji ni več tako vabljivo, ni pa tudi prave perspektive za individualno kmetijsko proizvodnjo, ki jo bo sicer treba v teh krajih tudi v prihodnje ohranjati zaradi skromnih in razbitih kmetijskih površin, in ji tudi omogočiti potrebno mehanizacijo. Zato si mladina išče stalnega in lažjega zaslужka v mestu. Ta ostaja v domačem kraju le, kolikor najde zaposlitev v bližini, to je v lokalnih centrih Zgornjega Posočja, v katerih se je po zadnji vojni razvilo nekaj manjših industrijskih in drugih podjetij, v katerih je našlo zaposlitev nad 3000 oseb. Nedvomno je prav ta gospodarska okrepitev lokalnih centrov preprečila še hitrejše upadanje števila prebivalcev celotnega Zgornjega Posočja. Pospešila pa je notranje migracije, zaradi katerih se je ustavilo upadanje števila prebivalcev lokalnih središč, kot je Bovec, ki sicer še ni dosegel najvišjega števila prebivalcev v zadnjem stoletju, ko je imel 1869. leta 1657 prebivalcev (najnižje število leta 1953: 1252, danes 1351), ali pa je celo okrepla njihovo rast, kar velja zlasti za Podbrdo (1948. leta 306, danes 803 prebivalcev) in Tolmin (leta 1769 je imel 846, 1948. leta 1320, danes pa 2181 prebivalcev). Edino Tolmin kot upravno, kulturno in zadnje čase tudi gospodarsko središče kaže ves čas konstantno rast števila prebivalcev in je od leta 1953 do 1961 povečal število prebivalcev za 66%.

ZAKLJUČEK

Pregled rasti prebivalstva v Zgornjem Posočju je razkril pojav, ki je danes tako značilen tudi za sosednja alpska področja, na primer sosednjo Slovensko Benečijo in Rezijo. Zaradi zaostalosti v gospodarskem razvoju in težkih delovnih pogojev v kmetijstvu imamo opraviti z močno depopulacijo odročnih in višinskih predelov ob istočasni rasti lokalnih središč, ki pa ne morejo absorbirati vse odvečne delovne sile, zaradi česar ta še vedno odteka drugam, čeprav v manjšem obsegu. Izseljevanje ni zajelo samo posameznikov, ampak tudi celotne družine. Zato srečamo marsikje izpraznjene domove in opuščene kmetije. Zaradi izseljevanja fizično najsposobnejše delovne sile (okrog 60% izseljenih so stari od 17 do 30 let), ostajajo doma le stari ljudje, marsikje že nesposobni za pridobitno delo. Zato ni posledica izseljevanja samo upadanje števila prebivalcev zaradi izseljevanja, ampak tudi zaradi vse manjšega prirodnega prirastka, ker je vse manj sklenjenih zakonskih zvez in manj rojstev, na drugi strani pa število smrti relativno raste, ker ostajajo doma samo starejši ljudje. Ker je odseljevanje zajelo močno tudi žensko mladino (danes je problem zaposliti prav njo), se pojavlja vse več „stricev“, to je moških, ki imajo sicer zemljo, ne morejo pa ustvariti družine, ker nevesta noče na kmetijo. Zato moramo pričakovati tudi v prihodnjih letih še nadaljnje upadanje števila prebivalcev, vse, dokler ne bo doseženo ravnovesje v starostni strukturi in dokler ne bo pokrajina dosegla take gospodarske razvitosti, da bo vsem prebivalcem zagotovila ekonomski obstoj.

Depopulacija pa vpliva tudi na gospodarstvo. Zlasti propadajo senožeti, posebno tam, kjer je košnja in spravilo sena izredno težko. Take senožeti spreminjajo v planine ali prepuščajo celo gozdu. Opustili so že marsikatero planino, posebno na Bovškem. Skoro povsem je prenehala reja ovac. Teh danes ne goje niti ene tretjine od tistega, kot so jih gojili še pred sto leti. Upada tudi število goveje živine. Marsikatera njiva pa se je spremenila že v travnik.

Predvsem pa so te posledice vidne v številu prebivalcev poedinih naselij. Od 117 naselij v Zgornjem Posočju jih je po letu 1910, ko je bilo v celotni pokrajini največ prebivalcev, povečalo število svojih prebivalcev le šest. To so nekatera naselja ob železniški progi Jesenice—Nova Gorica, ki jim je prinesla proga ali ob njej zrasla industrija nekaj več življenja (Podbrdo, Postaja, Most na Soči in Drobočnik) ter Kobarid in zlasti Tolmin. V vseh ostalih krajih pa število prebivalcev pada tako, da se je v dobi zadnjih 50 let, to je od leta 1910 zmanjšalo za več kot polovico. To so predvsem odročni gorski kraji, kjer so pogoji za kmetijsko proizvodnjo izredno težki, možnosti za dnevno odhajanje na delo pa skoraj ni.

Takih krajev je 23:

Kraj	Nadmorska višina v metrih
Bavščica	719 m
Čadrg	660 m
Dolgi laz	670 m
Gorski vrh	700 m — 957 m
Grudnica	745 m
Homec	480 m
Lisec	700 m
Log pod Mangartom	650 m
Logje	522 m
Porezen	650 m — 850 m
Robič	250 m
Robidišče	595 m
Sedlo	495 m
Sela nad Podmelcem	813 m
Stanovišče	564 m
Stržišče	764 m
Temljine	540 m
Tolminske Ravne	924 m
Tolminski Lom	602 m
Trtnik	656 m
Volčanski Ruti	585 m
Zadlaz Zakče	400 m
Znojile	667 m

Pa tudi v ostalih naseljih je zmanjšanje občutno, saj je 36 takih naselij, ki kažejo upadanje že od 1869. leta dalje in so tudi v tem času znižali število svojih prebivalcev za 40—50%. Posledica tega je, da je marsikje število otrok tako padlo, da je bilo treba v preteklih letih ukiniti šolo zaradi premajhnega števila šolskih otrok (Čadrg, Lepena, Ljubinj, Porezen, Robidišče, Vrsno itd.).

LITERATURA IN VIRI

1. Uradne publikacije avstrijskih, italijanskih in jugoslovanskih popisov prebivalstva.
2. Podatki o registraciji prebivalstva na dan 31. III. 1966 — Zavod za statistiko SRS Ljubljana.
3. Tolminski zbornik, Tolmin 1956.
4. Stane Zrimec: Gibanje prebivalstva Slovenije v razdobju 1931 do 1948, Geografski vestnik XXII. 1950.
5. Stane Zrimec: Izpopolnitev podatkov o naravnem gibanju prebivalstva v letih 1922 do 1940 na današnjem ozemlju LRS. Zavod za statistiko LRS — Prikazi in študije — Letnik IV., št. 1, Ljubljana 1958.
6. Milko Kos: Srednjeveški urbarji za Slovenijo, zvezek II.. Urbarji Slovenskega Primorja, I. del, Ljubljana 1948.
7. Massi Ernesto: L'ambiente geografico e lo sviluppo economico nel Goriziano. Gorizia 1933.
8. Podatki o kulturnih površinah — katastrski urad Tolmin.
9. Terensko proučevanje.

Spremembe v kobariški mikroregiji

Moj članek je informativen in ni do kraja dognan. Z njim bi le rad opozoril na deželico, ki je vredna podrobnejšega proučevanja. To ozemlje je bilo že večkrat vključeno v raziskovanje slovenskih geografov. Zajeto je v obsežni Melikovi Sloveniji, v Ilešičevih Kmečkih naseljih na Primorskem, v Bohinjčevem in Planinovem opisu primorske pokrajine v knjigi Slovensko Primorje v luči turizma. V razpravi Pliocenska Soča je profesor Melik prikazal problematiko vodovja tega ozemlja, in končno ne moremo prezreti starejšega prirodnoznanstvenega opisa Tolminskega izpod peresa Simona Rutarja.

V srednjem toku Soče se je izoblikoval tektonski jarek od Slapa pri Idriji prek Tolmina in Kobarida tja v breginjski kot med kobariškim Stolom, Mijo in Matajurjem na stiku alpskega in dinarskega gorstva. Zahodni del tega jarka od potoka Volarije navzgor obsega Kobariško. V eni od mnogih upravnih razdelitev je ta del občina Kobarid. Njena omejitvev je bila geografsko smiselna, saj je od naselij v soški dolini od Kobarida navzgor obsegala vasi Trnovo do znamenitega podora Podkuntri, ki ga je opisal prof. Melik v razpravi Vitranc, Zelenci in Bovško, nato je obsegala vse razsežno flišno in morensko podkrnsko ozemlje okoli Drežnice, ozemlje podkrnskih planin, vasi Krn, Vrsno in Libušnje, niže od Kobarida pa široke terase ob Soči z vasi na obrobju ob levem bregu Soče: Ladra, Smast, Kamno in Selce, na desnem bregu pa Mlinsko in Idrsko z livškimi vasi in zaselki v širokem prevalu med Kukom in Matajurjem. Sem spadajo še vasi stariškega podolja ob Idriji: Svino, Sužid, Staro selo; krejskega podolja ob Nadiži: Robič, Kred, Potoki in Podbela ter naselja po prisojnem flišnem in morenskem svetu pod Stolom: Borjane, Stanovišče, Homec, Sedlo, vse do Breginja, pa še Logje in od italijanske meje od treh strani ograjeno Robidišče. Vsa naselja so povezana s središčem s cestami deželice, še na Robidišče je v gradnji nova cesta. Razdalje od vseh smeri do Kobarida niso velike, od Breginja je 15 km in še do Robidišča 10 km, z Livka je 7 km, oziroma z Livških Raven 13 km, sicer pa je iz Traovega 6 km, iz Krna 12 km in iz Selce 9 km. V vseh naseljih se poznajo v obliki in tipu hiš močni primorski vplivi, zlasti zaradi strnjenosti naselij, saj prevladuje v njih vrstna zazidava. Ločimo pa kobariško bolj alpsko, in breginjsko bolj primorsko domačijo. V bistvu je pokrajina predalpska. Relief je intenziven, poglobljenost glavnih dolin Soče in Nadiže je izredna, poglobljenost stranskih pritokov graparska in koritasta, relativne višine med dolinami in naseljenimi vrhnimi pomoli, planotami in pobočji gora velike.

Naselja leže v različnih nadmorskih višinah, najvišje naselje so Livške Ravne v višini 1043 m,

Krn 840 m, Robidišče 672 m, Breginj 557 m, Drežnica 553 m, Trnovo 320 m in Kobarid 235 metrov. Vzponi na najvišja pobočja proti Krnu, ki je visok 2245 m, so nenavadno strma in razjedena, kljub temu pa je zaradi obilice skrivalcev in krednega fliša prostora za razsežne senožeti in bujne planinske pašnike. Med vododržnimi kamninami so vloženi apnenčasti skladi, ki imajo v pobočjih ostre prepadne robove kot na primer kakih 150 m debele plasti dahštajnskega apnenca v Stolovem pobočju, ki jih prekinjajo travnate vesine s strmimi odseki in ustvarjajo pogoje za snežne plazove. Takih delov pobočja je tudi drugod obilo in nosijo značilno ime Cela ali pa Kras, v Krasih; izrazita taka apniška gmota je Mija, visoka 1236 m, med suho dolino Predolino, ki je obvisela v višini med 500 in 600 m, ter dolino Nadiže, ki je kakih 200 m globlja; Nadiža obide Mijo v velikem okljuku in se prebija med Mijo in Matajurjem, ki je visok 1643 m, proti Furlaniji. Tudi Matajur je zanimivo pogorje. Prebivalci v vaseh, ki izkoriščajo njegovo površino, pravijo, da bi ga bilo treba presekat in mu pobrati rudno bogastvo. Na Matajurjevem podnožju so namreč našli sledove živosrebrne rude. Na severno stran se je Tam na robu pod Zalostno goro, tako namreč imenujejo severno pobočje Matajurja, izoblikovalo zaradi mogočnega podora v Molidi in Deru Krejsko in Kobariško blato; zastajanje voda in občasne jezerske površine so se tod pogosto menjavale, kar pričajo ledinska imena na jezeru, na Blatih. V triadnih apnencih Mije in Matajurja so številne vodne in suhe jame, na primer jama v Molidniku, Turjeva ali Kovačeva jama ob Nadiži.

Nastanek ozke doline Nadiže bo treba razlagati tudi s proučevanjem kraške korozije tega prostora. Po ozkih dolinah Nadiže in Predoline prodira topli zrak, ki se dviguje ob Stolovem pogorju. Za poletje so tu značilne kratke plohe s točo, na Blati ob Idriji in Nadiži se rada zadržuje megla, od vzhoda pa zlasti pozimi udarja hladni zrak; posebnost tega podnebja je še zelo velika količina padavin pod Muzci in Stolom. Podzidane terase njiv naj bi zadrževale prst, hkrati pa je v tem, kakor tudi v kulturi kostanja, viden primorski značaj Kota. Razgrapanost ozemlja je dala povod za številne mejne premike v preteklosti (meja na Soči, pripadanje Livka Benečiji, ostra meja z Benečijo na Beli, pritoku Nadiže, ki je do leta 1814 mejila z naselji: Breginj, Logje in Robidišče na beneško stran). Nenehni spori za pašnike in gozdove na Miji, pomanjkanje obdelovalne površine, ki je bila pri vseh naseljih izredno majhna, in delitev zemljišč je do najnovejše dobe ustvarjalo iz Kotarjev svojstvene pravdače. Ob prebiranju Rutarjeve Zgodovine Tolminskega nam vstaja podoba nekdanjega gospodarjenja. Značilna je bila živinoreja, zlasti ovčarstvo in kozarstvo za

Kotarje, za vasi okrog kobariškega Blata, deloma še za drežniške vasi, vendar pa so se prav na tem ozemlju že pojavljala med izrazitimi ovčarsko kozarskimi vasmi naselja z bogato mlečno govedorejo.

Obsežne planine so nastale na višjih delih gora pod prepadnimi pečmi in nad strmimi dolinskimi pobočji, kjer se je na drobirju in grušču starih melišč, plazin in tudi morenskih nanosov izoblikovala na zgornjem robu gozda travna površina; take so krnske planine in planine na Matajurju ter opuščene na Miji in v Plazih za Breginjem. Gradnja cest ob koncu 19. stoletja je povzročila tudi na Kobariškem močno izsekavanje gozdov, toda do prve vojne se je prebivalstvo držalo starih oblik gospodarjenja; od teh se vztrajno drži še danes zlasti na širokih soških terasah kultura semenskega krompirja in stročjega fižola.

V prvi vojni je Kobariško ostalo skoraj nepoškodovano, saj je že v začetku vojne prišlo pod italijansko upravo. Ohranjena zastarelost v zunanji podobi naselij je posledica premika frontne linije prek Kobarida na vrh Krna. Za dobo med obema vojnama sta pomembni gradnja ozkotirne železnice iz Čedadada do Kobarida in navezanost na Furlanijo ob izkoriščanju gozdov breginjskega Kota, saj je od Kobarida do Čedadada le 21 km. Z vključitvijo Kobariškega v slovensko svobodno ozemlje so potegnili mejo po stari avstrijsko-italijanski. Zaradi vojnih razmer v letu 1944 so pod vplivom belogardizma in takoj po vojni ameriške zasedbe cone A izvedli diferenciacijo prebivalstva in je prišlo do precejšnje odselitve. Uhanjanje čez mejo se je nadaljevalo vse do ureditve maloobmejnega prometa. Obmejni prehodi so danes na mostu čez Nadižo Ponte Vittorio za Breginjem, na Robidišču, na Polavi na Livku, najvažnejši pa je prehod pri Robiču. Sprostitev na meji je ugodno vplivala na ustalitev prebivalstva, hkrati pa je možno po gospodarski reformi bolj kritično oceniti vse spremembe, ki so nastale v kratki dobi po osvoboditvi.

V vseh vaseh opisanega ozemlja gori elektrika in tečejo vodovodi; omenil sem že, da so vasi dostopne po cestah tudi z motornimi vozili, kljub temu pa se praznjenje naselij nezadržno nadaljuje. Breginj je imel na primer po prvi vojni skoraj 800 prebivalcev, pod Italijo se jih je odselilo 86, po drugi vojni 110, v NOB jih je padlo 23, danes ima naselje 397 ljudi v 156 hišah, 23 hiš pa je praznih. V vasi ostajajo le žene, otroci in starci. Moški so sezonski delavci, teh je bilo 91 v letu 1965.

Utrujal bi, ako bi analiziral naselje za naseljem, podobna so si. Največ so sezonski zaposleni kot gradbeni in gozdni delavci, mladina se za stalno odseljuje, zlasti tudi ženska mladina, zato je moškemu, ki ostaja na vasi, že težko dobiti nevesto, ker žene nočejo prevzemati nase vsega težkega dela, ki pade nanje pri obdelovanju zemlje, spravilu sena, skrbi za živino in podobnih

opravkih. Celo v dolinski vasi Kamno smo našli dvajset za naše razmere trdnih domačij z neporočenimi gospodarji. Maloobmejni promet, nabava poljedelskih strojev, ugodna cena živine, modernizacija domov po vaseh bodo morda zadržali na zemlji tako del prebivalstva kakor tudi neprestano upadanje števila goveje živine. Marsikaj bi se dalo rešiti ob pretehtanem uvajanju modernih oblik gospodarjenja, ki bi bile izvedljive ob upoštevanju pokrajinskih značilnosti in podprte z dovolj velikimi sredstvi.

Tako pa se je vse le poskušalo in ne izpeljalo do konca, kot nam spričuje kobariško živinorejsko posestvo. Od leta 1960 je to posestvo prevzemalo zemljo na kobariškem Blatu in pričelo s proizvodnjo krme; najprej so si pridobili 20 ha, zgradili prvi hlev v Starem selu za 32 plemenskih krav, 1961 so prevzeli še 8 ha in zgradili hlev odprtega tipa za 45 krav cikaste in 15 krav svetlorjave pasme, 1962 so pridobili še 19 ha zemlje, nabavili novih 20 krav ter prevzeli planino Božico na Stolu. Leta 1963 je posestvo merilo 60 ha. Z izrazom „pridobilo“ razumemo komasacijo zemljišč, kar pa ni potekalo povsem gladko. V načrtu je bil še odvzem košenic med Logjem in Breginjem za pašnik v izmeri 80 ha, kar se ni uresničilo, ker so začeli vračati zemljo bivšim lastnikom, ki pa so se med tem že drugod zaposlili. Poskus modernizirati govedorejo je zastal zaradi pomanjkanja sredstev in kadrov. Opisani postopek pa je spodnesel eksistenco poslednjim kmetom v Kobaridu.

Kobarid je kot središče opisane pokrajine tako postal izrazito urbano naselje. Izgubil je opekarno in mizarski obrat, pridobil pa moderne obrate mlekarne Planika, ki zbira mleko iz vsega zgornjega Posočja ob prepovedi delovanja malih vaških mlekarn in sirarn. Dobil je tovarno igel TIK, tovarno pletenin Angora in električni mlin. V te obrate se dnevno vozijo delavci iz okoliških vasi: v TIK 185, v Planiko 55, v Angoro 73 in to predvsem iz Idrskega ter Livka, iz Drežnice in od Smasti, iz Trnovega, iz vasi proti Breginju pa tja do Borjane, dnevno vseh 340. Istočasno z delavci se prevažajo v centralno šolo dnevno tudi otroci, skupaj 140, iz oddaljenih vasi jih je 80 v dijaškem domu.

K mestnemu videzu kraja pripomorejo tudi številni spomeniki, predvsem mogočna grobnica pri sv. Antonu, kjer so zbrali vse italijanske vojake, padle v prvi vojni v Zgornjem Posočju; nato spomeniki znamenitih slovenskih mož, skladatelja Volariča in pesnika Gregorčiča, vzdane plošče pesniku Pagliaruzziju in narodnemu buditelju Gabrščku.

Ob mrtvih in živih, ob spomenikih preteklosti in ob sedanjem delu raste Kobarid v eno od urbanskih naselij Zgornjega Posočja, ko se prebivalci zaposlujejo v industriji in pri nekmetiškem delu, ko se kmečka proizvodnja spreminja in se praznijo vasi.

Simon Rutar, Zgodovina Tolminskega, Ljubljana 1892.
 Anton Melik, Slovenija, Ljubljana 1935.
 Anton Melik, Pliocenska Soča, Geografski zbornik IV,
 Ljubljana 1956.
 Anton Melik, Vitranc, Zelenci in Bovško, GZ VI,
 Ljubljana 1961.

Anton Melik, Planine v Julijskih Alpah, Ljubljana 1950.
 V. Bohinec in F. Planina, Primorska pokrajina — Slovensko
 Primorje v luči turizma, Ljubljana 1952.
 Svetožar Ilešič, Kmečka naselja na Primorskem, Geografski
 vestnik 1948—1949.
 Ivan Gams, Snežni plazovi v Sloveniji, GZ III,
 Ljubljana 1955.

Milan Natek

Nekateri sodobni demogeografski pojavi v Sloveniji

Po drugi svetovni vojni je zajel Slovenijo val hitre industrializacije, ki ob deagrarizaciji različno spreminja podobo naših pokrajin. Da se združujejo obrati s sekundarno in terciarno družbeno dejavnostjo zaposlenega prebivalstva, se ustanavljajo vrste novih in temeljnih metalurških in elektroenergetskih podjetij ter spreminjajo številne majhne in stare delavnice s prevladujočo obrtniško tehnologijo proizvodnje v podjetja z usmerjeno industrijsko dejavnostjo, drugod pa se spet nekateri obrati razdele v večja podjetja po vsej Sloveniji, kar vpliva na poseben način tudi na nekatere oblike gibanja prebivalstva. Selitvena gibanja prebivalstva so namreč hkrati izraz notranje družbene strukture in posledica gospodarskega uveljavljanja. Prav to jim daje izrazit pečat aktivnega antropogenega faktorja v geografskem okolju. Tudi zato so selitvena gibanja prebivalstva že od nekdaj privabljala geografе, bodisi da so jih v celoti zanimala spoznanja vzrokov in posledic v njih medsebojni odvisnosti bodisi le njihove posamezne izrazitejše pojavne oblike. V referatu se bom dotaknil le nekaterih, danes skoraj že prevladujočih selitvenih oblik gibanja prebivalstva v Sloveniji: a) selitev v urbana in industrijska naselja, b) sezonskih zaposlitev v Sloveniji in c) začasnega — sezonskega izseljevanja v tujino, predvsem v države zahodne Evrope.

I. Selitve v urbana in industrijska naselja

Nekatere, že v uvodu naznačene karakteristike gospodarskega razvoja SR Slovenije pa tudi nekatere družbeno-politične značilnosti v prvih povojnih letih (agrarna reforma, kolektivizacija kmetijstva, obnova v vojnih letih uničenega gospodarstva, prvi petletni načrt s programom zgraditve temeljnih vej meagrarnega gospodarstva itd.), so sprožile korenito spremembo v zaposlovanju delovne sile. Ta je v vedno večjem navalu prihajala s podeželja v industrijo ter v druge neagrarne veje družbene dejavnosti (leta 1953 je bilo v kmetijstvu zaposlenih 43,5% aktivnega prebivalstva, leta 1961 31,5%; leta 1953 je bilo 41,1% in 1961 30,7% kmetijskega prebivalstva). Tudi to je poleg ostalih vzrokov vplivalo, da je prebivalstvo Slovenije zelo labilno, to je v nase-

ljih naše republike je danes že manj kot polovica domačinov (46,9%; povprečje za SFRJ 62,4%, SR Hrvatsko 60%, SR Srbijo 62,9%, SR B in H celo 72,3% itd.), ves preostali delež drugih prebivalcev se je selil ali samo v obsegu občine sedanjega bivanja (18,9%, SFRJ 18,8%) ali pa je bil zajet v selitvene tokove, ki so v najrazličnejših smereh prepletli Slovenijo (26,1%), oziroma v tiste, ki so usmerjeni k nam v Slovenijo iz ostalih republik (4,92% prebivalcev Slovenije). Najbolj intenzivne aglomeracije prebivalstva so v vseh večjih mestnih in industrijskih naseljih, še posebno v tistih manjših, z gospodarsko močnimi središči, katerih nastanek in razmah so pospeševali in utrjevali nagla in močna povojna industrializacija dežele pa tudi drugi politično-upravni razlogi (na primer Kidričevo, Ravne na Koroškem, Velenje, vsa tri naša slovenska primorska mesta, Nova Gorica itd.).

Podrobnejše razčlenjevanje osnovnih migracijskih tokov na Slovenskem nam je pokazalo, da so le-ti usmerjeni predvsem s podeželja v mestna in industrijska naselja in središča. To nam najbolj zgovorno dokazujejo podatki, iz katerih razberemo, da je znašalo odseljevanje iz naših vasi v mesta v letih 1948—1953 povprečno na leto 9389, v razdobju 1953—1961 pa celo 10.901 oseb, kar pomeni, da sta se v razdobju 1948—1961 odselili z našega podeželja v mesta kar 134.202 osebi (ali povprečno na leto 10.323 ljudi).

Zato ni čudno, da se je na obsežnih področjih Slovenije pojavila depopulacija (izumiranje prebivalstva) in gospodarsko nazadovanje. Sem smemo prištevati vse slovenske obmejne pokrajine, katerih gospodarska struktura sloni predvsem na kmetijstvu. Obenem pa so navadno to tudi področja, ki imajo zelo redko sodobno prometno omrežje (predvsem modernizirane ceste), ki bi jih povezovalo z mladimi in močnejšimi industrijskimi središči in mesti. V drugo skupino območij, ki so podvržena močnemu izseljevanju, spadajo skoraj vsa hribovska področja s samotnimi kmetijami ali z drugimi naselbinskimi oblikami obljudeni predeli s tipičnimi oblikami kmetovanja. Te so odsev vseh specifičnosti naravnega okolja kot tudi učinkov družbenih faktorjev (živinorejsko-gozdarski tip kmetijstva z zasebnimi ali srenjskimi pla-

minami). Večino prebivalstva, ki živi v teh predelih, je prizadela ta usodna kriza, ki kroji vsebinsko in podobo jutrišnji pokrajini, in bo najbrž vsak dan bolj enolična in pusta, kot je današnja, od ljudna ter zapuščena.

Danes je v SR Sloveniji že 51 mestnih naselij, v katerih je v letu 1965 živelo 35,7% (586.086) prebivalstva. Leta 1948 je prebivalo na območjih današnjih mest 386.081 ljudi (28,7%), leta 1953 437.609 (29,1%) in leta 1961 pa 33,2% (528.506). V zadnjem sedemnajst letnem razdobju (1948—1965) je naraslo število prebivalstva SR Slovenije za 14,5%, vendar je potrebno naglasiti, da so naraščala le mestna naselja, in to na račun depopulacije podeželja (porast mestnega prebivalstva 1948—1965 znaša 52%). Pregled naraščanja prebivalstva v mestnih in ostalih naseljih pa nam pokaže, da se močnejše preseljevanje v urbana naselja začena šele po letu 1953. Tja pa ni usmerjen le ves naravni prirastek prebivalstva s podeželje; depopulacija je zajela vsa manjša naselja (do 900 prebivalcev), katerih število iz leta v leto narašča, pri čemer število prebivalstva v njih nenehno upada. Prav tako spoznamo, da živi v slovenskih mestnih naseljih več ženskega prebivalstva kot moškega (1948. leta 53,5%, 1953. leta 53,1%, 1961. leta 52,3% in 1965. leta 52,7 odstotkov), z drugimi besedami: izven mestnih območij je močnejši prirastek moških kot žensk. Ta pojav ni značilen samo za naša mesta, vendar ne moremo gledati nanj le z vidika posebnega značaja zaposlitve večjega števila ženskega prebivalstva v mestih, ampak je treba pri tem v prvi vrsti upoštevati obseg dnevnega nihanja delovne sile med krajem bivanja in krajem zaposlitve.

Tako opredeljeno dnevno nihanje delovne sile je preprosta posledica razhajanja med procesoma industrializacije in urbanizacije. Opuščanje kmetijskih poklicev in zaposlovanje v industriji ali v kaki drugi nekmetijski dejavnosti ni povzročilo preselitve s podeželja v urbana naselja. Tako je bilo v letu 1961 v SR Sloveniji vključenega v obtok dnevnega nihanja delovne sile 27,8% (ali okrog 213.600 zaposlenih, delež za SFRJ znaša 15,1%) zaposlenega prebivalstva. Ponovno naj poudarim, da med njimi prevladujejo moški kar s 63,1% (134.648 zaposlenih); njihov delež se z dolžino poti stopnjuje. Medobčinsko dnevno nihanje delovne sile zajema v Sloveniji 10,3% zaposlenih oziroma 12,2% moške dnevne migracije, kar pa tudi pomeni, da v tej kategoriji prevladujejo moški nad ženskami z 69,8%.

Bistveno drugačno podobo dnevnega nihanja delovne sile dobimo, če iz obsega celokupnega števila zaposlenih izločimo aktivno zaposlene na kmečkih gospodarstvih (okrog 256.000). To nam narekujejo posebnosti in značilnosti zaposlitve ljudi po kmetijah, kjer prihaja dandanes že do minimalnega dnevnega nihanja delovne sile s kmetije na kmetijo. V nekmečkih dejavnostih je v SR Sloveniji vključenih 66,7% zaposlenih, od katerih jih hodi kar 41,7% vsak dan na delo izven svojega stalnega bivališča. Leta 1961 je

živelo izključno od dohodkov iz kmetijstva še 37,2% slovenskega prebivalstva, 26,9% aktivnih oseb pa je prejemale dohodke iz različnih dejavnosti agrarnega gospodarstva. Tedaj je preživljala nekmetijska dejavnost 53% prebivalstva SR Slovenije, to je 48,4% je bilo neposredno zaposlenih v vseh ostalih nekmetijskih vejah družbene dejavnosti.

Takšna struktura virov za preživljanje prebivalstva nam očitno začituje osnovne tendence razkroja nekdanjih socialnih struktur po naseljih na podeželju. Proces „odlepljanja“ ljudi od zemlje, od njihove trdne navezanosti na kmetije in odvisnosti od domačije je očiten znak deagrarizacije. Zanj leže pogoji ali v bližini središč s sekundarnimi in terciarnimi dejavnostmi ali pa v tolikšni moči posameznih žarišč nekmetijske aktivnosti, da njeni fiziognomični učinki tudi z oddaljenostjo od mestnih ali industrijskih središč ne zbledijo.

II. Sezonsko zaposlovanje v Sloveniji

Razslojevanje podeželja ni potekalo vzporedno s skokovitim razvojem naše industrije. Intenzivno selitveno gibanje prebivalstva v SR Sloveniji, ki je v letih 1954—1964 zajelo 34,7% naših ljudi (v istem razdobju je povprečno menjalo stalno bivališče okrog 51.500 oseb na leto ali 3,3% prebivalstva republike) in prostorsko ter številčno stopnjevani obseg dnevnega nihanja delovne sile pa zaradi izseljevanja v tujino ni zadostil domačim potrebam po delovni sili. Sicer je res, da je zaposlitev v nekmetijskih panogah naraščala počasneje kot sta naraščala naravni prirastek in stopnja deagrarizacije prebivalstva skupaj. V tem razdobju (1954—1964) se je povečalo število zaposlenih izven kmetijstva za 69% (od 308.064 na 519.173); naravni prirastek je prispeval 168.521 oseb, a število v kmetijstvu zaposlenih se je zmanjšalo za okrog 21% (72.500 ljudi). Zaradi tega je tudi pri nas delovna sila stalno težila po ekonomski emigraciji v tujino. Naši slovenski ekonomski izseljenci povojnega obdobja so po najrazličnejših poteh odhajali v zahodno evropske države. Ekstenzivnemu razvoju prenekaterih vej našega gospodarstva (gradbeništvo, komunalna dejavnost in drugo) pa je primanjkovalo obilo težaške (predvsem nekvalificirane) delovne sile. Nastajajoči primanjkljaj delovne sile so nadomestili sezonski delavci iz južnih republik Jugoslavije. Skoraj iz vseh njenih predelov so se usmerili v Slovenijo sezonski selitveni tokovi, ki so v letu 1963 dosegli največji obseg, ko je prišlo iz drugih republik v Slovenijo kar 23.203 sezonskih delavcev.

Doslej so prihajali najmočnejši tokovi sezonce iz SR B in H (v letu 1963 10.812, v letu 1964 6880 in v letu 1965 že samo 2388), iz zahodnih in kraških predelov SR Hrvatske (1963. leta 8791; 5403; 3242), iz najrazličnejših območij Srbije (3105; 2688; 986) itd. Toda tudi gospodarsko ne-

razviti predeli Slovenije dajejo našemu gospodarstvu zadnja leta omembe vredno število sezoncev. To se sicer iz leta v leto zmanjšuje (1963. leta je dala Slovenija 10.597 sezoncev ali 31,4% sezonsko zaposlenih v SRS; 1964. leta 5101 ali 25,1% in 1965. leta 6349 ali 49%), vendar delež doma zaposlenih slovenskih sezoncev narašča. Vzroke za takšno preobrnitev sezonskega zaposlovanja v Sloveniji moramo prav gotovo iskati tudi v večji odprtosti državne meje in predvsem v možnosti zaposlitve v tujini.

Poleg osnovnih selitvenih tokov sezonskih delavcev v Sloveniji nas predvsem zanimajo še drugi pojavi. Casovni režim sezonskega zaposlovanja je odvisen predvsem od ritma in sezonskega nihanja produkcijske dejavnosti tistih gospodarskih vej, ki zaposlujejo sezonce. Analiza nekajletnih zaposlitev sezoncev nam kaže, da je v mesecih od marca do maja obdobje za priliv sezoncev najmočnejši. Že v prvi polovici leta si poišče zaposlitev okrog 70% sezoncev (1963. leta 70,1%, 1964. leta 80,2% in 1965. leta 70,4%), pri slovenskih sezoncih — zaposlenih doma, pa je omenjeni delež v povprečju nekaj višji (76%: 84%: 64%). Med slovenskimi in drugimi jugoslovanskimi sezonskimi zaposleni je treba poudariti razliko v spolu. Medtem, ko pride iz drugih republik v Slovenijo le neznatno število ženske sezonske delovne sile (od 1 do 2,5%), je delež Slovenk v tej kategoriji zaposlitev znatno višji, saj se giblje od 45 do 51%. To je deloma tudi razumljivo iz dveh razlogov: a) zaradi sorazmerno majhne oddaljenosti od doma in b) zaposlitvena struktura slovenskih sezonk se očitno razlikuje od dejavnosti, ki jih opravljajo sezonke iz naših sosednjih republik. Slovenske sezonke se največ zaposlujejo v industriji in kmetijstvu ter v gostinstvu, moški pa v gradbeništvu, industriji, kmetijstvu, v prometu in pri komunalnih delih. Sezenci iz drugih republik Jugoslavije si največ poiščejo delo v gradbeništvu (1963. leta 13.871 ali 60%), v kmetijstvu (9,1%), industriji (8%), komunalni (7,4%), gozdarstvu, prometu itd. Gradbeništvo (84%), mestna komunalna dejavnost (75,3%), promet (73,5%), gozdarstvo (73,4%) pa obrt (55,4%) so tista gospodarska področja, kjer prevladuje priseljena sezonska delovna sila iz drugih republik. V vseh ostalih osnovnih panogah zaposlitve prevladujejo domačini (kmetijstvo 51,7%, industrija 58,2%, trgovina in gostinstvo 81,4% itd.).

Pri takšnem stanju sezonskih zaposlitev pa ob sodobnih družbeno-ekonomskih težnjah, ki so že zavrle sezonsko zaposlovanje doma, smemo pričakovati, da bo sezonskih nihanj v gospodarstvu vedno manj in da bodo sezonske zaposlitve vzporedno z intenzifikacijo našega gospodarstva počasi pojemale. Vseeno pa se nam zastavlja vprašanje, ali bo res mogoče že v doglednem času intenzivirati gospodarstvo, ki zaposluje kar 62,8 odstotkov delavcev z nedokončano osnovno šolo, in ali ni najtežja ovira za doseg uspešne proizvodnje nepismenost. V Jugoslaviji imamo še vedno petino nepismenega prebivalstva (Kosmet 41,1%,

SR B in H 32,5%, Makedonija 25%, Srbija in Črna gora 22% itd.), ki bo še dolgo časa polnilo sezonske migracijske tokove, če že ne domačih, pa tiste, ki so usmerjeni v tujino.

III. Sezonsko izseljevanje delovne sile v tujino

V zadnjem času, ko se je Jugoslavija z nekaterimi svojimi intenzivnejšimi vejami gospodarstva neposredno vključila v mednarodno delitev dela, se je tudi odhajanje sezonske delovne sile v tujino liberaliziralo in povečalo, čeprav že doslej ta pojav ni bil neznan. Danes imamo opraviti z zunanjo (inozemsko) sezonsko migracijo in deloma tudi s trajno emigracijo delovne sile. Zato je potrebno povedati, da ima Slovenija v zadnjem desetletju s tujino negativni migracijski saldo (—19.582 oseb v razdobju 1954—1964), medtem ko je selitvena bilanca z vsemi republikami Jugoslavije pozitivna (+24.897 oseb). Močna težnja po zaposlovanju v tujini ni kratkotrajen pojav, saj je bil že doslej stalno prisoten, čeprav je bil navadno prikrit z najrazličnejšimi motivi zaposlovanja v tujini.

Tudi meddržavni selitveni tokovi so usmerjeni iz gospodarsko nerazvitih ali manj razvitih območij v družbeno in gospodarsko bolj razvite kraje. Danes se tudi naša država vključuje v močan selitveni tok, ki se iz Turčije in Grčije prek našega ozemlja usmerja proti Avstriji, Švici in Franciji oziroma ZR Nemčiji in ki se mu pridružujeta še tokova iz Italije in Španije. Iz Avstrije prebivalstvo ekonomsko emigrira v ZR Nemčijo, prebivalstvo ZR Nemčije pa odhaja v države Beneluksa, na Švedsko in v ZDA.

Iz Slovenije se delovna sila izseljuje že več kot dve sto let. V obdobju do prve svetovne vojne se je izselilo letno povprečno po 4600 ljudi. V prvem desetletju medvojnje Jugoslavije 4300 oseb na leto, od leta 1930 do 1940 približno 3600 ljudi z viškom v letu 1939, ko je odšlo s slovenskega ozemlja 16.000 ljudi. Tudi po drugi svetovni vojni se nadaljuje izseljevanje Slovencev v tujino; od leta 1953 do 1961 je letno odšlo v tujino 6000 oseb, od tam pa se jih vrne le po 400 na leto.

Sele v letu 1962 oziroma 1963 so bili ustvarjeni pogoji za regularno zaposlovanje naših delavcev v tujini. Podrobna razčlenitev izseljevanja iz Slovenije v tujino nam nazorno razodeva, da imamo tudi po letu 1962 prav tako obsežen odtok delovne sile v tujino, kakor smo ga imeli v razdobju do leta 1961. Tudi v letih 1963 in 1964, ko je bilo širjenje v gibanju števila zaposlenih izrazito, je bil obseg ekonomske migracije iz SR Slovenije neokrnjen, a vendar manjši kot smo ga smeli pričakovati ob zmanjšani stopnji rasti zaposlovanja od 6,6% na 0,9% (od 32.961 na 5754 v letu 1965).

V obdobju 1962 do 1965 se je število ekonomskih (predvsem sezonskih) izseljencev iz Slovenije skoraj potrojilo (6362 na 18.027 oseb, porast znaša 183%). Samo v zadnjih dveh letih (1964 in

1965) se je število v tujino izseljenih sezoncev dvignilo skoraj za četrtino (od 14.552 na 18.027). Podrobnejši vpogled v kvantitativne spremembe nam kaže tudi očitne kvalitativne razlike med letom 1964 in 1965. V preteklem letu je odšlo v tujino veliko več kvalificiranih delavcev (od 2,5% na 12,5%), zmanjšal pa se je delež sezoncev s kmetij (leta 1964 še 80,4%, leta 1965 pa 43%, ali od 3795 na 3357 oseb).

Studij regionalne usmerjenosti slovenskih sezoncev v tujino nam razodeva, da se jih blizu tri četrtine zaposli v sosednji Avstriji (73,3%) in skoraj četrtina v ZR Nemčiji (24,4%) ter blizu 1% v Švici. Drugačno podobo nam kaže pregled zaposlitve strokovnih kadrov v tujini: samo ZRN jih sprejme 72,1%, dobro petino Avstrija (22,3 odstotkov), ostale države pa 5,6%. Posebne značilnosti v zaposlitvi strokovnjakov v tujini kaže Prekmurje, od koder se kar 64,6% kvalificiranega kadra zaposli v Avstriji, ter Goriško in Koprsko Primorje, od koder odhaja kvalificirana delovna sila na sezonsko zaposlitev deloma v Italijo, največ pa v Švico.

Strokovnjaki iz kovinske, lesno-predelovalne pa tekstilne stroke, gostinstva ter prometa so v tujini najbolj iskani. Vsi ti poklici so najmočnejše zastopani pri izseljencih v ZRN, le v tekstilni stroki se ji pridružuje Avstrija. Največ sezonskih izseljencev kovinske stroke dajeta Maribor in Ljubljana, lesno-predelovalne stroke Ljubljana in Novo mesto, sezonce iz tekstilne industrije Maribor in celjsko področje, iz gostinstva Maribor in Koper, iz prometa pa Maribor in Kranj. Prekmurje in deloma tudi področje Goriške sta izraziti migracijski območji kmečkega prebivalstva, iz vseh ostalih območij Slovenije pa prevladujejo med sezonskimi izseljenci nekmetijski poklici.

Med slovenskimi sezonci, odhajajočimi v tujino, prevladujejo prebivalci severovzhodne slovenske regije z 80,4% (nekdanji okraj Maribor in Murska Sobota), z območja nekdanjega ljubljanskega okraja (7,3%), Dolenjske (3,5%) itd. Največ strokovnjakov se je kot sezonska delovna moč izselilo iz Maribora (27,9%), Ljubljane (21,9%), območja nekdanjega celjskega okraja (11,9%), Dolenjske (10,9%) itd.

Poleg sezonske migracije delovne sile zasledujemo v obmejnih predelih Slovenije še tedenske (morda dninarske) migracije delovne sile v tujino (v Avstrijo in Italijo). To obliko zaposlitve v tujini (največ 12 dni v mesecu) omogočajo sporazumi o maloobmejnem prometu, katerega ugodnosti se poslužuje nekaj tisoč ljudi s kmetij. Tako je bilo že leta 1963 zaposlenih v Avstriji 2500 oseb, v Italiji pa 750 kmetov. Ugodnosti te oblikečasne zaposlitve v tujini se največ poslužuje kmečko prebivalstvo (predvsem moški od 30 do 50. leta starosti).

Vsestransko soočenje s problematiko današnjega sezonskega zaposlovanja v tujini nam kaže nove vrednostne pojave (z nujnimi fiziognomičnimi spremembami) v pokrajini. Depopulacija in vse dozdašnje oblike sezonskega zaposlovanja v

Sloveniji niso vplivale na odseljevanje delovne sile iz industrijskih in mestnih naselij. Procesčasne zaposlitve delovne sile v tujini pa tudi njim ni prizanesel in je zajel v svoj tok tudi kvalificirano delovno silo.

III. Sklepne misli

Vpogled v nekatere sodobne demogeografske pojave v SR Sloveniji, ki so posledica našega družbeno-ekonomskega razvoja, obenem pa tudi vzrok za številne nadaljnje spremembe v slovenskih pokrajinah, nam odkriva nekatere današnje populacijske procese v geografskem okolju. Ž prof. dr. Dolfe Vogelnik je na osnovi kvantifikacije pojavov diferenciacije naših podeželskih naselij spoznal procese urbanizacije kmetijskega gospodarstva z drobljenjem in koncentracijo kmetijske posesti, proces odseljavanja s kmetij, prehajanje aktivnih članov kmetijskega gospodarstva v nekmetijske dejavnosti, depopulacijo vasi, kar prinaša stagnacijo v razvoj naselja ali njegovo izumiranje, in proces urbanizacije vasi. Hitra deagrarizacija, nizka produktivnost dela, ekstenzivno zaposlovanje, razkropljenost industrijskih podjetij, sorazmerno na gosto prepletena prometna mreža, visoka stopnja dnevnega nihanja delovne sile iz kraja bivanja v kraj zaposlitve, pojav delavca — kmeta (polproletarca), vse to so zakoniti pojavi v začetni stopnji urbanizacije v času, ko se dežela spreminja iz agrarne v industrijsko. Naša poglobljena skrb naj bo posvečena ne samo odkrivanju in spoznavanju pojavov in procesov urbanizacije pokrajine, temveč študiju zakonitosti med njimi.

Intenzivnost v gibanju in oblikovanju prebivalstvenih migracijskih tokov je odvisna od polarizacijske moči, ki jo sestavljata na obeh skrajnih točkah procesa kmetijska (predvsem kmečka) in urbano-industrijska proizvodnja. Skrita deagrarizacija (izseljevanje ruralnega elementa) je v nekaterih gospodarsko nerazvitih pokrajinah oblikovala depopulacijska območja s prevlado starega demografskega režima. Šele v najnovejši dobi so se le-ta najjasneje izoblikovala: v takih predelih ni ne mladih ljudi in ne otrok, zato tudi zapiranje komaj na novo zgrajenih šolskih poslopij ni redko. Naša depopulacijska območja skrivajo v sebi dvojne nevarnosti: 1. Depopulacija obmejnih območij je lahko nevarna tudi z nacionalnega vidika, saj se z emigracijo utrjujejo objektivni pogoji za krčenje nacionalnega ozemlja. 2. Gospodarstva in prebivalstvo hribovskih predelov s samotnimi kmetijami, od koder je najmočnejši beg v mesta, ni mogoče rešiti s stopnjevanjem izseljevanjem ter s koncentracijo zemljiške posesti kmečkih obratov, temveč z elektrifikacijo, z mehanizacijo in intenzifikacijo kmetijstva in predvsem z utrejevanjem razmajanega zaupanja v zanesljivost perspektivnega razvoja hribovskega kmetijskega gospodarskega prostora.

Močan odtok delovne sile iz Slovenije v tujino je mogoče izravnati z močnejšim priseljivanjem

iz naših južnih republik. Toda slovenski sezoni, ki odhajajo v tujino, so strokovno usposobljeni za opravljanje dela v najrazličnejših panogah, medtem ko se priseljuje k nam strokovno nekvalificirana ali strokovno manj usposobljena delovna moč. To pa že neposredno vpliva na slabšanje kvalifikacijske strukture zaposlenega prebivalstva v Sloveniji in posredno seveda tudi na počasnejšo rast proizvodnje.

Skratka, nekateri izmed prikazanih pojavov v gibanju prebivalstva utegnejo zapustiti trajne sledove v fiziognomiji naših naselij in pokrajin.

POGLAVITNI VIRI

1. E. Kržičnik: Dileme urbanizacije. Teorija in praksa, II, štev. 11, str. 1748—1759, Ljubljana 1965,

2. V. Klemenčič: Dnevni priliv delovne sile v industrijska podjetja Ljubljane v letih 1951 in 1961. Geografski vestnik XXXV, str. 3—13, Ljubljana 1964.
3. J. Levstik: Polproletariat pri nas. Teorija in praksa, III, štev. 3, str. 368—378, Ljubljana 1966.
4. A. Melik: Izseljavanje iz Slovenije. Tipkopis, stran 3, Ljubljana.
5. D. Vogelnik: Donesek k vprašanju kvantifikacije procesa diferenciacije na naši vasi. Ekonomski zbornik, VIII, str. 367—394, Ljubljana 1966.
6. M. Vojnović: Sezonski rad i socialistički odnosi. Gledišta, VII, br. 2, str. 183—192, Beograd 1966.
7. Informacije o zaposlovanju sezonskih delavcev. Zavod SRS za zaposlovanje delavcev. Ljubljana, januar 1964.
8. Informacije o zaposlovanju delavcev iz SR Slovenije v tujini. Zavod SRS za zaposlovanje delavcev, tipkopis, str. 24, Ljubljana 1966.
9. Statistični letopis SR Slovenije (1965). Zavod SRS za statistiko, Ljubljana 1965,

Mavricij Zgonik

Geografske vaje in praktične naloge v šoli

(GEOGRAFSKI PRAKTIKUM)*

Kakor kaže vsakdanja učna praksa, smo v sodobnem učnem procesu geografije glede pravnega tolmačenja geografskih pojavov v smislu kompleksnosti, iskanja in ugotavljanja rezultatov prepletanja in součinkovanja naravnih in družbenih elementov na določenem prostoru v zadnjih 10, 15 letih precej napredovali. „Navadili“ smo se že, da je bistveni del geografskega proučevanja regija. Izogibati se skušamo fakticizmu in kopičenju suhih podatkov; tudi pri obsegu, izboru in razporeditvi snovi smo dosegli pametno mero. Iz teh vidikov so koncipirani naši novejši geografski učbeniki, zlasti za osnovne šole. Razporeditev učne snovi in njena interpretacija v njih želita spodbujati učence h kavzalnemu in kompleksnemu, to je geografskemu mišljenju, k samostojnemu opazovanju in sklepanju.¹ V njih vidimo mnoge praktične vzpodbude za samostojnejše osvajanje geografskih pojmov, pojavov in procesov ter njihovih medsebojnih zvez. Vse to so pomembne pridobitve v skladu z zahtevami sodobne geografske znanosti in pedagogike.²

* (Izveček iz referata na republiškem zboru slovenskih geografov v Novi Gorici maja 1966.)

¹ M. Zgonik, Nekaj napotkov za sestavo sodobnega geografskega učbenika, GO 1960/4.

M. Zgonik, Nekaj misli ob izidu učbenika „Zemljepis za 6. razred osnovne šole“, Sodobna pedagogika, 1963/3—4.

² Glej učbenik Kranjec—Oblak—Zgonik, Zemljepis za 7. razred osnovnih šol. Ljubljana 1964, ki je bil na zadnjem knjižnem sejmu v Beogradu 1966 pohvaljen ne samo zaradi primerne tehnične opreme, temveč tudi zaradi didaktično metodične ustreznosti.

Manj pa moremo biti zadovoljni s pogostejšo in sistematičnejšo ter načrtnejšo uporabo nazornejših učnih sredstev in aktivnejših načinov posredovanja in osvajanja učne snovi v učnem procesu samem ter dopolnilnem delu učencev doma. Predvsem nam manjkajo taki načini dela v šoli in doma, da bi na eni strani silili in vzpodbujali učence k samostojnejšemu ugotavljanju bistvenosti zemljepisnih pojavov, njihovih medsebojnih vzročnih zvez ter njihovega samostojnejšega vrednotenja, na drugi strani pa bi bili sistematični sestavni del učnega procesa, ne pa samo rezultat dobre volje in iznajdljivosti učitelja. Iz teh razlogov je v našem geografskem pouku še vedno premalo tudi praktičnega, v življenju uporabnega znanja.³ Razen tega sta izbor in interpretacija geografske snovi večinoma knjižno šolska, že v naprej dognana in načrtana, tako kakor ju navajata predpisani zemljepisni učbenik in učni načrt ali kakor ga posredujemo učencem v krajših ali daljših izvlečkih iz dosegljive literature. Sodim, da smo še vedno preveč zadovoljni le z „uradnim, službenim“ posredovanjem in tolmačenjem skozi usta učitelja ali s tekstom predpisanega učbenika. Pomislimo le na laboratorijsko in na eksperimentalno delo v nekaterih drugih učnih predmetih, ki je že ustaljena vsakdanja didaktična potreba. Glede tega in v primeri z geografskim poukom v drugih naprednih državah še precej zaostajamo.

³ D. Kompare, Geografski praktikum in seminarsko delo v gimnazijah, GO 1962/3—4.

Učence je treba zato močneje angažirati, tako pri pouku kakor v domačem delu, v samostojnem opazovanju geografskih elementov in fenomenov, v njih vrednotenju ter povezovanju teorije, zakonov in pravil, ki jih obravnava učitelj z njihovo praktično uporabo vse načrtneje in sistematično. Eden od uspešnih načinov za takšno samostojnejše in aktivno delo učencev je pogostejša, načrtnejša in sistematičnejša raba geografskih vaj in praktičnih nalog. Ker je to delovno področje aktualno, želim o tem več spregovoriti.

I. Uvajanje vaj in praktičnih nalog v pouku geografije in njihovega didaktičnega uporabljanja, ni nikakršna novost. Vedno so bili tudi takšni učitelji, ki so povezovali verbalni, suhi knjižni pouk z aktivnejšimi in nazornejšimi načini ter sredstvi, in znanstveno spoznavno teorijo preverjali s prakso. Vendar je bilo takšno delo bolj osamljeno ter prepuščeno več ali manj iniciativnosti in iznajdljivosti posameznikov. In tako je to v bistvu tudi danes. Geografske vaje in praktične naloge so v pouk vključene premalo sistematično, tudi učni načrti jih premalo nakazujejo in do neke mere tudi nekateri učbeniki. Tako je vključevanje geografskih vaj in nalog osamljen pojav ter ostaja tako često le pri skromnih poskusih, namesto da bi bile naravni sestavni del učnega procesa. Učitelja bi vezale pri notranjem oblikovanju učne ure, učencem pa bi življenjsko in praktično pomagale do aktivnega osvajanja materije. Geografske vaje in praktične naloge bi morale biti v učnem procesu na osnovnih šolah in deloma v šolah II. stopnje vsakdanja didaktična potreba. Modernega in pedagoško plodnega geografskega pouka si danes ne moremo zamisliti brez načrtnega in premišljenega vključevanja snovno primernih, psihološko ustreznih in didaktično plodnih vaj in praktičnih nalog.

Uvajanje geografskih vaj in praktičnih nalog v pouk je vsestransko utemeljeno, tako stvarno logično kakor pedagoško-psihološko in didaktično. Ze predmet sam s svojimi notranjimi logičnimi značilnostmi terja od učitelja geografije, da sega tudi po takem načinu dela in v tem smislu vzpodbuja ter vzgaja svoje učence. Asociativno zavisnost nastopajočih pojavov in elementov na določenem prostoru pa njihovo vzročnost in funkcionalnost bo učencem pogosto zelo težko razložiti le s suhim, knjižno verbalnim, četudi znanstveno pravilno formuliranim tekstom. Medsebojno zavisnost reliefnih, hidrografskih, klimatičnih in vegetacijskih elementov v kordiljerskem delu ZDA bodo učenci mnogo lažje pojmovali, če jih prikažemo ob primernem višinskem profilu, kakor če jih razložimo le ob tekstu. Vizuelna in prostorna predstava na primernem kartogramu razporejenih nahajališč rudnega bogastva naše države, ki ga učenci izdelajo doma kot praktično nalogo, je trdnjše jamstvo za njih osvojitvev in trajnejšo zapomnitev, kakor če se z njimi sezna-

nijo zgolj samo iz teksta ali pa iz učiteljevega pripovedovanja.

Geografske vaje in praktične naloge ne nava-jajo učencev le k opazovanju in odkrivanju bistvenih elementov in fenomenov geografskega po-java ali dejstva, temveč tudi k logičnemu mišlje-nju ter geografsko kavzalni povezanosti. S tem da si učenci narišejo na pečatnem odtisu Jugoslavije obseg naših treh morskih porečij, ne ugotavljajo le, katere reke tečejo v to ali drugo morje, kako velika so posamezna porečja, temveč pričenjajo tudi razmišljati, na primer, zakaj je razvodje med jadranskim in črnomorskim porečjem razmeroma tako blizu jadranske obale. Tektonska in geološka predisponiranost kot soodločujoči faktor v razvoju našega rečnega omrežja bo s tem razumljivejša. Ali si moremo zamisliti uspešnejše posredovanje kartografskih pojmov ter praktičnega uporablja-nja zemljevida brez primernih vaj in nalog? Pro-storna predstava pa prepletenost različnih fenomenov v pokrajini sta tisto, kar nujno terja čim pogostejše in premišljeno uporabljanje geograf-skih vaj in nalog pri pouku.

Konkretizacija pojavov in dejstev, ki grafično nastopajo na skici ali risbi učenca, maksimalno upošteva tudi didaktično načelo nazornosti. Pri-merjava značilnosti rečnih režimov Drave, Save in Soče ter pravilno vrednotenje njihovega vod-nega kolebanja bo ostala prazno verbalno nizanje podatkov, ki jih bodo učenci hitro pozabili, če jih ne bomo tudi grafično nakazali s primernimi diagrami, ki jih učenci izdelajo sami, ali pa jih primerno interpretirajo iz natisnjenih predlog v učbeniku.

Večje in sistematičnejše uporabljanje vaj in nalog pri pouku geografije narekuje tudi didak-tično ustrezno oblikovanje učne ure, saj so mnogi grafični prikazi ali pa drugi samostojni izdelki učencev za učitelja uspešno sredstvo tako pri uvajanju kakor pri pridobivanju in poglobljanju snovi. Zelo plodno didaktično sredstvo so geograf-ske vaje in naloge, ki jih izdelajo učenci doma ali pa v razredu pod vodstvom učitelja, še zlasti za utrjevanje obravnavane snovi.

Nič manj merodajni niso pedagoški razlogi, saj vemo, da tako delo občutno dvigne interes učencev za obravnavano učno snov, pa naj bo tehnika izdelkov še tako preprosta. Lastno opazo-vanje in ugotavljanje pojavov ter njihovih med-sebojnih vzročnih zvez veča aktivnost učencev pri sprejemanju in pospešuje njihovo ustvarjalnost. Na te vzgojne vrednote učitelj geografije ne bi smel pozabljati. Samostojno delo s karto, skico, sliko ali z ilustracijo v učbeniku, samostojno delo učencev v vodenju geografske mape ali dnevnika, izdelovanje izvlečkov in dopolnilno kartografsko delo v razredu ali izven njega, delo na konturnih kartah, sestavljanje shem in ugotavljanje številč-nih vrednosti ali odkrivanje povezanosti elemen-tov v prostoru z lastnim opazovanjem ali grafičnim prikazovanjem in merjenjem ne deluje samo na znanstveno osvajanje materije, temveč prehaja s preverjanjem v praksi tudi na ustvarjalno misel

in delo. Tako delo ustvarjajo učenci z zanimanjem in odgovornostjo. Njegov vzgojni značaj in njegova vloga sta v formiranju zavesti ter delovnih navad šolske mladine tako pomembna, da tudi zaradi tega ne bi smeli zanemarjati geografskega praktikuma pri pouku.

Samostojno delo učencev v obliki različnih geografskih vaj in nalog ustreza tudi pedagoško didaktični nalogi po večji aktivizaciji in individualizaciji pouka. Intenzivnejše vključevanje vaj in nalog v pouk geografije zahtevajo tudi aktivnejše oblike dela in kabinetni pouk. Če določimo za geografski pouk stalno učilnico, ga pa ne bogatimo z aktivnejšimi oblikami dela, samostojnejšim opazovanjem, laboratorijskim in seminarjskim, skratka, ustvarjalnim delom učencev, to ni nikarščen kabinetni pouk.

Končno govorijo za sistematično uvajanje geografskih vaj in praktičnih nalog tudi zahteve socializacije življenja in vedno večja prepletenost sodobnih pojavov ter življenjska stvarnost.⁴ Tu so še psihološki razlogi in spoznanje, da ima v individualnem psihičnem razvoju učencev na določeni stopnji odločujočo važnost tudi proces socializacije ter težnje mladih po polnovrednem vključevanju v sodobnem socialnem življenju. Pomembnejši so tudi vse bolj in bolj sociološki delovno-tehnični argumenti, vedno večja vloga socialnih oblik dela in življenja, načrtna in racionalna organizacija delovnega procesa z vse večjo diferenciacijo kakor tudi s plansko delitvijo ter integracijo delovnih operacij.⁵

Geografski praktikum v obliki vaj in nalog narekuje tudi uporabljanje statističnih in drugih vrednostnih podatkov, ki jih srečavamo v šoli zlasti v ekonomsko geografski tematiki. Vidno predočenje naraščanja prebivalstva in naraščanja proizvodnje riža kot njegovega osnovnega prehrabnega artikla v monsunskih deželah Azije ne ilustrira učencem le razlik med njimi in njihovega absolutnega razvoja s primernimi grafikoni in v medsebojni primerjavi, temveč jim tudi odkriva nekatere socialno populacijske probleme, zlasti še vprašanje prehrane. Reševanje takih praktičnih nalog navaja učence razen tega v iskanje in zbiranje potrebne literature. Prepričevalnost takih podatkov in samostojno odkrivanje problemov jim neprimerno bolj približuje življenje in aktualnost kakor še toliko golih podatkov. Sploh bi se morali držati načela: več nazorne dokumentacije pri pouku, pa manj suhih stvarnih podatkov.

Sistematično uvajanje vaj in nalog pri pouku zemljepisa bo pomagal učencem tudi v njihovem izpopolnjevanju v tehnično produktivnem delu. Mnogo vaj se veže, kakor vemo, na ročno proizvodno delo z merjenjem, izrezavanjem, lepljenjem, modeliranjem, gnetenjem in podobnim. Pri teren-

skem opazovalnem delu in pri trajnem izpolnjevanju v kartografskem znanju je to nujno potrebno. Najvišja stopnja takega dela bi bile geografske vaje na prostem, na ekskurzijah in učnih ogledih ali stalno na geografskem vrstu oziroma geografski opazovalnici na prostem pred šolo. Pod vodstvom učitelja tu učenci merijo, beležijo, ugotavljajo astronomske spremembe ter spremembe atmosferskih in metereoloških pojavov, morfološke oblike in geografske objekte, rezultate dinamične geomorfologije v lokalnem okolju in domačiji. Na mokrem in suhem peskovniku se urijo v merjenju in oblikovanju reliefnih oblik ter horizontalnih in višinskih dimenzij.

Učitelji geografije največkrat vse premalo poznamo teren oziroma resnično geografsko okolje, v katerem živimo in delamo, tako na primer imena, lego in ostalo pogojenost krajev, lokalno toponomastiko in spreminjanje resničnega geografskega okolja. Na terenu ugotovljene pojave bi morali v učnem procesu posredovati intenzivneje in sistematičneje. Zavedati bi se morali, da se izrazim z besedami dr. Ilesiča, da „prirodno okolje ne spreminja samo svoje relativne vloge v družbenem in gospodarskem razvoju, temveč da se čedalje bolj spreminja tudi samo v sebi, absolutno“.⁶ To prepletanje prirodnega okolja z antropogenimi elementi ne bi smelo ostati učencem zapečateni vrata, zlasti ne v zadnjih razredih osnovne šole še bolj pa v šolah II. stopnje. Vsi smo priča intenzivnim antropogenim spremembam prirodnega okolja v naši ožji in širši domovini, na primer v Dravski dolini in na Dravskem polju jugovzhodno od Maribora. Učinki družbene dejavnosti so močni in učenci jih morajo stopnji primerno spoznati. Tudi v šoli moramo govoriti o transformaciji pokrajine.

Vse te in druge podobne geografske vaje in praktične naloge bi ne zaposlile učencev le aktivno pri pouku samem, temveč primerno tudi pri domačem delu, s tem pa bi ne bilo njihovo znanje šolsko knjižno, temveč bi bilo res doživeto in življenjsko.

II. Poglejmo sedaj osnovne značilnosti in glavne zvrsti geografskih vaj in nalog. Med njimi seveda ni bistvene razlike, vsaj kar se tiče glavne pedagoško didaktične zahteve do učencev ne; ene kot druge zahtevajo od njih samostojno delo, v določeni meri neodvisno od direktne učiteljeve pomoči, vse z namenom poglobljanja obravnavane snovi in njene aplikacije na življenje in prakso. Ene kot druge razširjajo in konkretizirajo znanje, ki so si ga učenci pridobili v šoli, prispevajo k uporabnosti znanja ter razvijajo delovne navade in privajenosti.

Pod „vaje“ v geografskem pouku bi razumeli takšno samostojno delo učencev, ki pri odkrivanju in reševanju določenih geografskih pojavov in problemov uporabljajo prvenstveno zemljevid oz. geografski prostorni svet ali grafični material,

⁴ A. Savli, Individualizacija pouka tudi naš problem, *Sodobna pedagogika*, 1958/5—7.

⁵ Vilko Švajcar, *Grupa kao subjekt obrazovanja*, Zagreb 1964, str. 118—150.

⁶ Svetozar Ilesič, O pojmu resničnega „geografskega okolja“, *GO* 1962/3—4.

izhajajo pa iz opazovanja. Geografske „naloge“ pa se prvenstveno naslanjajo na praktično uporabo statističnih in drugih vrednostnih podatkov ter na tekstualni del obravnavane snovi. Obe vrsti geografskega praktikuma pa se v učni praksi prepletata, tesno jih med seboj povezuje aplikacija na geografski prostor ter vidik zaznavne nazornosti. Vzemimo nekaj primerov. Določanje geografskih koordinat posameznim krajem na karti, prerisovanje določenega sektorja na zemljevidu v zmanjšanem ali povečanem merilu, grafična razporeditev in razmejitev industrijsko gospodarskih področij, vse to bi bilo delo geografskih vaj. Izračunavanje gostote prebivalstva, povprečne naseljenosti posameznih držav, ugotovitev naraščanja indeksa industrijske proizvodnje v posameznih fazah našega gospodarskega razvoja, to bi bilo delovno področje geografskih nalog. Od omenjenih geografskih vaj in praktičnih nalog, ki so bistveni del geografskega praktikuma, bi izločil običajne opazovalne naloge pred zemljevidom v razredu, ki so nujni učni postopek pri pridobivanju nove učne snovi in ki jih navaja tudi učbenik.

Take geografske vaje pa se kot naloge ne glede na didaktični namen razlikujejo še po snovni tematiki in tehnični izdelavi; tako so tipi vaj in nalog različni. Naj jih na kratko prikažem.

a) Geografske vaje na prostem; vaje v geografski opazovalnici, na ekskurzijah in učnih ogledih. Semkaj sodijo tudi terenske vaje in opazovalne naloge. S takimi vajami pričenjamo v šoli že zelo zgodaj in nadaljujemo z njimi ves čas šolanja tja do šole II. stopnje. To so najbolj pristne „geografske“ vaje in bi jim moral učitelj geografije posvečati kar največjo pozornost.⁷

b) Dalje so geografske vaje, ki se v prvi vrsti naslanjajo na tehnično, ročno produktivno delo učencev, na primer izdelovanje maket različnih tipov hidroelektrarn pri nas ali raznolikih ljudskih bivališč v določenem merilu, izdelovanje preprostih reliefov in morfoloških oblik, izdelovanje opazovalnih merilnih naprav.

c) Kartografske vaje za stalno širjenje in poglobljanje kartografskega znanja, kartometrija, risanje profilov ter podobno.

č) Kopiranje zemljevidov, njih zmanjševanje in povečevanje, risanje konturnih kart posameznih dežel in regij za nadaljnjo didaktično rabo in konkretizacijo določenih geografskih pojavov ter izpopolnjevanje nemih kart. Vse to uporabljamo najbolj pri obravnavanju regionalno geografske materije.

d) Zelo pogoste so vaje, ki se naslanjajo na kartografski in grafični material v učbeniku ali atlasu, to je njihova interpretacija in nadaljnje dopolnjevanje obravnavane tematike.

e) Izdelovanje shem, grafikonov, diagramov in kartogramov na osnovi vrednostnih podatkov go-

spodarsko geografskih, hidrografskih, klimatičnih in populacijskih tematskih področij.

f) Računanje povprečne gostote, relativnega in absolutnega razvoja gibanja prebivalstva in gospodarstva, različnih indeksov in drugih številčnih indikatorjev; to bi bile geografske naloge.

g) Izdelovanje krajših izvlečkov in povzetkov ter sestavljanje pisemenih poročil, njih poročanje v skromni obliki pri kabinetnem pouku v osnovni šoli ali v zahtevnejšem seminarskem delu pozneje.

h) Izdelovanje geografskih delovnih zvezkov in dnevnikov; dopolnjevanje in poglobljanje obravnavane snovi z iskanjem drugih ustreznih opazil in podatkov iz strokovne literature ali drugih publikacij. Reševanje vaj in nalog v natisnjenih delovnih zvezkih ali delovnih mapah.

i) Končno je tu še delo z učnimi listki ali učnimi nakazili. Ta način geografskih vaj, ki uspešno zaposluje individualno delo učencev v geografskem pouku, pri nas ni še dovolj znan. Učnih listkov ne smemo zamenjati z učnimi testi. Izdelovanje in reševanje učnih listkov ni mišljeno kot kampanjski način dela, temveč kot eno izmed rednih oblik dela pri pouku. Uporabljamo jih pri poglobljanju in utrjevanju že obravnavane snovi kakor pri osvajanju nove snovi. Za učence, pri katerih opazimo določene pomanjkljivosti ali vrzeli v razumevanju geografske snovi, pripravimo listke s primernimi podatki, grafičnimi prikazi, didaktičnimi vprašanji ter navedbo dopolnilne literature. Učni listki se nanašajo pri tem ali na določene geografske probleme ali na obravnavane teme. Pri vsem tem je važna njihova tehnika sestavljanja.⁸

Iz tega kratkega pregleda vidimo, da so nekatere geografske vaje in naloge sestavni del učnega procesa in služijo razumevanju obravnavanih zemljepisnih pojavov in dejstev, druge so sestavni del učencevega dela v razredu in so del uporabnega znanja, nekatere vaje in naloge pa imajo namen zaposliti učence doma zaradi poglobljanja, širjenja in utrjevanja znanja oziroma razvijanja individualnih interesov in sposobnosti učencev.

Kot vidimo, obstaja v geografskem pouku bogata izbira vaj in nalog, tako tematskega kakor opazovalnega in tehničnega značaja. Glede tega nismo v stiski. Njihovo praktično reševanje pa je uspešno le z dvema glavnima pogojema. Prvič je osnovne važnosti, da se učitelj sam loti in posluži takega dela ter se v tem smislu čim bolj udelejuje, drugič, da k temu dovolj zgodaj in sistematično navaja tudi učence, jih vzpodbuja in vzgaja. Če pri pridobivanju geografskega znanja sami ne uporabljamo grafičnega prikazovanja ter drugih nazornih in aktivnih oblik ter tehnik predčenja, nismo upravičeni zahtevati tega od svojih učencev. Če le knjižno suho posredujemo besedilni del, zanemarjamo pa praktično rabo učbenika ter njegovih vzpodbud za samostojno

⁷ I. Bandić — N. Čepinac, Terensko merenje u osnovnoj školi, Beograd 1960.

⁸ Robert Dottrens, L'enseignement individualisé, Neuchâtel-Paris, 1959 (v srbohrvatskem prevodu: Rober Dotran, Individualizovana nastava, Sarajevo, 1962).

delo, če ne interpretiramo njegovega nazornega didaktičnega dopolnilnega materiala, če ne segamo po njegovih povzetkih, vajah in nalogah, ne moremo vsega tega zahtevati od učencev.

Učence moramo za tako delo dovolj zgodaj pridobiti, jih pri delu stopnji primerno polagoma dvigati in razvijati tako tehnično kakor funkcionalno in pedagoško, v tematski kakor v tehnični izdelavi, v ličnosti kakor v snovni funkcionalnosti. Razen tega smo jim dolžni v učni uri ali izven nje tudi pokazati, kako izdelujemo take vaje in naloge, kako rišemo in skiciramo oz. modeliramo. Popravljati moramo njihovo grafično ali plastično prikazovanje, jih opozarjati na pomanjkljivosti v interpretaciji geografskega znanja, pohvaliti lepe in lične izdelke, jih vzpodbujati k stalnemu izpopolnjevanju ter samostojnemu povezovanju teoretičnega znanja s prakso. Zlasti je treba učence navajati k stalnemu, smotrnemu in didaktično ustreznemu opazovanju geografskih pojavov in objektov. Le tako bo poseganje po geografskem praktikumu upravičeno in pedagoško plodno.

Pri vsem tem ne smemo pretiravati. Vsako siljenje in preobremenjevanje učencev z geografskimi vajami in praktičnimi nalogami kakor zgolj mehanično delo bi bilo pedagoško škodljivo. Pomisliti moramo, da imajo mnogo takega didaktičnega dopolnilnega dela tudi pri drugih predmetih. Zato vse „cum grano salis“. Nujna je koordinacija dela z drugimi učnimi predmeti. Tudi pri geografskem pouku naj bi veljalo opozorilo: raje manj, pa to smotrno, vestno, snovno funkcionalno, didaktično ustrezno in pedagoško plodno. Osnovni usmerjevalec in vzgojno izobrazbeni faktor v učnem procesu je učitelj, je njegovo ustno in grafično prikazovanje, to je njegova razlaga. Geografske vaje in naloge ne bi nikakor smele služiti le mehničnemu ponavljanju ali samo vezbanju geografskega inventarja, temveč poglobljanju znanja, razmišljanju in kreativnosti učencev.

III. Menim, da po tem krajšem teoretičnem razmišljanju o didaktični nujnosti, splošni utemeljenosti in pomenu geografskega praktikuma v šoli ne bo odveč, če si pogledamo na konkretnih primerih, kakšne vaje in naloge bi prišle v poštev pri geografskem pouku v posameznih šolah in razredih. Kot primer naj najprej navedem vaje in naloge za 6. razred osnovne šole. Razvrstil jih bom po skupinah.

a) Terenske vaje in opazovalne naloge:

Ugotovi strani neba v domačem kraju s pomočjo opazovanja navideznega gibanja sonca (ali kakšnih drugih naravnih sredstev), s pomočjo kompasa. Določi strani neba s pomočjo poldnevnice (gnomona).

Ugotovi vzhajališča in zahajališča sonca na obzornici domačije v različnih letnih časih. Opazuj spreminjanje dolžine dneva in noči v različnih dnevih leta; zabeleži si čas.

Orientiraj zemljevid (plan) svojega mesta na terenu. Ugotovi svoje stojišče (opazovališče). Ugo-

tovi dolžinske razdalje na terenu s pomočjo merjenja in cenitve ter primerjanja.

Ugotovi na mestnem načrtu pomembnejše prometne, gospodarske in kulturne objekte, važnejše zgodovinske spomenike.

Nariši preprost tloris šolskega dvorišča v zmanjšanem merilu!

b) Praktična uporaba zmanjšanega merila:

Določi razdaljo na zemljevidu med Ljubljano in Mariborom, med Ljubljano in Beogradom v zračni črti, po železnici, po avtomobilski cesti.

Določi razdalje med posameznimi evropskimi mesti. Izmeri širino in dolžino Grčije z morji vred.

Kolika je zmanjšana razdalja med krajema A in B, če je njuna razdalja v resnici 30 km, na zemljevidu pa znaša 3 km. V kakšnem merilu je v tem primeru narisana karta?

Izračunaj razdaljo med domačim mestom in severnim tečajem in ekvatorjem. Označi na karti Velike Britanije točke, ki so najbolj oddaljene od morja. Izmeri, kako daleč sega Norveška od S proti J; koliko je široka na najožjem mestu. Izmeri širino Doverskega, Gibraltarskega in Mesiskega preliva.

Določi absolutne in relativne višine posameznim krajem doma.

c) Uporaba karte in določanje geografskih koordinat:

Določi zemljepisno lego Ljubljani, Beogradu, Moskvi, Parizu (uporabi globus ali karto Evrope).

Zaznamuj na globusu s kredo razne točke (kraje) in jim določi zemljepisno lego (širino in dolžino).

Ugotovi časovne razlike med posameznimi mesti, na pr. med Parizom in Moskvo, med Marseillom in Carigradom. Ugotovi časovno razliko.

Ugotovi časovne razlike pasovnih časov v Evropi.

č) Kartografske vaje:

Nariši z višinskimi črtami poljubno vzpetino. Izdelaj njen višinski profil.

Preriši določen sektor na zemljevidu in ga zmanjšaj za $\frac{1}{2}$ (povečaj ga za $\frac{1}{3}$)! V kakšnem merilu je narisana nova karta?

Poišči na zemljevidu Evrope potek slemenskih gorstev in jih skiciraj v svoj delovni zvezek.

Nariši obris Evrope; v risbo označi njeno površje s tremi barvami: za nizki svet, srednje visoki svet in visoki svet.

Predoči različno visok relief z barvno lestvico in črtkami.

d) Delo s konturnimi kartami in pečatnimi odtisi:

Ugotovi na konturni karti Evrope veliko evropsko razvodnico. Vriši jo.

Razporedi na pečatnem odtisu Evrope mlado nagubana gorstva.

Poimenuj glavne reke, jezera, morja, otoke, polotoke.

Označi na pečatnem odtisu Evrope glavna poročja in njene razvodnice.

e) **Risanje in prerisavanje kart ter kartic, praktična raba kart in zemljevidov v zvezi z obravnavano snovjo v učbeniku:**

Zariši na karti Evrope meje Podonavja.

Nariši tok Rena in Donave v Nemčiji, navedi pomembna mesta ob njih.

Preriši razporeditev Vzhodnih Alp in jim vriši glavne prelaze in prometne prehode.

Razporedi na karti srednje Evrope nahajališča rud, premoga, nafte in drugih naravnih bogastev; na podoben način za nekatere druge evropske države.

Nariši karto Francije, označi in razmeji na njej velike geografske naravne enote.

Nariši karto Evrope in grafično prikaži najpomembnejše mednarodne železniške zveze.

Vnesi na karto Evrope najvažnejša industrijska področja, označi važnejša pristanišča.

f) **Skiciranje, grafično prikazovanje geografskih dejstev in vrednostnih podatkov iz učbenika:**

Razvrsti s primerno skico kontinente in oceane po velikosti.

Primerjaj površino in število prebivalstva med Italijo in Jugoslavijo, Italijo in Grčijo v primer-nem grafikonu.

Izračunaj povprečno gostoto najgosteje in najredkeje naseljenih evropskih držav.

Razvrsti severnoevropske (zahodnoevropske, srednjeevropske) države po velikosti, številu prebivalstva in povprečni naseljenosti.

Prouči klimatične diagrame v knjigi za Milano, Rim in Palermo ter ugotovi razlike v temperaturi in padavinah omenjenih mest.

Primerjaj višine nekaterih znanih gor v Evropi (na pr. Mont Blanc, Grossglockner, Snowdon, Triglav itd.), nariši v določeni skali njih višine.

Izračunaj srednjo gostoto Velike Britanije in jo primerjaj s srednjo gostoto v Franciji, Norveški.

g) **Prerisavanje grafičnega materiala iz učbenika in njegova interpretacija:**

Preriši v učbeniku skico Londona in ugotovi njegovo lego, primerjaj njegov obseg z velikostjo znane pokrajine pri nas.

Preriši obris Velike Britanije in vriši vanj glavna industrijska področja.

Preriši politični zemljevid Evrope in primerno obarvaj njene države.

Preriši karto ozemeljskega razvoja Poljske in jo obrazloži.

Pojasni na diagramih osnovne značilnosti atlantskega podnebja.

i) **Krajša tekstna pojasnila, tekstni podatki in povzetki, tekstni odgovori na vprašanja v učbeniku:**

Zakaj je porazdelitev svetlobe in toplote na zemlji neenakomerna?

Pojasni, zakaj je na južni poluti nasprotni letni čas kot na severni poluti! Kje na zemlji vzhaja sonce ob istem času?

Kje ne stoji sonce nikdar v zenitu, kje stoji enkrat, kje dvakrat?

Primerjajte gospodarsko razvitost severne in južne Italije.

Katere pomembne prometne poti gredo skozi Češkoslovaško?

Katere važne železniške proge se križajo v Moskvi. Zakaj ima Moskva centralno lego v evropskem delu Sovjetske zveze?

Katere so glavne skupne značilnosti Sredozemlja?

j) **Produktivno tehnično delo, modeliranje:**

Nariši v določenem merilu evropske države, izreži jih in jih nalepi na lepenko.

Izdelaj preprost relief domačije in uporabljaj pri tem karto.

Modeliraj poljubno vzpetino, različne vrhove doma, v domovini.

Izdelaj preprost relief donavske delte, izliva Temze, Rena.

Izdelaj relief tipične sredozemske pokrajine s terasastimi kulturami.

Izdelaj preprost relief nizozemske marše.

Izdelaj preproste merilne naprave za določanje višine sonca (eklimeter), za ugotavljanje nagnjenosti plasti (klinometer).

Izberi si primerno znano površje in izdelaj njegov skeletni relief.

k) **Izdelovanje in reševanje vaj in nalog v natisnjenih geografskih mapah, delovnih zvezkih in učnih listkih:**

Izbor vaj in nalog, ki jih nakazujejo natisnjene predloge v delovnih zvezkih, mapah in listkih je zelo velik. Žal Slovenci take aplikativne geografske literature nimamo in se moramo posluževati hrvatskih delovnih zvezkov oziroma tistih iz drugih republik.⁹ V drugih, naprednih državah je izbor takega materiala zelo bogat z različnimi izdajami glede na zahtevnost, tematiko in tehnično izdelavo.¹⁰

IV. Podal sem izbor vaj in nalog, ki bi prišle v poštev pri geografskem pouku za 6. razred osnovne šole. Razvrstil sem jih po njihovi grafični, kartografski in tehnični izdelavi, ne glede na to, kdaj pridejo na vrsto, in ne glede na tematiko oziroma na metodične enote in učne teme. Podobno bi lahko razvrstili vaje in naloge pri pouku geografije v 7. razredu, za 8. razred pa bi bilo umestneje razvrstiti jih po obravnavani učni snovi, to je po njeni tematiki. Stvar učitelja je, da jih didaktično smotrno vključi v obravnavano učno snov, se zanje pravočasno odloči in jih označi v podrobnem učnem načrtu. Razumljivo je, da to še niso vse in so še druge možnosti, pač

⁹ Glej A. Cvitanović, Radna bilježnica, Naš svijet 1, 2, Zagreb 1965; P. Kurtek — A. Cvitanović, Radna bilježnica za 8. razred osnovne škole, Zagreb 1966.

¹⁰ Pri francozih so znani natisnjeni delovni zvezki „Cahiers de travaux dirigés“, pri Nemcih „Arbeitshefte“ in „Arbeitskarten“.

glede na zahtevnost, tematiko in učni smoter. Geografske vaje in naloge bi se v 8. razredu vezale na kontinuirano učno snov geografije Jugoslavije. Kot vidimo, so možne skoraj na slehernem učnem področju; v vsaki metodični enoti in vsaki učni temi je možno pouk ponazoriti in učence aktivizirati z vajami in nalogami.

Razumljivo je, da učitelj ni dolžan upoštevati vseh omenjenih vaj in nalog; njih formulacija ter tematski izbor in didaktična izvedba so lahko še drugačni. Tu sem jih navedel le zaradi večje jasnosti in z namenom, da bi učitelj dobil vpogled, kaj se dá narediti na tem področju. Naloge in vaje v 8. razredu, na primer, temeljijo za razliko od onih v 6. ali 7. razredu v mnogih primerih na poznavanju in uporabljanju statističnih podatkov, ki jih mora učencem preskrbeti učitelj. Razen njih bo tu vedno zelo važno tudi delo s specialkami, pojavljali se bodo tudi prvi skromni začetki v obliki krajših poročil in tekstnih dopolnil. Vsekakor zahtevajo na tej stopnji že večjo samostojnost in delno že skromno uporabo literature. Geografske vaje in naloge v 6. in 7. razredu pa so krajše in se pretežno naslanjajo na grafični material in vprašanja v učbeniku. Zopet drugačen bi bil izbor vaj in nalog na srednjih šolah, kjer bodo prevladovali razen rabe statističnih in tabelaričnih podatkov tudi samostojno sestavljeni izdelki v obliki seminarskih poročil, povzetkov in referatov. Naj bodo naloge takšne ali drugačne, v kateremkoli razredu, v osnovni ali srednji šoli, ne smejo biti same sebi namen, zato jih ne bi smeli neodgovorno uvajati in jih zahtevati od učencev samo zaradi „linije“ in z njimi učencev preobremenjevati. Lotimo se jih premišljeno in smotno v najtesnejši zvezi z vzgojnimi in izobrazbenimi cilji. Vključujemo jih naravno v sam učni proces, le tako bodo našle v naši praksi svoj „raison d'être“.

Na koncu naj mi bo dovoljeno opozoriti geografsko strokovno in pedagoško javnost še na dvoje. Menim, da bi bilo učiteljem geografije dobrodošlo, če bi vsakokratni učni načrt navajal najnujnejši izbor takih vaj

in nalog. Tega do sedaj naši učni načrti nimajo, razen nekaj načelnih in bolj deklarativnih navodil brez konkretizacije. V asociaciji z obravnavano snovjo, učnimi temami in metodičnimi enotami bi učni načrt opozoril učitelja v minimalnem programu, katere najnujnejše geografske vaje in naloge naj vključi v pouk.

V 6. razredu pri obravnavanju Avstrije na primer sledeče: predočiti grafično doline podolžnice in orografsko razporeditev v avstrijskih Alpah, vnesti v skico glavne prehode, ki jih uporabljata železnica in cestno avtomobilski promet. V 7. razredu v učni enoti: splošni pregled Severne Amerike narisati višinski profil v smeri ZV ob 38. vzporedniku (San Francisco—Washington) označiti glavne površinske sestavne dele, ali pa narisati stoti poldnevnik in pismeno ugotoviti njegov splošni pomen, kako se kaže v klimi, vegetaciji in kmetijstvu. V 8. razredu pri metodični enoti rudnega bogastva vrisati na konturni karti Jugoslavije glavna nahajališča premoga in rud, označiti jih z različnimi simboli.

Nadalje bi bilo treba razmisliti, kako bi čim preje dobili didaktično tako koristne natisnjene delovne zvezke po sodobnih vzorcih z dovolj širokim izborom različnih geografskih vaj in nalog za učence vseh stopenj. Primerno knjižico s tehnično, snovno in didaktično različnim izborom, z metodičnimi napotki za izdelavo ter didaktično uporabo naj bi pripravili tudi za učitelja geografije.

Od predzadnjega zborovanja slovenskih geografov smo dobili več dobrih, novih geografskih učbenikov po sodobnih konceptih, dobili smo geografsko čitanko in tudi nekaj novih geografskih učil. Občutno se je povečal izbor ustreznih didaktičnih geografskih diapozitivov in diafilmov. Do prihodnjega zborovanja pa bi bilo prav, da bi tudi na področju geografskega praktikuma dobili ustrezno strokovno pedagoško literaturo. Le tako bo postal zemljepis v šolah resnično živ, zanimiv in sodoben, ne da bi pri tem zmanjševal vodilne vloge učitelja kot osebnosti, ki je in bo ostal tudi ob teh in drugih naprednih pridobitvah glavni posredovalec in oblikovalec geografskega znanja v šoli.

Sklepi 7. zborovanja slovenskih geografov v Novi Gorici od 20. do 23. maja 1966

7. zborovanje slovenskih geografov je bilo — kot vsa prejšnja — posvečeno zborovanju in proučevanju tiste pokrajine, kjer je bilo prirejeno. Položaj Goriškega ter procese v naravi in družbenem dogajanju v tej pokrajini so referenti osvetlili dokaj na široko in s kompleksnih vidikov. Prikazali so dinamično razvijajočo se obmejno regijo kot pokrajinsko svojsko enoto in pomemben del naše ožje družbene skupnosti. Pokazalo se je, kako pri urejanju pokrajine posvečajo vso skrb napredku gospodarstva ter še posebej preu-

darnemu oblikovanju pokrajinskega središča Nove Gorice z vsemi njenimi funkcijami in vplivi na širše zaledje. Obravnavana problematika ima najširši družbeni pomen, vreden pozornosti vse naše skupnosti. Nadaljnega napredka pa vendarle ne bo imogoče zagotoviti brez podrobne proučitve še mnogih pojavov ter brez razčlenitve vrste faktorjev sodobnega dogajanja. To poudarja pomen razvoja raziskovalnega dela in hkrati usmerjenosti znanosti k najbolj aktualnim problemom na vseh toriščih družbenega dogajanja.

Na novogoriškem zborovanju slovenskih geografov obravnavana vprašanja so prikazala usmerjenost in naloge geografije kot znanstvene discipline ter tehtnost prizadevanj slovenskega geografskega društva pri naporih za smotno organizacijo raziskovalnega dela, predvsem za razvijanje skupinskih, v programih kompleksno zasnovanih raziskovanj. Predvsem je koristna usmerjenost k aktualnim vprašanjem in k bistvenim procesom v naravi ali družbi. Takšno družbeno aktivnost strokovnih in znanstvenih organizacij bi morali v naši skupnosti načrtneje razvijati in zagotoviti za njihovo delovanje primerne pogoje.

7. zborovanje slovenskih geografov opozarja predvsem na te naloge in probleme, ki jim moramo pri bodočem delu posvetiti vso pozornost:

V prvi vrsti je potrebno smelo razvijati geografsko znanstveno misel ter z njeno močjo odpirati razpravo o aktualnih vprašanjih našega razvoja. Le tako bomo obenem spodbujali temeljne in aplikativne raziskave ter dosegli napredek pri izpopolnjevanju znanstvenih metod dela.

Posebne pomena je zato objavljane in popularizacija znanstvenih dosežkov, kar terja zagotovitev nadaljnega rednega izhajanja geografskih revij (Geografskega vestnika in Geografskega obzornika) in obravnavanje te tematike tudi v številnih drugih revijah ali oblikah obveščanja.

Na knjižnem trgu so primerna poljudnoznanstvena dela, ki so širši publiki premalo poznana in jih ne izkoristi dovolj. Kljub temu moramo kritično priznati, da smo geografi na poljudnoznanstvenem področju doslej premalo prispevali k popularizaciji dosežkov naše znanosti. Premalo smo storili za poljudno in vendar strokovno primerno obravnavanje naravnih pojavov, razvoja gospodarstva v svetu ter življenja naših in drugih narodov ali družbenih pojavov; zato se lahko tega dela lotevajo tudi posamezniki, ki za to nimajo potrebne kvalifikacije in niti sposobnosti. Posledice tega niso le pičlo izkoriščene možnosti, ki jih nudijo tisk, radio in televizija, temveč tudi slaba poučenost ljudi in napačne predstave o znanstveni vrednosti geografije. Želimo, da bi redakcije pritegnile k sodelovanju prave geografije ter izkoristile njihovo znanje, pedagoške in publicistične izkušnje.

Napredku geografije v šoli, ki mora izkoristiti vse dosežke znanosti in prisljubiti potrebam časa ter še posebno vzgojnim nalogam, moramo posvetiti več pozornosti. Zborovanje ponovno opozarja na preozke okvire za seznanjanje mladine z našo domovino, ki jih imajo sedanji predmetniki in učni načrti vseh stopenj našega izobraževalnega sistema; zborovanje naroča Geografskemu društvu Slovenije, naj se zavzeto bori, da bodo prosvetni organi seznanjeni s tem problemom in ga spoznali. Posebna skrb vseh učiteljev geografije naj bo spoznavanje zakonitosti in procesov v geografskem okolju, dialektično gledanje in materialistično pojmovanje vseh faktorjev ter družbeno politično pravilno razlaganje dogajanj v sodobnem svetu; prizadevati si je treba, da se učni načrti

zboljšajo v smislu predlogov, ki so jih sprejeli na zborovanju.

Poudarjeni smotri razvoja geografije in raziskovalnega dela dajejo izreden pomen akciji za izdelavo našega nacionalnega atlasa in nekaterih leksikografskih del, ki naj pritegnejo čim širši krog geografov, učiteljev in raziskovalcev. Raziskovalno delo naj bo posvečeno predvsem smotni razmestitvi proizvodnih sil, njihovi lokaciji, rajonizaciji in regionalizaciji. Med osnovne aktualne naloge štejejo proučevanje agrarnega gospodarstva in energetike, razvoj prometa, turizma, naselij in mest; prav zato nalaga zborovanje geografskemu društvu Slovenije, naj se še naprej zavzema za sodelovanje geografov s posebno komisijo pri zveznem svetu za koordinacijo znanstvenega dela, ki bo mogla usmerjati raziskovalno delo v smeri bogatitve znanosti in prispevanja k reševanju naših sodobnih problemov.

Zborovanje nalaga geografskemu društvu, naj si zavzeto prizadeva koordinirati raziskovalno, znanstveno in pedagoško delo med vsemi geografskimi institucijami na Slovenskem in za plodnejšo povezavo slovenske geografije in njenih institucij z ostalimi v državi in zamejstvu. Po potrebi naj intervenira tudi pri pristojnih prosvetnih organih in jih seznanja s problemi.

Geografsko društvo Slovenije naj prouči in vzpodbudi tudi razvoj naše kartografije, ki je v zadnjih letih iz različnih razlogov precej zaostala. Potrebno je razširiti osnove za kartografsko delo in za to pridobiti ali vzgojiti nove sposobne kartografe.

Vse našete naloge in problematika, ki jo je obravnavalo 7. zborovanje slovenskih geografov, izpričujejo pomembno družbeno vlogo našega strokovnega društva, zato pričakujemo, da bo uživalo tudi pri bodočem delu ustrezno podporo družbe. V razvoju društvenega dela je treba posvetiti vso skrb delovanju aktivov in usmerjanju raziskovalnega dela, kar poudarja naloge društvenih odsekov za znanstveno delo in za geografski pouk. Razvijati je treba oblike dela, ki pritegnejo čim več članov.

Zborovanje v Novi Gorici nas obvezuje, da v prihodnosti posvetimo več pozornosti Goriški in drugim zahodnim predelom Slovenije ter se sistematično lotimo raziskovanja. Takšno proučevanje bo koristna podlaga za regionalni načrt te pokrajine, kar imamo za neodložljivo nalogo.

Prihodnje zborovanje, ki bo leta 1969, naj Geografsko društvo Slovenije skuša organizirati na Ravnah in že pred zborovanjem usmerjati geografije k proučevanju doline Drave in Meže ter Koroške v širšem merilu. Na predlog številnih udeležencev naj skuša prirediti pred prihodnjim zborovanjem vsaj ekskurzijo s posvetovanjem ali simpozijem v pokrajini ob Kolpi, da bi spoznali življenje v južnem delu naše domovine ter osnove in oblike sožitja dveh bratskih narodov.

Slovenski geografi izražajo iskreno zahvalo vsem, ki so v tako lepem številu sodelovali na 7. zborovanju v Novi Gorici (202 člana), posebej še

številnim gostom, občinski skupščini Nova Gorica in številnim delovnim organizacijam ne le za sodelovanje in izredno prijetno počutje med domačini temveč tudi za gmotno pomoč pri uresničenju obsežnega programa. Našo posebno pozornost in priznanje je vzbudil tudi interes organi-

zacij na Goriškem za razvoj raziskovalnega dela. Z zborovanja pošiljamo tople pozdrave tudi vsem geografom, ki se ga zavoljo dela in iz drugih razlogov niso mogli udeležiti.

V Novi Gorici, 21. maja 1966.

DRUŠTVENE VESTI

SEDMO ZBOROVANJE SLOVENSКИH GEOGRAFOV

Med 20. in 22. majem 1966 je priredilo Geografsko društvo Slovenije tradicionalno zborovanje svojih članov, ki je bilo 7. po vrsti. Za sedež zborovanja je bila izbrana Nova Gorica.

Zborovanja se je udeležilo 182 članov društva. Med gosti pa so bili zastopnik Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto prof. Dušan Kompare, predsednik občine Nova Gorica tov. Joško Štrukelj ter zastopniki sorodnih društev in ustanov. Gost iz inozemstva je bil docent Tarasov K. Georgijević iz Moskve.

Zborovanje je pričel (20. maja 1966) predsednik Geografskega društva Slovenije tov. dr. Avguštin Lah. Po pozdravnih nagovorih in uvodnih formalnostih se je pričel odvijati delovni program. Prvi referent je bil dr. A. Lah. Prikazal je nekatere aktualne probleme sodobne geografije. Sledili so referati, ki so obravnavali družbeno-geografske probleme Goriškega (Š. Cigoj) in razvoj gospodarstva v novogoriški občini (prof. R. Slejko).

Zaradi pomanjkanja časa je bilo zadnje dopoldansko predavanje, to je referat S. Koglota o turizmu v Posočju preloženo na popoldne. Pred zaključkom dopoldanskega zasedanja je dr. V. Klemenčič otvoril razstavo, ki je prikazovala študij geografije ter strokovno, znanstveno in poljudnoznanstveno delo geografov. Ob tej priliki je bila dana v prodajo tudi „Slovenska geografska bibliografija za obdobje 1960—1965“, po kateri se je čutila že velika potreba.

Popoldansko zasedanje je bilo posvečeno izključno fizični geografiji. Zvrstili so se referati, ki so obravnavali podnebne značilnosti Nove Gorice (prof. F. Bernot), hidrologijo krasa med Idrijo in Vipavo (dr. P. Habič), geografsko problematiko hidroenergetske izrabe Soče (dr. D. Radinja), korozijo in sedimentacijo sige na slovenskem dinarskem in alpskem krasu (dr. I. Gams) ter morfogenezo Krasa (dr. D. Radinja).

Po zaključnem delovnem delu programa je bil sprejem, ki ga je za udeležence geografskega zborovanja priredil predsednik novogoriške občine.

Naslednji dan (21. maja 1966) so se v prvem delu programa zvrstile naslednje teme: Migracijski problemi Slovenije (prof. M. Natek), Depopulacija tolminske občine (prof. S. Trošt), Sprememba kobariške mikroregije po osvoboditvi (prof. H. Uršič), Turistična klasifikacija slovenskih naselij (dr. M. Jeršič) ter Novogoriška šolska regija (dr. J. Lojč).

Drugi del dopoldanskega programa je bil posvečen šolski geografiji. Prof. M. Zgonik je obravnaval „Geograf-

ške vaje in pouk geografije na šolah“, M. Kambič pa je razložil „Kakšen naj bo scenarij za geografski diafilm“.

S tem je bil program zasedanja izčrpan. Večina referatov je natisnjena v tej številki.

Popoldan ob 15.15 je bil ogled Nove Gorice s Kostanjevico. Ogled je vodil prof. R. Slejko.

Ob 17. uri je bil občni zbor Geografskega društva Slovenije. Iz poročila predsednika dr. A. Laha ter poročil ostalih funkcionarjev smo dobili kompleksno sliko o delu društva med obema občinama zboroma. Razprava je pokazala, kako velike naloge stoje pred člani in novim društvenim odborom v naslednjih letih.

V novi odbor so bili izvoljeni: dr. A. Lah, F. Bernot, dr. P. Habič, dr. S. Ilesič, dr. V. Kokole, D. Kregelj, dr. J. Lojč, dr. J. Medved, C. Marjetič, M. Natek, M. Nose, T. Oblak, M. Radinja in T. Siferer. V nadzorni odbor pa dr. V. Klemenčič, Jelka Kunaver, dr. V. Leban, dr. I. Vršer in M. Zgonik.

Zvečer so člani Goriškega gledališča izvedli „Gradnikov večer“. Zaradi velikega zanimanja so morali prireditve še isti večer ponoviti.

Dne 22. maja 1966 je bila strokovna ekskurzija po Goriškem. Pot je vodila udeležence po Rožni dolini, skozi Šempeter, Vrtojbo, Bilje, Bukovico, Volčjo Drago, Prvačino, Dornberk, Ajdovščino, Col, Predmejo, Lokve, Čepovan, Solkan, Anhovo, Kanal, Tolmin, Plave in Dobrovo v Novo Gorico.

Četrtega dne (23. maja 1966) se je del udeležencev novogoriškega zborovanja udeležil še ekskurzije v Kobarid, dolino Nadiže, Cedad, Videm in Gorico.

Sedmo zborovanje slovenskih geografov je v celoti uspelo. Za to gre zahvala predvsem referentom in pa seveda funkcionarjem občine v Novi Gorici, zlasti njenemu predsedniku tov. J. Štruklju ter tamkajšnjim geografom, zlasti profesorju R. Slejku in članom komisije za organizacijo tega zborovanja, prav tako pa tudi predsedniku GDS tovarišu dr. A. Lahu.

F. BERNOT

GEOGRAFSKI SEMINAR

Zavod za šolstvo SRS je 24. in 25. septembra pripravil seminar za predavatelje geografije osnovnih in srednjih šol. Uvodno besedo je spregovoril predstavnik Zavoda prof. T. Weber, nato pa je referiral dr. A. Lah „O marksističnem pojmovanju geografskega okolja“. Njegova izvajanja so bila tehtna in sugestivna ter v diskusiji še na novo ilustrirana.

Sledila so tolmačenja prof. Webra v zvezi s pripravami in uvajanjem novega učnega načrta za gimnazije. Ziva diskusija je pokazala, da so tovrstna vprašanja pereča ter da je zanje veliko zanimanja. Med drugim se je pokazalo, da so na primer premalo razčiščena celo osnovna vprašanja o temeljnem konceptu razvrstitve in strukture geografske snovi za srednje šole. Doslej gre namreč v bistvu za sistem dveh koncentričnih krogov. Razporeditev snovi v osnovni šoli se namreč v gimnaziji ponavlja. Zato bi bilo treba razčistiti, kako je s smotrnostjo tega ponavljanja. Iz teh pomislekov izvira tudi predlog, da v srednji šoli pri regionalni geografiji ne bi več sistematično in dosledno podajali vsega sveta temveč le nekatere dežele, ki bi jih zbrali po določenih kriterijih. Te pa bi obdelali natančno, medtem ko bi ostale dežele obravnavali le pregledno in predvsem primerjalno. To je seveda le ena izmed idej, ki bi jih morali pri sestavljanju bodočega koncepta geografskega pouka v srednji šoli še temeljito proučiti.

Prof. Zgonik je predaval „O nazornosti pri pouku geografije“. Obravnaval je v glavnem tehniko dela, nízal pa je tudi pri tem veliko vzpodbudnih primerov.

„O konceptu novega učbenika za prvo gimnazijo“ je spregovoril avtor dr. S. Plešič. Po njegovih besedah gre

pri knjigi za številne spremembe v razvrstitvi oziroma pri podajanju snovi. Občo in regionalno geografijo skuša avtor čimbolj povezati in posamezne pojme iz obče geografije sproti aplicirati v regionalnogeografski luči. Vsebinsko bo učbenik sicer zahteven, vendar pa pomensko pregledno razdeljen, na primer z različnim tiskom in podobno.

„O pripravljanju gradiva za geografske vaje“ je referiral prof. T. Oblak, ki je med drugim navajal različne vire za sestavljanje in izvajanje vaj. Hkrati pa je dal marsikatero koristno navodilo tudi za nabavo samih učil.

Program seminarja je bil aktualen, zato tudi zanimiv in obiskan. Udeležilo pa se ga je okoli 30 geografov.

M. R.

OBVESTILO!

Od Zavoda za šolstvo SRS smo prejeli obvestilo, da bo v začetku prihodnjega leta dotiskan zvezek „Geografske vaje za gimnazijo“. Ze vsak razred je zbranih po deset vaj, deset za občo in trideset za regionalno geografijo. Zvezek z geografskimi vajami bo založila Mladinska knjiga.

Splošna gospodarska banka Ljubljana, Prežihova 4

Banka deluje po vsej Jugoslaviji!

OPRAVLJA devizne, kreditne in druge bančne posle doma in s tujino, opravlja te posle tudi za druge banke in po drugih bankah.

DAJE po natečaju ali neposredni pogodbi dolgoročna in kratkoročna posojila za kredite v osnovna in trajna obratna sredstva, posojila za negospodarska vlaganja, devizna posojila za uvoz investicijske opreme in reprodukcijskega materiala, garancije po poslih doma in v tujini.

SPREJEMA na obresti dinarske in devizne depozite, sredstva družbeno političnih skupnosti, delovnih in drugih organizacij za vlaganja v določene namene in zbira vsa druga sredstva uporabna za naložbe v gospodarstvu.

NAJEMA posojila doma in v tujini.

IZDAJA obveznice in blagajniške zapise, eskomptira poslovne menice.

Aero

CELOFANSKI PROZORNI
LEPILNI TRAK

TOVARNA AERO CELJE

ELEKTRARNA ŠOŠTANJ

se priporoča cenjenim odjemalcem
v tuzemstvu ter v inozemstvu
za odjem električne energije!

TVORNICA STAKLA

„Straža“, Hum na Sutli

P. ROGATEC

pošta i željeznička
stanica ROGATEC

proizvodi

sve vrste šupljeg ambalažnog stakla
za domaće i strano tržište

EMO

CELJE

EMAJLIRNICA

METALNA INDUSTRIJA

ORODJARNA

Skrajni čas je, da tudi Vi kupite

SOKOVNIK,

ki je za pripravljanja sokov,
marmelade, džemov, želejev,
sočivnih in zeliščnih sokov
najekonomičnejši in sodoben

S takim načinom sočenja ohranimo
sokovom vse vitamine,
mineralne snovi in sladkor

Sokovnik je lepega izgleda, kvalitetno
emajliran in vsestransko pripraven!

Pred uporabo sokovnika pazljivo prečitajte navodila!

Tovarna dušika RUŠE

- proizvaja:
1. elektrometalurške proizvode:
 - ferokrom suraffine
 - ferokrom carbure
 - silikokrom
 2. elektrokemične proizvode:
 - kalcijev karbid
 - karborund
 - elektrokorund
 - elektromagnezit
 3. umetna gnojila:
 - apneni dušik — kalcijev cianamid
 - mešana gnojila — nitrofoskali
 - fino mleti fosfati — mikrofos
 4. komprimirani plini
 - kisik
 - acetilen — dissous plin
 - dušik
 - zgoščeni zrak

Brzovjavni naslov: AZOT Maribor — Telefon 80-108, teleprinter JU DUŠIK 33112

Železniška postaja: Ruše — industrijski tir

Tovarna volnenih izdelkov

VOLNENI IZDELKI

naše tovarne za moške obleke,
ženske kostime in otroške obleke
zadovoljujejo slehernega potrošnika,
zato kupujte vedno le izdelke
našega kolektiva!

MAJŠPERK

Tovarna nogavic „POLZELA“, Polzela

s svojo 40-letno proizvodno tradicijo

proizvaja

VSE VRSTE MOŠKIH,

ZENSKIH in OTROSKIH NOGAVIC

Zaščitni znak lastovka

je jamstvo kvalitete!

Kreditna banka in hranilnica

Ljubljana
Šubičeva 2

Vaši prihranki bodo pri nas varno naloženi
Hranilne vloge obrestujemo od 5% do 7%
Vlagatelji vezanih hranilnih vlog sodelujejo
pri nagradnem žrebanju

STANOVANJE NI VEČ TAKO VELIK
PROBLEM!

Imamo posebno obliko varčevanja za gradi-
tev, nakup in obnovo stanovanja

Na privarčevano vsoto damo od 50% do
300% posojila

Opravljamo devizne posle

Odkupujemo vse vrste tujih valut za turi-
stična in službena potovanja, izdajamo čeke,
kreditna pisma in opravljamo tudi refransfer
inozemcem — Odpiramo devizne račune po-
sameznikom in opravljamo vse posle v zvezi
z nakazili in prenosi s teh računov

Lesnoindustrijski kombinat „LIK“ Savinja, Celje

Vam nudi

PO UGODNIH CENAH VSE VRSTE

MEHKEGA IN TRDEGA LESA,

VSE VRSTE EMBALAZE,

LESNE VOLNE,

PLEMENITE FURNIRJE,

PARKET IN EMBALAZNI PAPIR

Za cenjena naročila se priporoča delovni kolektiv!

Tkanina - Galanterija - Celje

TRGOVSKO POJETJE S TEKSTILOM
na veliko in malo

CELJE — STANETOVA ULICA
telefon: 31-35 in 31-36

Vam nudi

v veliki izbiri in po konkurenčnih cenah
najrazličnejše tekstilno in
galanterijsko blago!

Kmetijski kombinat Žalec

OBRAT MESNINA, CELJE

s svojimi prodajalnami na področju
občine Celje, Zalec in Hrastnik
prodaja vse vrste svežega in suhega
mesa ter mesnih izdelkov

Za nakup se priporoča kolektiv MESNINE!

Gostinsko podjetje Savinja, Laško

Ob priliki obiska v Laškem
in Rimskih Toplicah
se Vam gostinsko podjetje „Savinja“,
Laško s svojimi obrati:

Hotel „Savinja“,
Restavracija Stara in Nova Pošta
Rimske Toplice — toplo priporoča!

Trgovsko podjetje „Moda“, Celje

Se priporoča delovni kolektiv
Trgovskega podjetja „MODA“, Celje

s svojimi poslovalnicami

VOLNA, VESNA, MANUFAKTURA,
SOLČAVA, DROGERIJA, BABY,
TORBICA, STARI TRG,

nudi razno tekstilno in galanterijsko
blago po konkurenčnih cenah!

Tekstilna tovarna „JUTEKS“

Žalec

proizvaja

JUTINE TKANINE IN VREČE

Izdelava in cena solidna!

Za naročila se priporoča delovna skupnost!

Kemična tovarna Podnart

Prva specializirana tovarna v državi
za proizvodnjo kemikalij za galvanotehniko
in fosfatiranje —

široka izbira preparatov za:

RAZMAŠČEVANJE
BAKRENJE
NIKLJANJE
KROMIRANJE
CINKANJE
KADMIRANJE
SREBRENJE
ZLATENJE
FOSFATIRANJE
BARVANJE KOVIN itd.

Za vse namene in zahteve sodobne
površinske zaščite kovin, za enostavne
naprave in avtomate

„FERALIT“ — žalec

Telefon 19

nudi vsem poslovnim prijateljem
odlitke iz sive litine
ter barvastih kovin —

Aluminijaste odlitke,
katere lijemo po naročilu,
so ceneni in močno razširjeni
v raznih panogah gospodarstva

Za uspešno sodelovanje se priporočamo!

SREČNO!

AGROSERVIS, ŠEMPETER V SAVINJSKI DOLINI

proizvaja:
obiralne stroje za hmelj „JUGO-BRUFF“
zračne ogrevalce „PEKALO“
Q = 550.000 kcal/h
tovorna dvigala od 150 do 1000 kg nosilnosti
traktorske vitle za gospodarstvo
vlečne sile 1500 kg
traktorske zaščitne kabine za gozdarstvo
nosilne jarme za hlodovino
obračalne zgrabljalnike za seno „SONCE“
S-3, -4, -5, -6

ročne vrtno kosilnice „IDEAL“
nizke gozdarske polprikolice — 4 tonske
mulčerje za zeleno gnojenje v sadovnjakih
vse vrste vlačilnic in rezkalnih orodij —
štanc ter
vse vrste odpreskov na 160 in 100 tonski
stiskalnici

Poleg tega vrši vsa remontna
in servisna popravila motornih vozil
in kmetijske mehanizacije

Elektro Celje

Poslovna enota Celje

Celje

dobavlja potrošnikom električno energijo po najugodnejših pogojih — projektira, gradi in opravlja montaže daljnovodov, krajevnih omrežij in transformatorskih postaj —

izvršuje pa tudi vsa v elektrotehniško stroko spadajoča dela

„IFA“

INDUSTRIJA
FINOMEHANIČNIH APARATOV
CELJE

izdeluje in nudi potrošnikom:

- risalne aparate za format A/0, A/1 in A/2
- aparate za obrezovanje in robljenje načrtov
- avtomatske oljne gorilce za centralno gretje
- polavtomatske oljne gorilce za gostinske štedilnike
- opravlja vse vrste uslug v zvezi z izdelavo rezilnih, vlečnih in kombiniranih orodij, graviranje, foto eloxiranje, galvanske zaščite itd.

Kvalitetno, hitro in po konkurenčnih cenah!
Prospekte ter informacije zahtevajte pisмено ali po telefonu 30-49
IFA, Celje!

Avtoturistično podjetje

„IZLETNIK“

Celje

Vam nudi ugoden in varen prevoz s sodobnimi avtobusi

Poslužujte se naših turističnih uslug:

- IZLETI
- POSREDOVANJE
- PRODAJA VSTOPNIC

Gozdno gospodarstvo Celje

Z GOZDNIMI OBRATI

IN DRUGIMI

POSLOVNIMI ENOTAMI

„LIBELA“

tovarna tehtnic, CELJE

MARIBORSKA CESTA št. 1

Poštni predal 48

Telegram: Libela, Celje

Telefon: h. c.: direktor 21-41

prodaja 29-27

servis 32-30

nabava 29-15

Ustanovljeno 1894. leta

Proizvaja vse vrste tehtnic za potrebe industrije, trgovine, transporta in široke potrošnje

Še posebej opozarjamo na naš novi proizvod namizne tehtnice za trgovine tipa MAXIMA, nosilnost 10 kg in kuhinjske tehtnice tipa PRIMA in DE LUXE

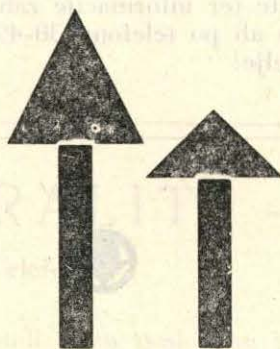
Zahtevajte prospekte in ponudbe!

Za vse tehtnice dajemo enoletno garancijo!

Odlike novih proizvodov so: točnost, trajnost in sigurnost!

Gozdno gospodarstvo

„NAZARJE“

gospodari

NA DEVETEM NAZARSKEM
GOZDNO GOSPODARSKEM
OBMOČJU!
Z VSEMI GOZDOVI

Kovinotehna veletrgovina Celje

uvoz — izvoz

CELJE — MARIBORSKA CESTA 17

telefon 39-71, h. c. 6 linij,

telex 03416, telegrami: Kovit Celje

V najmodernejše urejenih skladiščih (preko 20.000 m²) nudimo promptno:

kvalitetna jekla,
barvne kovine,
kroglične ležaje,
orodja,
vijačno blago in žičnike,
instalacijski material!

Naša velika zaloga garantira najširšo izbiro po asortimanu in kvaliteti ter solidno in hitro postrežbo!

Tovarna volnenih odej
Škofja vas — Škofja vas p. Celje

proizvaja

priznано najboljše volnene odeje

Solidne cene

in izdelava zajamčena!

Fotolik, Celje

izvršuje

vsa v fotografsko stroko spadajoča dela

Prodaja fotografski material in
foto aparate po konkurenčnih cenah!

Obrtni center ZARJA, Žalec

se priporoča s svojimi uslugami v obratih:

Elektro-instalaterstvo, Radio TV servis,
Ključavničarstvo, Lesna galanterija,
Mizarstvo, Steklarstvo, Pleskarstvo,
Krojaštvo, Reklam-servis in Foto

ALPOS, tovarna aluminijaste opreme Šentjur pri Celju

izdeluje sodobno opremo
za turizem in gostinstvo, šole,
bolnice in široko potrošnjo

Cenjeni interesenti lahko dobijo vzorce
naših izdelkov na vpogled!

Se priporoča kolektiv!

Trgovsko podjetje MERX, Celje

vam nudi v vseh poslovalnicah
1000 krat preizkušeno MERX kavo
z odlično aromo in prijetnim okusom

Za nakup se priporoča kolektiv podjetja!

PLINARNA - VODOVOD, Celje, Ljubljanska c.

Nudimo:

Poštni predal 138

— plin butan — propan v jeklenkah
po 10, 15 in 35 kg.
Z njim lahko kuhate hitro in poceni.

— tehnične pline, kisik, dissous-plin,
ogljikovo kislino, amoniak v jeklenkah
kupca ali prodajalca,

Razvažamo tudi na dom.

— montiramo vodovodno in plinsko omrežje.

Priporoča se PLINARNA - VODOVOD, CELJE

LESNA INDUSTRIJA

„BOHOR“

ŠENTJUR PRI CELJU

proizvaja:

- žagani les listavcev in iglavcev
- plemenite in slepe furnirje
- drobno galanterijo

Za cenjena naročila

se priporoča

delovni kolektiv podjetja!

„LIN“

Lesna industrija
NAZARJE

proizvaja:

žagan les iglavcev in listavcev,
zaboje iz bukovih sekanih deščic
ter stavbeno pohištvo
in ladijski pod

„VOLNA“

INDUSTRIJA VOLNENIH IZDELKOV

Laško

izdeluje

vse vrste mikanih in česanih tkanin

Posebno znana je raztegljiva tkanina

„HELANCA“,

ki jo lahko koristno uporabite

za smučarske hlače ter drugo žensko

in moško garderobo

Zahtevajte naše izdelke!

ŽIVILSKI KOMBINAT

„INTES“, Maribor

Priporočamo

kvalitetne izdelke naših mlinov,

tovarne testenin in pekarn

Priporoča se

ŽIVILSKI KOMBINAT

„INTES“, MARIBOR

Tovarna perila »TOPER« Celje

Telefon št. 32-32

IZDELUJE VSE VRSTE KVALITETNIH

MOSKIH SRAJC PO

NAJNOVEJSIH MODNIH KREACIJAH!

Za cenjena naročila

se priporoča delovni kolektiv!

Cene konkurenčne!

Rudnik rjavega premoga

Trbovlje - Hrastnik

TRBOVLJE

proizvaja naslednje vrste premoga:

— K O S O V E C —

— K O C K O V E C —

— O R E H O V E C —

— G R A H O V E C —

— Z D R O B —

— P R A H —

za industrijo in za široko potrošnjo!